T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

FONETİK AÇIDAN KUR'ÂN İ'CÂZI

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Nezahat EVSEN
(Öğrenci Numarası: 094201012005)

Danışman
Yar. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

ŞIRNAK - 2016

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

FONETİK AÇIDAN KUR'ÂN İ'CÂZI

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Nezahat EVSEN

Danışman
Yar. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

ŞIRNAK - 2016

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Nezahat EVSEN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Fonetik Açıdan Kur’ân İ‘câzı” adlı Yüksek Lisans, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	Danışman
Nezahat EVSEN	Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

……ABD Başkanı

Ünvanı Adı, Soyadı, İmza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ danışmanlığında Nezahat EVSEN tarafından hazırlanan **"Fonetik Açıdan Kur'ân İ'câzı"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

…….. /…… /……..

JÜRİ	**İMZA**
Danışman	:……. …….
Üye	:……. …….
Üye	:……. …….

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ……...… tarih ve ……..…… sayılı kararı ile onaylanmıştır.

……. /……../……

…….

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Geçmişte ve gelecekte bütün insanların bir araya gelmeleriyle de olsa bir benzerini oluşturamayacakları Kur'ân'ı Kerîm Hz.Peygamber'e (s.a.s) gönderilen Mû'ciz'u'l Beyân'dır. Yüce Allah'ın vahiy meleği Cebrail aracılığıyla Hz. Peygamber'e (s.a.s) ve onun tebliği ile de bütün insanlığa duyurduğu bu mûciz kelimeler ile Kur'ân i'câzının benzersizliği ilan edilmiştir.

Kur'ân, inzâl edildiğinden beri dil, belâğat, fesâhat ve üslûp bakımından bütün insanları, inanan inanmayan herkesi kendi etkisi altında bırakmıştır. Onun insanların kalplerinde oluşturduğu bu hayranlık, Allah'ın kelâmı oluşundaki i'câz ile ilgilidir. İfadelerindeki mükemmel hitâp, sâde, akıcı, kolay ve anlaşılırdır. Bununla birlikte âdeta insan fıtratına dercedilmiş hikmetlerin ortaya çıkması için kelimeleri ve ifadeleri ile insan ufkunun kapılarını sonsuz ilmine doğru aralamaktadır. Kur'ân'ın sahip olduğu bu üstün üslûp bir benzerinin meydana getirilmesini imkânsız kılmaktadır. Öyleyse doğal olarak bir şair veya edîbin veya başka bir alandaki her hangi bir âlimin Kur'ân'ın sahip olduğu üstün edebi üslûba benzer ifadeleri Kur'ân'daki eşsiz nizâm ile bir araya getirememesi, bu kitabın ancak ilahi kaynaklı ve mûciz bir kitap oluşuyla izah edilebilir.

İnsanlığın dünya ve ahiret selâmetini gaye edinen Kur'ân-ı Kerîm, bu gayeyi edânın keyfiyetinin bir yönü olarak fonetik i'câzı ile de tezahür eder. Kur'ân'ın fonetik i'câzı içeriğindeki iç dinamikler olarak; harf yapısı, ses uyumu, ayetler arasındaki içsel mûsikiyi dinleten yönleri her zaman dikkatleri çekmiştir. Bu çalışmamızda Kur'ân sesinin benzersizliği yönü ile üstünlüğünün fonetik âhenkteki zevke işaret eden dinamiklerini, tarihi çalışmalardan günümüz eserlerine kadar nasıl ele alındıklarını derleyerek anlatmaya çalıştık. Kur'ân'ın kendine özgü yapısı olan Fonetik i'câz ile ilgili bilgi ve bulgular daha eski çalışmalarda da mevcuttur. Ancak bu alandaki çalışmaların, ilk dönemlerden itibaren öncelikle dilbilimsel çalışmalarda yer alarak, ayrı bölümlerde olduklarını gördük. Zamanla bir kısım müfessirlerin, vurgulu anlatımlarına konu olacak şekilde Kur'ân'daki ses ve anlam bütünlüğü hakında açıklamalar kaçınılmaz olmuştur. Modern çalışmalar içerisinde bağımsız olarak fonetik incelemeleri de zamanla sistematik hale gelmiş ve peyderpey İslâmî eserler içerisinde Kur'ân ve Arapça lügati incelenmeye başlanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, ne şiir, ne de nesir olup tekdüze bir anlatım tarzına sahip değildir. Dinleyenlerini kendisine özgü müzikâl âhenginin etkisiyle tesiri altına alır. Ondaki bu fonetik i'câz, onu vâz' eden Allah'ın kitabında kastettiği murâda götüren yollardan biridir. Kur'ân i'câzına dair insanın acziyeti bu ilâhi kitabı anladıkça ve okudukça artmaktadır. Zira muhatap olunan kelâmın söz sahibi, sözün vâz' edicisidir. Bizim kelimelerimiz ile bize hitâb eden Kelîmullah'ı araştırmamızda gayemiz, Kur'ân'ın idraklerimize sunulmuş sınırsız konularından biri olarak fonetik yönden i'câzına tanık olabilmektir.

Öncelikle beni Kur'ân ilimleriyle meşgûl ettiği için Allah'a hamdediyorum. Beraberinde; başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah Aktaş olmak üzere çalışmamda katkıda bulunan Prof. Dr. Necdet Çağıl, Prof. Dr. Yusuf Ziya Keskin, Prof. Dr. Hikmet Akdemir, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gül ve bu zorlu süreç içerisinde anlayış ve katkılarından ötürü eşim Ömer Evsen Bey'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarım sırasında konservatuar mezunu ve Kur'ân okumanın tesiri ve tekniği üzerine kitapları ve aktif çalışmaları mevcut olan Gönül Hurmalı Hanımefendi'ye de tavsiye ve desteklerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Diyarbakır-2016

Nezahat Evsen

FONETİK AÇIDAN KUR'ÂN İ'CÂZI

Nezahat EVSEN

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

ÖZET

Bu çalışmayı nazil olduğu günden itibaren insanların bir benzerini meydana getirmekten âciz kaldığı Kur'ân lafızlarındaki ses ve anlam uyumu üzerine temellendirdik. Kur'ân'ın kendi içindeki bütünlüğünü müzikal yönden ön plana çıkarmak istedik. Böylece Kur'ân'ın i'câz yönlerinden sayılan bu konu ile çalışmamızı hazırladık.

Çalışmada öncelikle Fonetik ilminin ne olduğu ve insanın konuşma vasfının ayrıcalığına dikkat çekildi. Fonetik tarihi farklı yönleriyle ve Arapça kaynaklar esas alınarak sunuldu. Arapça dil bilgisi ile ilgili birbirinden farklı ilimlerden, hikmet, felsefe, tıp, mûsikî yönüyle; kıraat, tecvid gibi farklı gruplar ile fonetiğin zengin yönüne dikkat çekilerek bu çalışma zeminiyle tezi inşâ etmeye çalıştık.

Kur'ân'ın i'câz yönlerini genel olarak değerlendirip husûsen Beyân yönüyle Kur'ân fonetiğine dair bilgiler ve örnek ayetler üzerinde durduk. Tezin sunumunda Fonetik ile ilgili bazı sanatların Kur'ân'daki bu özel okuyuş biçimleriyle, sesteki intizâmın ilâhi kaynaklı ve mûcizevî tesirinin vurgulanışına tanık olduk. Özellikle Kur'ân'ın psikolojik etkisi üzerine söylenmiş bilgi ve kaynakları göstererek modern çalışmalara yönelik örnek çalışmalara ulaştıkça Kur'ân ile ilgili bu alandaki çalışmalara ihtiyacı fark ettik.

Kur'ân'ın müzikal boyutu ile çalışmanın esas mecrâsını oluşturduktan sonra Kur'ân'ın müzikal yapısının bir kısım iç dinamiklerini yakalamaya çalıştık. Fonetik Orkestrasyon gibi konular ile de Kur'ân sesinin muhteşemliğine tanık olarak bunu tespit için örneklere yer verdik. Tezimizde ayrıca Kelâm ilmi aracılığıyla Allah'ın konuşma keyfiyetini tefekkür edip Allah'ın insana hitabını ve O'nun konuşma keyfiyetini anlayamaya çalışarak iddiamızın kaynağına ulaşmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Fonetik, İ'câz, Belâğat, Müzikâl, Psikolojik etki.

THE CONCISION OF QURAN IN A PHONETIC ASPECT

Nezahat EVSEN

Şırnak University, Institute of Social Sciences, Main Branch, Post graduate, 2016

Consultant: Assistant Professor Doctor MEHMET NURULLAH AKTAŞ

ABSTRACT

We have based this study on vocal and semantic harmony of Quranic wordings which human kind is incapable of bringing something similar to that since the day it began to reveal. We have intended to feature the coherence of Quran within itself in terms of musicality. We prepared a dissertation related to this feature, which is one of the aspects of Quranic laconism.

Phonetics was defined in general in the first section, and emphasis was put on the characteristic of speech of speech of humans, as a privilege. The history of phonetics was also presented with its various aspects based on Arabic sources. We have tried to build the thesis on this platform by drawing attention to many rich aspects of phonetics, by empathizing on wisdom, philosophy, medicine and music in sciences regarding Arabic grammar and also themes like recitation and tajwid.

After a general review of the laconic aspects of Quran, we have focused on the phonetics of Quran and provided some verses as examples, particularly in its rhetoric aspect. We have witnessed the expression of miraculous effect of divine origin in its order of sound. Information and sources have been pointed out regarding the psychological impact of the Quran in particular, as we have found few modern studies regarding the subject; we have realized the requirement of such studies about Quran in this aspect.

After creating the main course of the study about the musical aspect of the Quran, we have tried to get a glimpse of the inner dynamics of the musical form of Quran. We have also witnessed the magnificence of the sound of Quran under subjects like Phonetic Orchestration and provided some examples to establish its understanding. In our thesis, we have also we have tried to present some passages which contemplate the quality of speech of God, by trying to understand phonetics with the science of Kalam.

Key words: phonetics, laconicas, rhetoric, musical, psychological effects.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **i**

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

KISALTMALAR ..... **ix**

GİRİŞ

1.KONUNUN ÖNEMİ, AMACI VE SINIRLANDIRILMASI **3**

1.1. KONUNUN ÖNEMİ 3

1.2. KONUNUN AMACI 5

1.3.KONUNUN SINIRLANDIRILMASI 7

2.ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI **7**

2.1.ARAŞTIRMANIN METODU 7

2.2. ARAŞTIRMANININ KAYNAKLARI 8

BİRİNCİ BÖLÜM

FONETİK İLMİNE GİRİŞ

1.1.SES BİLİMİ (FONETİK) 10

1.1.1. Genel Anlamda Fonetik Kavramı 10

1.1.2. İnsanın Konuşma Vasfı 11

1.2.FONETİK TARİHİ 13

1.2.1.Fonetik Tarihine Genel Bir Bakış 13

1.2.1.1.Edebiyat İle İlgili Çalışmalarda Fonetik 14

1.2.1.1.1. Halil b. Ahmed 14

1.2.1.1.2.Sîbeveyh 15

1.2.1.1.3. Câhız 16

1.2.1.1.4. İbn Cinnî 17

1.2.1.1.5. İbn Sinân el- Hafâci 19

1.2.1.2.Felsefe İle İlgili Çalışmalarda Fonetik 20

1.2.1.2.1. el- Kindî 20

1.2.1.2.2. Farâbî 21

1.2.1.2.3. İbn Sinâ 21

1.2.1.3. Kıraat İlimleri ile İlgili Çalışmalarda Fonetik 23

1.2.2. Modern Bir Bilim Olarak Fonetik 25
1.2.2.1. Modern Fonetiğin Bir Malzemesi Olarak Ses 26
1.2.2.2. Modern Fonetiğin Bir Malzemesi Olarak Nağme 27
1.2.2.3. Modern Fonetiğin Bir Malzemesi Olarak Tınılar 27
1.2.3.Ses Olgusunda Fizyolojik Yapı 28
1.2.4. Arapça Fonetiği 30
1.2.4.1. Mahreç Sistemi 30
1.2.4.2. Harflerin Sıfatları 32
1.2.4.2.1.Cehr Sıfatı 33
1.2.4.2.2.Hems sıfatı 33
1.2.4.2.3. Şiddet Sıfatı 33
1.2.4.2.4.Rıhvet sıfatı 34
1.2.4.2.5.İsti'lâ sıfatı 34
1.2.4.2.6.İstifâle sıfatı 34
1.2.4.2.7.Itbâk sıfatı 35
1.2.4.2.8.İnfitah sıfatı 35
1.2.4.2.9. İzlâk sıfatı 35
1.2.4.2.10. Ismât Sıfatı 35
1.3.FONETİK İLE İLGİLİ BAZI SANATLAR 36
1.3.1. Onomatope (Tabiî Ses Taklidi) 36
1.3.1.1.Kur'ân'da Onomatopik Üslûp 38
1.3.2. Aliterasyon (Ses Tekrarı) 40
1.3.2.1. Kur'ân'da Alliterasyon ile Telaffuz Üslûbu 41
1.3.3. Vurgu (Nebr) 41

İKİNCİ BÖLÜM

İ'CÂZ KAVRAM

2.1.İ'CÂZ 44
2.1.1. İ'câzu'l-Kur'ân 45
2.2. KUR'ÂN'IN İ'CÂZ YÖNLERİ 46
2.2.1. Beyan Sanatı Yönüyle İ'câz 48
2.2.1.1. Belağat 48
2.2.1.1.1. Harf Seçimi 49
2.2.1.1.2. Kelime Seçimi 50

2.2.1.2. Fesâhat 52
2.2.1.3. Nazm 52
2.2.2.Psikolojik Etkileme Yönüyle İ‘câz 53
2.2.3. Şifa Etkisi Yönüyle İ‘câz 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜZİKAL BOYUTU İLE KUR’ÂN FONETİĞİ VE KELÂMİ BİR YAKLAŞIM

3.1. MÜZİKAL BOYUTU İLE KUR’ÂN FONETİĞİ 57
3.1.1. Fonetik İ‘câz Ve İç Dinamikleri 58
3.1.1.1. Harf Yapısı 59
3.1.1.2.Kelime Yapısı 60
3.1.1.3. Ritmik Ölçü ile Ses Benzerliği 60
3.1.1.4. Âyetlerde Görülen İçsel Mûsikî 61
3.1.1.5.Fevâsıl 62
3.1.1.5.1.Fasıla Çeşitleri Açısından Ritmik Yapılar 63
3.1.1.6. Tekrarlar 64
3.1.1.6.1.Kelime Tekrârı 65
3.1.1.6.2.Âyet Tekrarı 66
3.1.1.7.Fonetik Orkestrasyon 66
3.1.1.8.Tecvid ile Okunma Keyfiyeti 69
3.1.1.8.1.Kur’ân’ı Okuma Eylemi 71
3.1.1.8.2.Kur’ân’ı Anlamlarına Uygun Olarak Okuma 72
3.1.1.8.2.1.Kur’ân’ı Gereği Gibi Okuyabilme 73
3.1.1.8.2.2.Kur’ân Tilavetinde Meşhur Bâzı İsimler 75
3.1.1.8.2.3. Kur’ân Lafzındaki Muhteşem Âhengin Etkisi 76
3.1.2. Ses-Anlam İlişkisi 77
3.1.2.1. Kıraatlerde Ses- Anlam İlişkisi 79
3.1.2.2.Kıraat Farklılıkları Alanında Ses-Anlam İlişkisi 81
3.2.Mütekellim İsminin Tecellisi Olarak Kur’ân 83
3.2.1. Tasavvufi bir izâh 83
3.2.2. Kelâmi Açıdan Fonetik 84
3.2.3. İsm-i Mütekellim 85
3.2.4. Allah’ın İnsana Hitabı 86
3.2.5. Allah’ın konuşma Keyfiyeti 86

SONUÇ **89**
KAYNAKÇA **91**
ÖZGEÇMİŞ **99**

KISALTMALAR

a.e. : Aynı eser

a.g.e. : Adı geçen eser

agm : Adı geçen makale

a.s. : Aleyhis’s-Selâm

AÜ : Ankara Üniversitesi

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

a.y. : Aynı yer

b. : Bin, İbn

bkz. : Bakınız

bl. : Bölüm

c. : Cilt

çev. :Çeviri

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi

krş. : Karşılaştırınız

Ktp. : Kütüphanesi

M. : Milâdî

md. : Maddesi

M.E.B. : Milli Eğitim Basımevi

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

nr. : Numara

nşr. : Neşreden

O.M.Ü. :On Dokuz Mayıs Üniversitesi

ö. : Ölümü

r.a. : Radiyallahu Anh

s. : Sayfa

ss. : Sayfalar arası

s.a.s. : Sallallahu aleyhi ve selem

sy. : Sayı

SBE :Sosyal Bilimler Enstitüsü

TDK : Türk Dil Kurumu

ts. : Tarihsiz

vb. : Ve benzeri

yay. : Yayınları

y.evi : Yayın evi

GİRİŞ

Dünyanın en zengin dilleri arasında sayılan Arapça, edebî ve gramer yönü ile yapısı açısından birçok bilimsel etkinliğe konu olmuştur. Arapça olarak gönderilmiş Kur'ân'ın mû'ciz bir kelâm olarak indirilmesi ise doğal olarak bu etkinliklerin önemli bir parçası olagelmiştir.

"De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins'ü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler."[1]

Kur'ân'ı Kerîm'in tarihi süreç içerisinde insan fıtratı üzerindeki rakip kabul etmez hâkimiyeti günümüzde de aynı tesiri ile devam etmektedir. Elbette bu tesirin ispatını ifade için bilimsel çalışmalar kaçınılmaz olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s)' in en büyük mûcizesi Kur'ân'ı Kerîm'dir. Kur'ân, kendisinin mûcize oluşunu Allah'tan başka hiçbir gücün onun bir benzerini gerçekleştiremeyeceğini bildirmekte ve bu hususta inkârcılara meydan okumaktadır. Kur'ân'ın i'câzını ispatlamak üzere, meydan okuma yolunun seçilmesinde Arap şair ve hatiplerinin aczinden başlayarak süregelen beşerî acizlik her zaman devam etmiştir. Araplar arasında yaşanan edebî rekabetin ardından Kur'ân zaman içerisinde birbirinden farklı ilimlerin oluşumuna da sebep olmuş, konumuz olan Kur'ân fonetiği yönüyle de i'câzî rüşdünü ilgili ilim ehlince bilgi ve belgeleriyle göstermiştir.

Tez çalışmamızı hazırlarken tefsir, tasavvuf, kelâm ve mûsiki gibi birbirinden farklı alanlarda ele alınan kaynaklar aracılığı ile Kur'ân fonetiği ve i'câzına dair tespitlere ulaşmaya çalıştık. Aynı zamanda bu araştırma ile Kur'ân'ın bütün kitaplardan daha farklı olarak fonetik yönü ile de yazılmış ve söylenmiş olan tüm eserlerden üstün oluşuna ve sonuç olarak insan üzerindeki kaçınılmaz tesirine şahit olduk.

Bu çalışmada öncelikle Fonetik kavramının genel ve modern anlamda tanımı, tarihi, fizîki yapısı üzerinde durduk. Genel anlamda Fonetik ilmi üzerine yazılmış çalışmaları ve konumuz ile ilgili vurgularını almaya çalıştık. Daha sonraki

[1] İsra, 17/ 88

bölümlerde Kur'ân'ın fonetik yönünü anlamak için zemin olabileceği amacıyla fonetik ile ilgili sanatlardan; Tabiî Ses Taklidi (Onomatope; Onomatopoie), Ses Tekrarı (Aliterasyon, Alliteration) ve Nebr (Vurgu) konularına değindik.

Tezimizin merkezinde bulunmasını istediğimiz Fonetik İ'câz konusunun önce genel anlamda tanımını ve daha sonra tezimiz ile ilgili hususiyetlerinden olan; Beyân, Belâğat, Fesâhat, Nazm gibi konuları açıkladık. Psikolojik Etkileme Yönüyle İ'câz başlığı ile de Kur'ân'ın insan üzerindeki tesiri konusundaki bilgilerin iddialı yorum ve sonuçlarını sunmaya çalıştık. Bu sahada konularında otoriter müfessirlerin ifadeleri ve tezimizi destekler yorumları, çalışmamız için en önemli dayanaklardan oldu.

Çalışmanın, ilk aşamalarında nota bilgilerini verdikten sonra beste kısmına geçişin etkisini taşımasını istedik. Bir mûsiki tesirini göstermesini istediğimiz çalışmada Kur'ân'ın Müzikal Boyutu ve Kur'ân Fonetiğine dair bilgi ve bulguları başlıkları ile maddelemeye çalıştık. Fonetik i'câzın iç dinamikleri olarak harf yapısı, kelime yapısı, ritmik ölçü ile ses benzerliği, âyetlerde görülen içsel mûsiki, fevâsıl, tekrarlar, fonetik orkestrasyon, tecvid ve özgün okunma kuralları ve son olarak ses - anlam ilişkisi şeklindeki başlıklarımızın her birinde özel bir renk ve ses ile Kur'ân'ın muhteşem lafızlarından kalplerimize ve kulaklarımıza varan âdeta ilâhi bir besteyi duymaya çalıştık. Bu bölümde en tiz ve ne pest sesler arasında gidip gelen bir kıvranış hâlindeki âhenkli sesleri ile Kur'ân'ın insan psikolojisi üzerindeki etkisinin fonetik yönünü görmeye ve göstermeye çalıştık.

Çalışmanın sonunda fonetik ile ilgili olarak Kelâmî bir bakış yakalamaya çalıştık. Allah'ın Mütekellîm oluşunun konumuz ile mânidar alâkasını, Allah'ın Ulûhiyyet ve Rubûbiyetiyle sadece fiilen değil kelâmen de konuşan olduğunu tekraren fark ettik. Zira Ulûhiyyet için Risalet de kaçınılmazdır. Neticede Risalet için peygamberlere gelen vahy, kendilerine muhatap olanlara en ulvî bir şekilde eksiksiz olarak tebliğ edilmiştir. Böylece son bölümde Kelâm ilmiyle ilgili yönüyle de fonetiğin esas kaynağına kısaca değinmeye çalıştık.

"Allah sözün en güzeli olan Kur'ân'ı; âyetleri birbirine benzer, uyumlu, âhenkli ve yer yer tekrar eden bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların (bu Kitab'ın etkisinden) derileri ürperir. Sonra hem derileri hem de kalpleri Allah'ın

zikrine (yönelerek) yumuşar. Bu kitap, Allah'ın hidayet rehberidir. Dilediğini onunla doğru yola iletir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren bulunmaz."[2]

Elbette sözün en güzelini vasfetmek, tanımlamak, fonetik keyfiyetini tespit asla beşerî acziyet ile tam ve mükemmel olamayacaktır. Ancak ulaşabildiğimiz bilgiler ile tezin fonetik yönüyle Kur'ân sesinin farklı ve bu özel yönünün açıklayıcı ve ispatlayıcı nitelikte olmasına gayret ettik.

Rafiî (ö.1937), içlerinde insanlık fıtratı olanların Kur'ân'dan etkilenmemelerinin imkânsız olduğunu söyler. Bir başka tepitinde ise Kur'ân hakkında şöyle der: "Değişik harflerin mahreçleri arasındaki belirli oranlara uygun olarak seslerin ardı ardına gelmesi, insanın içinde yaratılmış olan tabiî lügatin bir izdüşümüdür". Dolayısıyla akıl derecesi ve lîsanı farklı hiç kimse işittiği an ondan yüz çeviremez.[3] Belki de burada en çok vurgulanması gerektiğini hissettiğimiz bu husus Rafiî'nin tespîti ile de kuvvetlenmiş oldu. Zira Fonetik Orkestrasyon konusunda da tekrar belirteceğimiz üzere Kur'ân, fıtraten bütün insanların teslim olabileceği bir formda gönderilmiştir. Bu bilgiler ışığında görülüyor ki bir sure veya âyet bütünü içinde, birbirinden değişik olan mahreçlerin mükemmel âhenk ve uyumunun sağlıklı bir tilâvet edâsı vasıtasıyla insan kulağı ve ruhu ilahi olan mesajı hissedip fıtratının gereği olarak Rabbinin kelâmına teslim olmaktadır.

Bu çalışmaların yoğunluğu esnasında tezin doğruluğunu ispatlayıcı yönden gelişen, konu açısından örnek olacak âyet ve seslerinin tesiri zaman zaman bizzat oluşsa da bu tespitlerimizin çoğunu daha sonraki dönemlerde yine akademik zeminlere oturtarak sunma ümidi ile şimdilik yer veremedik.

1.KONUNUN ÖNEMİ, AMACI VE SINIRLANDIRILMASI

1.1. KONUNUN ÖNEMİ

İnsan, dış dünya ile irtibatını sağlarken kendisini ifade etmek için çoğunlukla lafzı ile aktardığı sözlerini kullanan bir varlıktır. Kur'ân, ifadelerinde bulunan tesirdeki en büyük kuvveti ile insanların anlayacağı lafız kalıpları içerisinde

[2] Zümer, 39/23.
[3] Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Sâdık Rafiî, "*İ'câzü'l-Kur'ân ve'l Belâğatü'n- Nebeviyye"*, nşr. M.Sâid el-Uryân, Kâhire 1952, s.245-246.

gönderilmiştir. Kur'ân'ın sözlerine bu açıdan bakıldığı zaman da anlaşılıyor ki, hiçbir kitaba nasip olmayan bir tarzda on dört asırdan fazla bir süre ile hem kelime yapısı, hem imlâsı, hem fonetiğiyle her zaman dikkatleri çekmiştir.

Anlam dokusuyla hâsıl olabilecek en güzel bir maksat ile akla ve mantığa hitap edişi ve bu ilâhi kitabın müzikaliteye sahip sözsel yapısıyla da ruhlara etki etmesi onun i'câz yönlerinden olarak kabul edilmiştir. Kur'ân'ın fonetik i'câzına yönelik iç dinamikleri vardır. Bunlar harf yapısı, kelime yapısı, fevâsıl, vokal uyumu, âyetlerin içsel mûsikiyi yansıtacak şekilde yapılanması, özgün okunma kuralları (tecvid) olarak müfessirlerce ele alınıp işlenmiş konulardır. Kur'ân'ın, fonetik yapısındaki âhengin zevki ve Kur'ân tilâvetini en güzel şekilde edâ edenler ve dinleyenler, bu fonetik yapı karşısında insanı cezbeden ve ifade gücüne erişilemeyecek üstün bir âhengi kavrayabilirler. Onun eşsiz fonetiğe sahip bu yapısı kalpler üzerinde öyle hayret verici bir etkiye sahiptir ki, Arapçadan tek harf dahi bilmeyenlere de büyük etkiler yapar.[4] Bu açıdan bakılınca konunun önem ve gereğinin tezimiz aracılığıyla da bir kez daha sunulması gerektiğine inanıyoruz.

Kur'ân'ın Arapça indirilişinde birçok hikmet gizlidir. Nitekim âyet bunu açıkça belirtir*: "Apaçık Kitab'a andolsun ki, iyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'ân yaptık."*[5] Bu âyetin ifâdesi ile fonem yönüyle Arapçanın araştırılması ve hûsûsen Kur'ân lafızlarındaki fonemin incelenmesi gerektiği açıktır.

Nitekim Muhammed Hamîdullah (ö.2002) Kur'ân vahyi için Arapçanın seçilmesini şu şekilde yorumlamıştır: "Diller, tedrici bir şekilde değişim eğilimi gösterirler ve zaman içinde insanlar tarafından anlaşılması imkânsız bir hal alırlar. Geoffrey Chaurcer'ın İngilizcesi, bugünün İngiltere'sinde eski İngiliz Dili bölümü öğrencileri hariç hiç kimse tarafından anlaşılmaz. Aynı şey, ister yeni ister eski olsun dünyadaki tüm diller için geçerlidir. Yunanca, Latince, Fransızca, Almanca, Rusça ve diğer dillerin tamamında bu durum aynıdır. Bunun tek istisnası Arapçadır. En az 1500 yıldır Arapçanın ne kelimelerinde, ne gramer yapısında ne harflerin hecelenmesinde ne de kelimelerin telaffuz şeklinde bir değişme olmuştur. Şayet bir değişim söz konusu ise bu şu anlama gelir: Eğer önceden iki ayrı kullanım var idiyse şu an onlardan biri baskın çıkmış, diğeri de kullanılmaz hale gelmiştir. Allah'ın

[4] Dağdeviren, Alican, "Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.20 (2009/2), s. 69-88
[5] Zuhruf, 3/43.

sürekli devam eden mesajı (lasting message) için sadece yapısı değişmeyen böyle bir dilin Allah tarafında seçilmiş olması, Allah'ın inâyetiyle meydana gelmiş değil midir?"[6]

Diğer yandan Fonetik konusunun bir uzantısı olarak mûsikî ile irtibatlı olarak değerlendirilebilen Kur'ân sesinin bu sahada da en güzel icrâsı ile insan üzerindeki etkisine tanık olduk. Kur'ân tilaveti açısından da Kur'ân fonetiğinin değerlendirilmesi gerektiğini gerek âyet ve gerek rivayetlerin teşviki içinde idrak etmek gerektiğini fark ettik.

Genel olarak ses ve mahiyeti üzerine her geçen gün yapılan çalışmalar Kur'ân fonetiği üzerine de çalışmaların gerekliliğini doğurmuştur. Kur'ân fonetiği konusu incelendiğinde bu kapsamda ilk dönemlerden itibaren çeşitli açılardan ifade edilmiş bulgulara rastlamak ise konunun önemini ve bu doğrultuda artan çalışmaları heyecan ile takip ve derleme gereğini doğurmuştur.

1.2. KONUNUN AMACI

Yüce Allah her topluma kendi dönemindeki üstün vasıflar veya meslekler ile ilgili mûcizeler göndererek onları ilâhi emirleriyle uyarmıştır. Arap dilinin şiir, üslup ve hitabetinin zirvede bulunduğu bir dönemde Kur'ân'ın gönderilmesi de bu duruma uygun düşmektedir.

Kur'ân'ın lafızları; dış kabuk, mahfaza, gün görmemiş nadide incileri sinesinde barındıran sedefe benzetilmiştir. Zira kudreti sonsuz olan Yüce Allah, bu âleme koyduğu nizamda, derin sırlarını güzel güzel perdelerle sarmalar. Böylece onları daha mükemmel ve sürekli bir şekilde korumuş olur.[7]

Kur'ân'ın orijinal yapısıyla gönüllerdeki yerini muhafaza etmesi hiç şüphe yok ki onun, "müzikal yapı" ya sahip "sözlü bir metin" olmasıyla da son derece ilgilidir. Bu açıdan da metin yapısını oluşturan bir takım iç dinamiklere yönelik değerlendirmelere yer verip bu evrensel çağrının inkıtaa uğramamasının sebeplerini bulmayı amaç edindik. Bu dinamikler fonetik ve i'câz kapsamında; mahreç, kıraat,

---

[6] Çimen, Abdullah Emin, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar*, c. 9, 2007, s.191.

[7] Draz, Abdullah Muhammed, *En Mühim Mesaj Kur'ân (en-Nebeu'l- Âzim)*, çev. Suat Yıldırım, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006, s.128.

kelimeler ve birbirleriyle uyumları gibi başlıklarla da detaylandırılmış ve pekiştirilmiştir.

Kur'ân'ın Fonetik Orkestrasyon konusu ile ilgili karşılaştığımız şu enfes tespitleri, amacımız olan fonetik vurguyu gayet açık bir şekilde dile getirdiği için aynen aktarmakta fayda görüyoruz: "…Bakınız, insanların gerek fert gerek toplum olarak, bekâlarını mükemmel bir şekilde sürdürmek için, beslenme ve sevgi insiyakını nasıl da insanın mahiyetine koymuş! İşte aynı şekilde, yüce hikmeti, bu kerim Kitab'ında sakladığı değerli ilimleri, insanlardan derece derece korumayı gerektirince, onlara tatlılığı ile kendini sevdirecek, zînetiyle, süsleriyle hayran bırakacak bir mahfaza seçmiştir. Bu güzel mahfaza, ruhlara uzaklardan göz kırpıp bakışları kendine doğru çekmek için onlara âdeta "hidâ" (Deveyi sürenin onu şevklendirmek için şarkı söylemesi) olur, kendisinin eşsiz kemâline ulaşmak için çektikleri yolculuk meşakkatlerini onlara unutturur. Ve yine bu hikmetten ötürüdür ki Kur'ân'ın sesi -kendilerini tatma ve işitme duygusu kaldığı müddetçe- insanların dillerinde ve kulaklarında, ebediyen terennüm edilecek ezelî bir beste olarak kalacaktır; isterse onların çoğunda, onun sırrının hakikatini ve derinliğini anlayabilecekleri kalpleri bulunmasın[8]: *"Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak da Biz'iz."* [9]

Tezin neticesinde hâsıl olmasını ümit ettiğimiz bir husus da Kur'ân kıraatinin şifa boyutudur. Zira "Biz, Kur'ân'ı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz…" [10]

"Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidayet ve rahmet geldi." [11]

Kur'ân okuyanın, okuduğu kelâmın ilâhi kaynaklı olduğu hissi ve güveni içerisinde, kendisine yakınlığını vâ'd edenlere kulak ve kalbini vermesi ile Kur'ân'ın birçok hastalık ve çağın sorunu olan stres ve depresyon gibi rahatsızlıkları giderici olduğu sonucunu doğurur.

---

[8] Draz, *En Mühim Mesaj*, s.131.
[9] Hicr, 15/9.
[10] İsra Sûresi, 17/82.
[11] Yûnus Sûresi, 10/57.

1.3.KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Vahy olgusu insanın Yaratanı ile irtibat kurmasını sağlayan bir olgu olarak Cenâb-ı Hakk'ın toplum içinde seçtiği peygamberler ile ilahî değerleri de yine o peygamberlerin dilinden dökülen kelimelerle insanlığa duyurur. Kur'ân kelimelerinin ilk muhatabı Hz. Peygamber (s.a.s) olup bu mesajın O'ndan alındığı şekli ile tam ve mükemmel bir şekilde algılanması ve anlaşılması gerekmektedir. Konumuzun merkezinde bulunan "vahy dili" nin özel olarak fonetik alanına yönelik araştırdığımız seyri ile henüz ilk dönem müfessirlerinin eserlerinden itibaren başlamış olan bilgileri sunmaya çalıştık.

Konuyu lafız ve ses uyumu etrafında şekillendirirken, fonetik yapılanmanın oluşum sürecini ve tanımlamaları takip ederek bu çerçevede bilgileri derlemeye çalıştık. Fonetik ile ilgili müfessirlerce söylenmiş ve çoğunlukla kabullenilmiş harflerin mahreç, sıfat gibi hususiyetleriyle ilgili önemli tanım ve örneklendirmelerine yer verdik. Bir kısım sanatlar tezin fonetik iddiası için dayanak olacağından bunları da konumuza dâhil ettik.

İ'câz konusunu bütün çerçeveleri ile değil fonetik ile ilişkilendirilen bir kısım başlıklarıyla açıklayarak sunduk. Kur'ân'ın müzikal boyutuna dair i'câz konusuyla ilgili iç dinamikleri sırasıyle ele alarak önemli olan ve tekraren zikredilmiş örneklerine yer vermeye çalıştık. Son olarak fonetiğin kaynağına yönelerek tezin iddiasını, esas dayanağı olduğunu düşündüğümüz Allah'ın Mütekellim sıfatıyla irtibatlandırmaya çalıştık.

2.ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

2.1.ARAŞTIRMANIN METODU

Çalışmamızın Kur'ân fonetiği yönüyle temelini oluştururken sırası ile ayırdığımız bölümlerde fonetiğe ait tanımlamalar, fonetik tarihi ile ilgili bölümler ve bu tanımların ardından çoğunlukla ortak olarak zikredilmiş örnekler verildi. Fonetik tarihine genel bir bakış prensibi içerisinde tarih sıralamasını esas alarak bir kısım müfessir ve âlimlere sırası ile yer verdik. Bu sıralamada, her bir grubun kendi içindeki müfessirler, görüşleri, eserleri ele alınarak birbirinden farklı bakış açıları sunuldu.

Fonetik irtibatlı bir kısım edebî sanatları ele aldık. Fonetik açıdan tezimizde vurgulamak istediğimiz yönleriyle Kur'ân i'câz'ına yer vermeye çalıştık. Bu bakımdan i'câz bölümünü fonetikle ilgili destekleyici başlıkları ile ele aldık.

Kur'ân'ın müzikal boyutunu önemsediğimiz için i'câzın iç dinamiklerinin birer dalı olarak sunduğumuz maddeler ile mûsikinin tesirine değindik.

Zaman zaman tâli başlıklar ile ana başlıkları detaylı açıklamalar ve örnekler ile teferruatlı bir şekilde sunmaya çalıştık. Tefsirde, fonetik açıklamalarda bulunan müfessirlerin yorumlarına tezimizi doğrulayıcı olmaları sebebiyle önemli ölçüde değindik.

Özet mahiyetinde bir bölüm açarak Kelâm ile ilişkilendirilmesi gerektiğine inandığımız Kur'ân'ın fonetik kaynağına vurguyla çalışmamızı bitirdik.

2.2. ARAŞTIRMANININ KAYNAKLARI

Araştırmamızda genel olarak kaynak temini ile ilgili haritamız şu şekilde gerçekleşti:

Kur'ân'ı Kerîm içerisinde aradığımız fonetik i'câz konusu için doğal olarak ilk kaynağımız yine Kur'ân'ı Kerîm oldu. Hem genel anlamda hem de fonetik olarak i'câz için Arapça kaynaklı çalışmalara ulaşmaya çalıştık. Zaman zaman tefsir, hadis, kelâm gibi kaynak kitaplar ile konunun ana damarlarıyla ilgili tanımlamalar ve detaylara ulaşmaya çalıştık.

Müzikal ve fonetik yönden ele aldığımız Kur'ân için mûsiki eğitimi almış kişilerin eserlerindeki Kur'ânî tespitleri inceleyip bir kısım tespitlerini aktardık. Sesin insan üzerindeki tesirini yaşatan videoların linklerini sunduk.

Kaynakların başında konumuza dair genişçe yer verilen Necdet Çağıl'ın "Kur'ân Belâğati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler" adlı doktora çalışmasını önemli ölçüde kılavuz edindik. Zira tezimizde ilgili olan lengüistik tahliller, Arapça lügatini konu alan hemen hemen her çeşit eserin bulgularına bu tez aracılığıyla ulaşmak, onlardaki konuya ait detayları inceleyip ön plana çıkararak yeniden ve farklı konseptlerle sunmak mümkün oldu. Kur'an Fonetiği ile ilgili günümüz modern çalışmaların azlığına üzülerek şahit olurken adı geçen eser, çalışmamızın merkezinde bulunarak tezi şekillendirmiş oldu.

Konunun araştırma alanı bizzat Kur'ân okuyuşunu ilgilendirdiği için klasik kıraat ve tecvit kaynaklarını tarayarak bu alandaki i'câz ve fonetik bulguları derlemeye çalıştık.

Müzikal boyutu açısından araştırmamız sırasında Kur'ân sesinin insan üzerindeki etkisini konservatuar eğitimli Gönül Hurmalı'nın "Kur'an ve Şan Tekniği Hû" adlı eserindeki bulgular ile de destekledik. Bunun dışında konu ile ilgili sınırlı sayıda yazılmış makale ve seminer çalışmasının varlığı ile yetinmek zorunda kalarak bu çalışmalardan da alıntılarda bulunduk. Masaru Emoto adlı Japon araştırmacının "Sevgi Kristali" adlı çalışmasında ses ve frekansları üzerine yazdıklarının İbn Arâbi'nin Futûhât'ül Mekkiye eseri ile örtüştüğüne tanık olduk. Muhammed Hamidullah'ın (ö. 2002) Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru adlı eseriyle, Seyyid Kutub'un (ö. 1966) Kur'ân'ın Edebî Tasvir'i ile Muhammed Draz'ın (ö.1958) En Büyük Mesaj'ında da birbirini destekler tarzdaki sözleri inceleyerek teze ait ortak bulgulara ulaştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

FONETİK İLMİNE GİRİŞ

Fonetik kavramına ait birbirinden farklı ve aynı zamanda birbirini destekleyip detayları ile açıklar tarzda yapılmış birçok tanımla karşılaşmak mümkündür. Fonetiğe ait bu tanımlar incelenirken her bir tanımın bazen fizîki aksesuarlardan ses, bazen harf, bazen lügât kavramları etrafında şekillendiğini görmek mümkündür. Aşağıdaki başlıklarımızda bu kavramlara ait açıklamalara yer verilecektir.

1.1.SES BİLİMİ (FONETİK)

1.1.1. Genel Anlamda Fonetik Kavramı

Fonetik ile ilgili açıklamalarda "dil", "ses", "söz", "lügat" gibi kavramlar etrafında şekillenen tanımlamalar mevcuttur. Bu kavramlar Fonetik ile iç içe ve ilintili olarak kullanılmıştır. Nitekim dil; İbn Cinnî'nin (ö. 1002) tarifine göre; "Toplumların maksatlarını ifade ettikleri seslerdir."[12] Cahız'ın (ö. 868) ses hakkındaki tanımı da şöyledir; "Belli bir sıralamaya tabi olarak harflerin anlamlı bir şekilde oluşturduğu telaffuz aracıdır."[13] Bu iki klasik tanımın ardından modern olarak Fonetiğin oluşumunu açıklayan bir diğer tanım ise şöyledir: "Bir dildeki sesleri bütün özellikleriyle ve ayrıntılarıyla ortaya koyan; dilin seslerini inceleyen kısmına dil sesleri / fonetik denir."[14]

Fonetiğe dair farklı kaynaklarda birbirine benzer birden çok tanımla karşılaşmamız mümkündür: "Fonetik, bilfiil telaffuz edilen sözden, konuşma cihazından (göğüs, boğaz ve ağız aksamı) sâdır olan maddesel ve sessel yönden lügatsel görevi olmaksızın bahseden bir ilim dalıdır." "Lügatlerin meydana geldiği

[12] İbn Cinnî, Ebu'l Feth Osmân el- Mevsılî el- Bağdâdî, *el-Hasâis*, I-III, nşr, M. Alî en-Neccâr, Beyrut. tr.1/33; bkz. Yüksel, Ahmet, "Araplarda Sesbilim (Fonetik)", *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy:17, Samsun 2004, s.301.

[13] el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr el- Kînanî, *el- Beyan ve't-Tebyin*, nşr. Abdusselâm M.Harun, Mısır 1975, 1/79.

[14] Pei, Mario, "Glossary of Linguistic Terminology", *Anchor Boks*, New York,1966, s. 199-205; Dağdeviren. agm, s.72.

sesleri, kısımlarını, fasıllarını, her birinin kendine ait hususiyetlerini ve mahreçlerini, telaffuz organlarının dayanağını, onu dinleyene ihsas etmenin metodunu, harflerin okunuşunu ve herhangi bir lügatte, kelimenin oluştuğu seslerin, o lügatin yaşadığı çağların ve onu konuşan milletlerin değişmesine bağlı olarak değişimini, bu gibi durumların doğmasına neden olan faktörleri, bu görüntülerin her birine denk gelen lügatsel sonuçları ve bunların kapsamına giren konuları işleyen bir ilim dalıdır."[15] Kanımızca bu tanım açıklayıcı ve teferruatı ile fonetiğin damarlarını oluşturabilecek tâli başlıkları da içerdiği için en zengin tanımlamalardandır.

Ses, insanda var olan sindirim, kas, sinir ve boşaltım sistemi gibi bir sistemin ürünüdür. Sesi oluşturan ve şekillendiren bu sistem akciğerler, soluk borusu, gırtlak, ses telleri, ağız, damak, geniz, diş ve dudak kısımlarından oluşur.[16]

Görüldüğü üzere birbirinden farklı bu tanımlar genel olarak; sesteki ölçü, alfabedeki sıralamalar, mahreç ve kullanımı, lügatlerin oluşum ve dildeki kullanımı ile ilgili çerçeveler etrafında şekillenmiş olup tanımların ardından teferruatlar ile fonetik kavramı detaylandırılmıştır.

1.1.2. İnsanın Konuşma Vasfı

İnsanı diğer canlılardan ayırt eden konuşma vasfı, insanı halifelik makamına yücelten bir özelliğidir. Elbette bu özellik halifelik makamının tek özelliği olmamasıyla birlikte Kur'ân'da insanın Rabbi ile muhatabı olarak konuşan yönü ile vurgulanmıştır. Konuşma yönü ile bakılınca insan; "bir zâtın vücudunu bildiren en zâhir alâmet, konuşmasıdır" şeklinde bir tanımla kişinin varlığının delili olarak konuşmaya işaret edilmiştir.[17] Bu açıdan meseleye bakılınca Kelâm ilmine göre Mütekellim ismi azâmî derecede Hz.Musa'da (a.s) tecelli etmiştir. *"Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu."*[18] "*Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca"* [19]gibi ayetlerin delâletleriyle "konuşucu" olduğunu: hatta "*Biz, bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece ol! dememizdir. O da hemen oluverir!"* [20] âyetinin delaletiyle sözünün "var etme enerjisi" taşıdığını

[15] Vâfi, Alî Abdülvâhid, *İlmü'l- Lüga,* Dârü'n-Nehda, Kahire 1984, s.7.
[16] Sarıkaya, Muammer, "Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu", *Bilimname,* IV, 2004/1, 117-131, s.117.
[17] Nursi, Said, *Şualar*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2001, s.135.
[18] Nisa, 4/164.
[19] A'raf, 7/143.
[20] Nahl, 16/40.

öğrendiğimiz Cenâb-ı Hakk'ın, kelâmından kendisine tecelli kapısı araladığı yegâne mahlûk, insandır.[21]

Konuşma ve dil Kur'ân'da bir nimet olarak sunulmuştur. *"Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyânı (nutku, meramımı ifade edebilme yeteneğini) öğretti"* [22] ve " *Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?"*[23] âyetleri bu hususta iki örnektir. Bunlardan ilk âyette geçen beyân tabiri, insanı diğer canlılardan ayıran bir özellik olup, "Kalpte bulunanı ibareler ile ifade etme ve idrâk olunanı başkalarına anlatabilme kabiliyeti" anlamındadır. İkinci âyette ise dilin, gönülde saklı bulunanların bir tercümanı; dudakların da konuşmanın yardımcı organları olduğu bildirilmektedir.[24]

İnsan birçok özelliklere haiz eşref-i mahlûkat olarak birbirinden farklı vasıflarıyla tanımlanmıştır. Klasik mantık kitaplarında insanın "*konuşan canlı*" diye tarif edildiği yönü için tanımda; insanın, yakın cinsi (cins-i karib) ile yakın ayırımından (fasl-ı karib) oluştuğu ve bu sebeple onun mahiyetini diğer mahiyetlerden ayırdığı için tam tarif (hadd-i tâm) olarak adlandırılmıştır.[25] İnsan için en uygun tanım yapılırken insanın diğer canlılardan konuşma yönü ile ayrılma vasfı Kur'ân'ın muhatabı olması gerçeğini ve gereğini de ortaya koyar.

İnsan, dış dünya ile irtibatını, kendisini çoğunlukla diğer varlıklardan farklı kılan duygu ve düşüncelerini lafız ve kalıplara dökebilme özelliğini kullanarak, sözleriyle gerçekleştirir.[26]

Ayrıca konuşma (nutk) olgusunun, varlık ve değerler dünyasında kendisiyle kıyaslama yapılan bir hakikat ölçütü (makîsun aleyh) olduğunu da yine Kur'ân'dan öğrenmekteyiz.[27] *"Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki, bu vaat, sizin (şu) konuşmanız gibi kesin ve gerçektir."* [28]

---

[21] Çağıl, Necdet, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* İlahiyat Yayınları, Ankara 2005, s.29.
[22] Rahman, 55/ 1-4.
[23] Beled, 90/ 8-9.
[24] Beydâvî, Nâsuriddîn Ebû Sâid Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil,* Dâru't-Tıbâ'ati'l-Âmira, İstanbul 1885, II/483.
[25]Fenâri, Şemsüddîn Muhammed, *Fevâid* (İsâgocî Şerhi), İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1306/1888, s.28-29; Bkz. Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.28.
[26] Özdemir, İbrahim, *İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık*, İz yayıncılık, İstanbul 2006, s.20.
[27] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.29.
[28] Zariyat, 51/23.

Dil; insanların varlıklar ve onlara ait değerler âlemine yansıyan ilâhi ihsanların merkezini oluşturur. Bu açıdan bakılınca Câhız'ın (ö.255/869), "*Bu (Kur'ân), bütün insanlığa bir açıklama (beyân) dır* "[29] gibi âyetlerden yola çıkarak, Allah'ın insana "*beyânı öğretmesinde*"[30] ve dile kıvam vermesindeki nimetinin güzellik ve öneminin dile getirildiğini; ayrıca Kur'ân'ın bu noktada açık ve fasih olmayı, detaylarıyla anlamayı sağlamanın kalitesini ve mânâyı kavramayı övmüş olduğunu belirtmektedir. [31]

1.2.FONETİK TARİHİ

Fonetiğin tarihi üzerine yapılan araştırmalarda başlangıç itibariyle düzenli ve sistematik olarak gelişen eserlere rastlamak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte zamanla toparlanıp derlenmiş eserlerde fonetik ilminin başlangıçtan günümüze kadar söylenmiş, tespit edilmiş ve başlı başına oluşturulmuş eserlerine rastlamak mümkündür. Bu tezde fonetik tarihi ile ilişkili olarak husûsen Arapça kaynaklardaki isimleri geçen müelliflerin çalışmalarını ele aldık. Çoğunlukla ortak bir sıralamaya rastladığımız şekillerden; Arapça ilimler, hikmet-felsefe ilimleri, Kıraat şeklindeki sınıflandırmalardan yola çıkarak başlıklarda Fonetik tarihine ait bilgiler derlendi.

1.2.1.Fonetik Tarihine Genel Bir Bakış

Fonetik (phonetique) ilmi yeni olduğu kadar eski bir bilimdir. Yeni olmasının sebebi İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (ö.1857-1913) tarafından, yaşadığı asrın başlarında kurulan dilbiliminin (linguistique) bir koludur.[32] Bu tespit hakkında başka kaynaklar incelendiği zaman aşağıda sunulacak şahıslar ve eserleri ile ilgili bulgular ile Saussure'den de önce çalışmaların başladığı görülecektir. Böylece Fonetik ilminin çok eskilere dayandığına şahit olacağız.[33]

Bütün dilcilerin dillerindeki seslere ehemmiyet vermeleri Eflâtun ve Aristo gibi eski Yunan ilim adamlarından nakledilenlere, üstelik eski Romalı dilbilimcilerinden gelen bazı bilgelere dayandırılır. Sesler hususunda en çok derinleşenlerden Hintliler zikredilmiş, bu hususta eser olarak "Ashtadhayayi" örnek

[29] Âl-i İmrân, 3/138.
[30] Rahman, 55/4.
[31] Câhız, *el- Beyan ve't-Tebyin*, I /8.
[32] et-Teyyan, Muhammed Hassan,"İlmu'l Esvat İnde'l-Arab" "İlmu'l Esvat İnde'l-Arab",*Mecmeu'l-Lugati'l- Arabiyye*, 69/4, Teşriu'l- Evvel, Dimaşk 1994.
[33] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arab, s.1.

olarak gösterilmiştir.[34] Daha sonra Müslüman Araplar gelerek sesbilim çalışmaları konusunda çok önemli ilerlemeler kaydedilmiş ve bu alanda önemli katkılar sağlanmıştır. Batılı müsteşriklerden Alman Schaade'ın (ö.1952) sonradan gelen Müslümanlardan Sibeveyh (ö.180/796) hakkında görüşleri şu şekildedir; "Doğulu ve Batılı araştırmacılardan bu konuyu çalışan herkesin de görüş birliğine vardığı gibi, sesbilim çalışmalarında ulaşılan en son nokta olarak Arapların en büyük gurur kaynaklarından biri şeklinde adlandırılmaya layıktır."[35]

Fonetik olgu, konuları açısından olmasa bile, mahiyeti ile konuşmanın tarihi kadar eskidir. Dolayısıyla konuşma ve ona paralel olarak fonetik olgunun geçirmiş olduğu evreler hakkında kesin bir şey söylemek pek sağlıklı olmayacaktır. Fonetik konusu Araplar arasında bilimsel isim olarak bilinmese bile eski eserler içinde asla göz ardı edilmemiştir.

1.2.1.1.Edebiyat İle İlgili Çalışmalarda Fonetik

Fonetiğe dair özellikle Arapça kaynaklı eserlere bakıldığında çalışmaların sınıflandırılmasına ihtiyaç görülmüştür. Zira Arapça dil özelliklerinin fonetiği ile ilgili olarak çok zengin bir alan söz konusudur.[36] Bu sınıflandırmalar için öncelikle Arapça diliyle ilgili Fonetik çalışmalarının Kur'ân ile beraber gelişen tarihini bazı mühim şahıslarıyla ele alalım:

1.2.1.1.1. Halil b. Ahmed

Fonetik çalışmaların bilimsel sıralamasında Arapça ilimlerle ilgili olarak Arapçada *ilk sözlükten* bahsedilir. Bu sözlük Halil b.Ahmed el- Ferâhidî (ö.175/791)'nin ses esası üzerine kurulu olan eseridir. Araplarda lügâvi düşünce tarihi hususunda ulaştığımız ilk düzenli sesbilim çalışması olarak kabul edilen (sesle ilgili) bir mukaddime ile başlayan "Kitabü'l-Ayn" isimli eserdir. [37]

Halîl, el- 'Ayn adlı eserinde, bizzat kendisinin ortaya koyduğu sese dayalı bir yöntem izlemiş ve harflerin mahreçlerini esas alarak 'ayn harfiyle başladığı için kitabına el- 'Ayn adını vermiştir. Eserin mukaddimesindeki sesle ilgili bilgiler, onun

[34] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arab, s.1
[35] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arab, s.1, 2.
[36] Sarıkaya, Muammer, agm, s.125.
[37] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arab, s.2.

bu ilim dalındaki bilgisi yanında bu ilmin üstadı ve öncüsü olduğunu da gösterir. El-'Ayn'da uygulanan yöntem daha önce hiçbir sözlükte görülmemiştir. [38]

Sözlüğün müellifi olan el-Halil, ilimlerin anahtar ve hazinesi, aruzu bilen, mûsikî ve sesbilimle ilgili diğer konulara vâkıf olan husûsi bir kişidir. Hamza el-Isfahani, sesler konusunda "Terâkîbu'l-Esvat" isimli müstakil bir kitabı ona isnat etmiştir.[39]

Halil b. Ahmed, Kitabu'l-Ayn isimli çalışmasında, bir kelime kökünü meydana getiren aynı harfler arasında yer değiştirme yaparak farklı kelimeler üretme (kalb/anagram) usûlünü uygulamış ve harf diziminde mahreç sistemini ön gören bir uygulama getirerek, en dipteki "gırtlak seslerinden (aksa'l- halk)" başlamak suretiyle, "dudak sesleri" ne doğru sırasıyla gırtlak, küçük dil, ağız kenarı, dil ucu, damak, dilin iki yanı, dudak ve bu organların dışındakiler için de "hevâî (sırf hava titreşimli)" diye isimledirilen belirli mahreç grupları altında harfleri sıralamıştır.[40]

Batılı kaynakların da Halil b.Ahmed'in müzikolog yönü üzerinde durduğunu görmekteyiz. Örneğin, Farmer (ö.1965), The Music of İslam (İslâm Müziği) adlı maklesinde, Halil b. Ahmed'in Aruzun Babası (The Father of Prosody) sayıldığını ve Kitabu'n-Nağm (The Book of Melody; Melodi Kitabı) isimli bir eser yazdığını belirtmektedir." [41]

1.2.1.1.2.Sîbeveyh

Halil b. Ahmed'den sonra, onun kitabını da içine alan son derece dikkatli ve önemle hazırlanmış ve çeşitli ses çalışmaları içeren Sîbeveyh (ö. 180/ 796)'in "el-Kitâb"ı izlemiştir. Bunlardan lehçelerle ilgili bilgiler, bu lehçeler arasındaki mukayese ile bu lehçelere ait deliller[42]; kıraate dair bilgiler, hemzenin tahkik, teshîl, beyne-beyne durumundaki hükümleri gibi çeşitli ses olgularından bahseden bilgiler,

---

[38] İbrahim, Enîs, "*Cuhûdu 'Ulemai'l- 'Arab fi'd-Dirâseti's-Savtiyye*", Mecelletu Mecma'u'l-Lüğati'l-'Arabiyye, Kahire 1962, c.15, s.42; Yüksel, "İlk Dönem Arap Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar: el-Halil b.Ahmed el- Ferâhidi Örneği, *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.24-25, Samsun 2007. s.134.

[39] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arab, s.2.

[40] Bkz. Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahim el-Ferâhî, *Kitabü'l-Ayn*, nşr. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâi, Beyrut 1988, I/48-58; Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Halil b. Ahmed", *DİA*, XVI/162; Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.31.

[41] Farmer, Henry George, "The Music of İslam" (Wellesz, Egon, *Ancient and Oriental Music,* London Oxford University, New York, Toronto 1957, s.457); (Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.31'den naklen)

[42] Bkz. Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber (180/ 796), *el-Kitâb*, I-II, Bulak, Mısır 1316/1898, s. I/28-33, 36-37, II/158-159.

imâle, feth ve bunlara dair hükümler, i'lâl, ibdâl ve bunların sesle ilgili nedenleri ve diğer bazı ses konuları el-Kitâb'ın 4. bölümünün içeriği arasındaki bilgilerdendir. [43]

Sîbeveyh için, kural koyma yöntemi ile ilgili tespitler yapılmıştır. Sîbeveyh'in bütün gramerinin dayandığı temel dil modeli; dilin isim, fiil ve harf olarak üç temel öğeden oluşması düşüncesidir. Sîbeveyh'in bu üçlü ayırımını Farâbi gibi bilim felsefesi uzmanları her dilde var olan bir ayırım olarak kabul etmişlerdir. Sîbeveyh Arapça'yı tek tek sözcükler seviyesinde incelemiş başka bir deyişle tikelden tümele dil taksimi görüşüyle genel kurala ulaşmıştır.[44]

Sîbeveyh'den sonra, harflerin mahreçleri ve sıfatları ile ilgili konularda Sîbeveyh'in ifade ve kavramlarını tekrar eden ve ses çalışmalarına özel bölümler ayırarak onun izinden giden ve onu örnek alan nahiv ve dil kitapları kaleme alınmıştır.

1.2.1.1.3. Câhız

Fonetik biliminin, yavaş yavaş fizîki aksesuarları kullanmaya başladığına Câhız'da (255/869) rastlamaktayız. Ona göre ses konuşma âleti olup, fonetik yapılanmanın, kendisiyle vücut bulduğu bir cevherdir ki; söz telifi onunla gerçekleşir. Manzum ve nesir söz olmak üzere, telaffuzunda dilin hareket etmesi, ancak sesin açığa çıkmasıyla mümkün olur. Harflerin söze dönüşmesi de ancak fonemik yapılanma ve telifle gerçekleşebilir. Böylece Câhız, şu an bile geçerli olmak üzere fonetik bilimin üç ana malzemesi olan ses, harf ve dil unsurlarını tespit etmekle kalmamış, ayrıca fonetik yapılanmayı da öğretisine katmıştır. [45]

Câhız'ın Arapça'da kelimelerdeki dizimleri, konuşma bozukluğu (pelteklik), sesler ve harflerin kelime içerisindeki tekrarından söz ettiği "el-Beyân ve't-Tebyîn"i ses konulu bir eseridir.[46]

---

[43] Örnekler ve kaynaklar ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, II/163-171; II/259-267; II/356-404.
[44] Gündüzöz, Soner, "el-Kitab'ın Kuramsal Temelleri: Sibeveyh'in Kitabındaki Kodifikasyonun Çözümü", *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.17, Samsun 2004. s.235.
[45] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s. 31.
[46] el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I/14, 22, 34-40.

1.2.1.1.4. İbn Cinnî

Ses konularında ilk kez müstakil bir eseri ele alarak, "Sırru Sınâ'ati'l- İ'râb" isimli kitabında bu konuları başlı başına bir ilim dalı olarak gören İbn Cinnî (ö.392/1002) olmuştur.[47]

Ses konularını Câhız'ın ardından, -o günkü imkânlara göre- fonetik bilimin en mükemmel öğreti şeklini, İbn Cinnî'de müşahede ediyoruz. Onun, asırlar öncesinden günümüz dünyasının modern fonetik bilimine ışık tutacak olan tespitine göre ses; "nefesle birlikte bitişik olarak uzayıp giden bir keyfiyet ortamında hâsıl olan bir arazdır". Bu sese ait olarak boğaz, ağız ve dudaklarda, onun uzayıp yayılmasını bölümleyen fonemler (makâtı'; ses biçimleme bölgeleri) oluşur. Böylece ses, harf olarak nerede oluşursa oraya "makta" (sesin biçimlenme mahalli; fonem) adı verilir. Fonemlerin değişimine bağlı olarak harflerin tonları da değişime uğrar. İyi bir inceleme sonucu bu gerçek anlaşılabilir. Örneğin, ses, boğazın en uç kısmında (aksa'l- halk) başlatılıp, ağza doğru, istenilen fonemlere ulaştırıldığı zaman, o fonem bölgesinde muayyen bir tını (tonötüm; cers) tespit edilmiş olur. Daha sonra mahreçten diğerlerine geçirilip belli bir yerde kesinti yapıldığında, bu sefer önceki sesten farklı olarak başka bir sadâ hissedilmiş olacaktır. Örneğin, "ك" harfi, kendi mahrecinden çıkarıldığı zaman belli bir ses türü; bundan "ق" harfine geçildiğinde bir başka ses, bundan da "ج" harfine intikal edildiğinde ilk iki sesin dışında başka bir ses duyulmuş olur. Bu farklı sesleri çıkarmanın yolu, harfi harekesiz olarak telaffuz etmektir. -Çünkü hareke, harfi kendi özel mahallinden koparıp, onu, bir kısmını kendisinin oluşturduğu (başka bir) ses yönüne sürükler- Bu telaffuzun yolu, harfi sakin kıldıktan sonra başka bir geçiş hemzesi (hemze-i vâsıl) getirilip, bu hemzenin sâkin harfe tutturulmasıdır. Zira sakin harfle başlamak mümkün değildir. Böylece -meselâ- اك،اق،اج vb. şekilde söz konusu telaffuz gerçekleşmiş olur.[48]

İbn Cinnî'in, fonetik olguyu iki tanınmış enstrümana; ney ve uda benzeterek izah etme hususunda ilginç bir uygulamalı örneğe de yer verdiğini görmekteyiz. Bu örneğe göre, harf seslerinin birbirinden ayırt edilmelerini sağlayan mahreçlerin (fonem) değişimine bağlı olarak, harf tınılarının da değişmiş olacağı sebebiyle boğaz ve ağız neye benzetilebilir. Neyzen, parmaklarını, neyin birbirini izleyen değişikleri

[47] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arab, s.6.
[48] Bu ve daha geniş bilgi için bkz. İbn Cinnî, *Sırru Sınâ 'ati'l- İ'râb*, nşr. Hasan Hindâvi, Şam 1985, I/ 6-8.

üzerine koyup kaldırdıkça sesler değişir ve her bir deliğin diğerine benzemeyen, kendisine özgü bir ses işitilir. Aynen bunun gibi ses farklı yönlere yaslanarak, boğaz ve ağızda şekillenip özel fonemler belirince bu, bizim farklı sesler işitmemize neden olmaktadır.[49]

Bu olayın bir benzeri de udun telidir. Tel serbest iken birisi ona vurunca, tele özgü bir ses işitilir. Şayet sağ eliyle tele vururken, sol elinin parmağını o telin son perdesine bastırırsa, bu takdirde başka bir ses işitilmiş olur. Perdeyi biraz yakın tutarsa, ilk iki sesten farklı bir ses duyulur. Sonra her ne vakit parmağını telin başından itibaren vuruş merkezine (sazın döşü) doğru yaklaştırırsa, buna bağlı olarak farklı sadâlar oluşur. Şu da var ki, telin sınırlanmamış olarak, belirsiz bir vaziyette çıkardığı ses, sıkıştırılmış ve sınırlandırılmış olarak çıkardığı sesten yumuşak ve titrektir. Bu, telin, katılık, zayıflık ve yumuşaklık ölçüsünce değişir.[50]

Böylece söz konusu benzetmede tel, boğaza; mızrapla tele vurulması, boğazın en dip kısmından çıkan ilk sese; sesin belirsiz ve serbest olarak o telde cereyan etmesi, sâkin elifteki sesin akışına; parmaklarla telin perdelerine basılarak oluşturulan ses ise, harflerin biçimlenme bölgeleri olan mahreçlerdeki oluşan sese, hâsılı; uddaki ses değişimleri mahreçteki ses değişimlerine benzetilmiştir. [51]

İbn Cinnî'nin ses çalışmaları sadece "Sırru Sınâ'ati'l-îrâb" ile sınırlı kalmamış bu konuya diğer kitaplarında da yer vermiştir. Bunlardan en önce zengin ses konusu içerikli olan "el-Hasâis" adlı eseri gelir. Öyle ki konuların bir kısmı kitabın farklı bölümlerinde dağınık hâlde, bir kısmı da; harekelerin kemiyeti bâbı, harekelerin uzunluğu bâbı gibi müstakil bölümler hâlindedir.[52]

Enstrümanlar ve insan sesi ile mûsikinin insan üzerindeki evrensel tesiri tartışmasız bir gerçektir. İnsan topluluklarının her şekil ve evresindeki ses ile duyguları ifade edişin zirvesinde Kur'ân'ın insanlar için ilahi ve uyarıcı yönünün en düzenli formda sunuluşu iddiası için birer basamak olarak fonemler ile ilgili yukarıda sıralanan örnekler tezin bütününe doğru giden basamaklarda konuyu detaylıca benzetmeleriyle anlaşılır kılacak hususlardır.

---

[49] İbn Cinnî, *Sırru Sınâ'ati'l- İ'râb,* I / 6-8; Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.32.
[50] İbn Cinnî, *Sırru Sınâ'ati'l- İ'râb,* I / 9.
[51] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.32.

[52] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arab, s.6.

1.2.1.1.5. İbn Sinân el- Hafâci

İbn Sinân el-Hafâci'nin (ö.446/1054) de fonetik tarihinde otoritesini görürüz. O, konuyla ilgi öğretisini ortaya koyarken, âdeta kendi özünde iki farklı şahsiyet barındırmaktadır. Bunlardan birincisi İbn Cinnî'inin etkisindedir. Şöyle ki, İbn Sinân, İbn Cinnî'nin ağızla ney arasında kurduğu irtibatı aynen benimsemiş gözükmektedir. Buna göre hançere ve ağzın neye benzetilmesindeki sebep, sesin o neyden aynı uzantıda, tek bir tarz üzere biteviye çıkmasıdır. Parmaklar neyin deliklere konup, delikler arasında ahenk oluşunca, her bir delikten, diğerine benzeyen bir ses duyulur. Aynı şekilde ses, boğaz ve ağızda farklı bölgelere yaslanmak suretiyle gerçekleştiği vakit farklı sesler duyulur ki, işte bu sesler harflerin kendileridir.[53]

İbn Sinân'ın temsil ettiği diğer şahsiyetse esas kendi şahsiyetidir. Bu yönüyle o, fonetiğin bir tür orkestrasyonunu yapmıştır diyebiliriz. Şöyle ki, İbn Sinân'a göre harflerden ibaret olan seslerin kulaktan akıp akıp gitmesi, renklerin göz önünden akması gibidir. Farklı renkler bir araya geldiğinde, birbirine yakın renklerden daha güzel gözükür. Bu yüzden beyazın siyahla birlikte bulunması, sarı ile birlikte bulunmasından daha güzeldir. Çünkü beyazla sarı birbirine yakınken, beyazla siyah birbirlerine uzaktırlar.

Durum böyle olunca, renklerle ilgili bu hükmî sebebin (illet), birbirine uzak harflerden oluşan kelimenin güzelliği hususunda da geçerliliği tartışmasızdır. Aynı şekilde, birbirine uzak düşen renklerden mezcolunmuş nakışların güzelliğindeki mevcut illetin, fonemleri birbirine uzak düşen harflerden oluşan lafız güzelliğinde de mevcut olduğu tartışma götürmez. İşte bu yüzden fonemleri birbirine yakın olan harfler; özellikle de boğaz harfleri (gırtlaksılar), bazı renklerde ve ses makamlarındaki uyumsuzluğa benzer şekilde çirkinlik oluşturur.[54]

Burada tam anlamıyla fonemik felsefesi yapan İbn Sinân'ın, birbirine uzak düşen sesler arasında ahenk, yan armonik bir sistem gözetmesinden yola çıkarak onun, daha XI. yüzyıl ortalarında orkestranın farkına vardığı söylenebilir. Bilindiği üzere orkestrada esas olan, farklı enstrümanların oluşturduğu müzikal ahenktir. Bu devasa müzik arenasında org, piyano, keman, kontrbas, viyolonsel, flüt, klarnet, arp

[53] Bkz. Hâfâci, Emir Ebû Muhammed Adbullah b. Muhammed b. Said b. Sinân, *Sırru'l-Fesâha*, Dâru'l- Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1982, s.26.
[54] Hâfaci, *Sırru'l-Fesâha*, s.64.

ve benzeri sazlar, farklı sesler çıkarmalarına rağmen aynı parçayı mükemmel bir biçimde armonize ederek çalarlar.[55]

1.2.1.2.Felsefe İle İlgili Çalışmalarda Fonetik

Yukarıdaki şahıslar Fonetik tarihi konusunda ilk grup olarak Arapça üzerine yapılan edebi çalışmalar ele alındılar. Şimdi ise hikmet, filozof, tabip ve bilgeler grubundaki önemli şahısların çalışmaları ele alınacaktır.

1.2.1.2.1. el- Kindî

Sesler hususunda birkaç ilmî eser ortaya koyacak düzeyde konuya özel ilgisi olan Arap filozofu el-Kindî (ö.260/874)'nin eserlerinin başında "Risâle fî İstihrâci'l Mu'ammâ" isimli risâlesi gelir. Bu risâlede bizzat kendi hazırladığı bir istatiğe dayanarak Arap harflerinin konuşma içindeki tekrar ve deverânına ve harflerin sesli ve sessiz olmak üzere ikiye taksimine değinmitir. Bütün dillerde geçerli olabilecek genel bir dil kuralı koymuştur. Bu kural; "sesli harflerin en fazla tekrarlanan harfler olduğu" kuralıdır. Aynı şekilde sesli harflerin de uzun sesliler (illet/med harfleri: â-î-û) ve kısa seslileri (harekeleri: fetha/a-kesre/i-damme/u) içerdiğine dikkatleri çekmiştir. (Les Voyelles longues, les Voyelles breves). Sonra da Arapça kelime örgüsünü ayrıntılı olarak açıklamış ve harflerin uyumu (i'tilâf), uyumsuzluğu (ihtilâf) ve çatışmasına (tenâfür) dair yüze yakın kural ortaya koymuştur. [56]

El-Kindî'nin seslere dair, günümüzde konuşma problemleri (Troubles de la parole) olarak adlandırılan, sesin pratik yönüyle alâkalı, "Risâletü'l-Lüsğa" isimli dikkate değer başka bir risâlesi daha vardır. Burada pelteklik harflerini belirleyip, bunların özelliklerini, türlerini adlandırmış ve peltekliğin sebepleriyle sözlerini noktalamıştır. [57]

[55] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.35.
[56] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arap, s.8.
[57] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arap, s.8.

1.2.1.2.2. Farâbî

Muallim-i Sânî kabul edilen el-Fârâbî (339/950) de ses bilimle ilgilenmiştir. Farabi, sahip olduğu musiki ilmini değerli ve gerekli saymış, kendisinden sonra gelenlere musiki konusundaki eserleri ve görüşleri ile öncülük etmiştir.[58]

"El-Mûsîka'l-Kebîr" adlı eserinde ses ve nağmenin oluşumunu ele almış, sesin oluşumu ile sözün ortaya çıkmasının birbiriyle ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Ses şiddeti konusuyla ilgilenmiş ve kulakla duyulamayan seslerin ölçümü için bazı aletlerin kullanılması gerektiğini söylemiştir. Yine o Resâilu İhvâni's-Safâ'sında yer alan Risâletu'l-Mûsîkî'sinde sesleri duymamızı sağlayan gücün mahiyeti konusuna değinmiş, ses türleri, sesin kaynağı, mahiyeti ve ses tonu kavramlarını açıklamıştır.[59]

1.2.1.2.3. İbn Sinâ

İbn Sîna (ö.428/1037) kendinden önceki tüm çalışmaları bir araya getirerek sesi birbirinden farklı açılardan ele almıştır. "Esbâbü Hudûsi'l-Hurûf /Harflerin Ortaya Çıkış Sebepleri" adlı risalesinde konuları toparlamıştır. İbn Sinâ risalesinde konuşma sesleri bilimi (phonetique artüculatoir) diye adlandırılan bilimle bağlantı kurar, sesin aslı ve sebeplerine işaret ederken âdeta bir fizik âlimi; boğaz ve dili anlatırken sanki bir anatomi doktoru, harflerin mahreç ve sıfatlarını anlatırken usta bir dil bilimci; Arapça olmayan seslerin özelliklerini izah ederken âdetâ karşılaştırmalı ses bilimci; tabiattaki seslerle harflerin seslerini karşılaştırırken de dilin ve tabiatın sırlarını bilen bilge bir kişi gibi hareket etmiştir. İbn Sinâ'nın bütün bu konulardaki sözleri, birer ıstılah olarak ortaya çıkmıştır ki bu konuda ona ortak olabilecek bir başka Arap dilcisi bilemiyoruz.[60]

Fonetik olgunun fiziksel oluşumu ile ilgili en detaylı bu bilgileri İbn Sinâ'nın bu çalışmaları ile yorumlanmış ve kıvam bulmuştur. İbn Sinâ'nın eseri ve eser üzerindeki çalışmalarla tahkik etme üzerinde araştırma yapmak, kanaatimizce Kur'ân'ın Fonetiği alanında atılması gereken ve temel teşkil eden fonem eksenli çalışmalar için mühim basamaklar olarak değerlendirilebilir.

---

[58] Üngör, Ethem Ruhi, "Farabî'nin Musikî Yönü", *Uluslararası İbn Türk, Harizmi, Farabi, İbn Sîna Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1990. s. 61.
[59] Sarıkaya, agm, s.125.
[60] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arap, s.9.

İbn Sina, risalesini altı bölüme ayırmıştır:[61]

1.Bölüm: Sesin ortaya çıkış sebepleri anlatılır. Bu bölümde sesin oluşumunu havadaki sert, seri dalgalanmalara sebep olan vurma ve çekme harekelerine bağlar ki bunlar sesi oluştururlar.

2.Bölüm: İkinci bölümde harflerin oluş sebeplerini ele alır. Ona göre nefes verirken dışarı bırakılan hava tutularak, baskı yapılarak veya yolu açılarak şekillendirilir. Nefes konuşma organından çıktıktan sonra havada titreşimler oluşturur. Titreşimlerin, sayısı, şiddeti ve titreşimler arası uzaklık ve (dalga boyu) harfleri oluşturur ve bu dalgalar kulağa ulaşarak seslere dönüşür.

3.Bölüm: Bu bölüm dil ve boğazın anatomisi hakkındadır. İbn Sînâ'nın tıbbî dehası burada ortaya çıkar. Bu bölümde İbn Sîna boğazı, üç kıkırdağını da izâh ederek (tiroit, tırcihari, bir de isimsiz) bunların eklemler ve kaslar yoluyla birbirleriyle olan bağlantı ve terekküplerinin keyfiyetini açıklar. Burada kasları boğazı daraltan ve genişleten kaslar olmak üzere ayırdıktan sonra her birini en ince ayrıntılarıyla ortaya koyar. Aynı şekilde bunların belirli kemiklerle (lâma benzeyen kemik gibi) olan bağlantılarına da işâret eder. Sonra da dili, muhtelif bağlantılarını ve sekiz kasını açıklayarak izâh eder.[62]

4.Bölüm: Çalışmanın en önemli bölümüdür. Burada harflerin her birinin oluş sebebini, harf oluşumunda ses organlarının aldığı şekil, nefesin verilmesi veya tutulması esnasında kasların hareketi, nefes tutmanın mahiyeti, rutubetli veya kuru ortamlarda dışarı verilen nefesin sese etkisi gibi konuları ele alır.[63]

Bu bölümdeki en önemli şeylerden biri de İbn Sînâ'nın sessiz (yâni med harfi olan) vâv ve yâ ile sesli vâv ve yâ'yı ayırması, sonra uzun seslilerle kısa sesliler arasındaki ilişkiyi açıklaması ve bunların her birinin ortaya çıkış zamanını belirlemeye çalıştığı bahislerdir.[64]

5.Bölüm: Bu harflere benzeyen fakat Arapça'da olmayan harfler hakkındadır. Araplarda olmayan ظ gibi okunan ص harfi ve لا, ç, g, p, j, v gibi harfleri ele alır.[65]

---

[61] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arap, s.9.
[62] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arap, s.9-10
[63] Sarıkaya, agm, s.127.
[64] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arap, s.9
[65] Sarıkaya, agm, s.127

6.Bölüm: Bu bölümde ise konuşma eylemi olmaksızın tabiattan bazı seslerin duyulabileceğini söyler ve dilin sesleri ile tabiatın seslerini birbirine benzetir. Örneğin خ harfi, sert bir cisimle yumuşak bir cismin yüzeyinin kazınması esnasında çıkan sese benzer. ش harfi, kuru bir cismin ıslak havayı kuvvetle içine çekmesi esnasında oluşan sese benzer. ط harfi de avuç içleri birbirine temas etmeden ellerin birbirine vurulması ve arada kalan havanın çınlaması sonucu oluşan sese benzer. [66]

Sesin fizyolojik yapısı hakkında İbn Sina'nın bu eşsiz izahları günümüz çalışmalarına yol gösterecek özelliklerdedir. İleride sesin fizyolojik yapısını işleyeceğimiz başlık ile ilgili olmasına rağmen konu bütünlüğünün bozulmaması açısından İbn Sinâ'yı ve verilerini bu akışta ele almayı daha uygun bulduk.

İbn Sînâ'nın "el-Kânûn ve eş-Şifâ" gibi eserleri de dağınık halde fonetikle ilgili konular içermektedir. Ondan sonra gelen tabip ve filozoflar İbn Sînâ'nın görüşlerini tamamen veya kısmen tekrarlamakla yetinmişlerdir. Felsefe, psikoloji ve tıp konularında birçok eser veren Abdullatîf el-Bağdâdî (ö.629/1231)'nin fonetikle ilgili konulara tahsis ettiği "Makâletân fi'l-havâs, en-Nefs ve's-Savt ve'l-Kelâm ve el-Lugât ve keyfiyyetu tevellûdihâ"[67] adlı eserleri bunlardan birkaç tanesidir.

1.2.1.3. Kıraat İlimleri ile İlgili Çalışmalarda Fonetik

Bu gruptaki eserler ses alanıyla en fazla ilgili olan eserlerdir. Zira bu önem Kur'ân'daki kelimelerin okunup yazılmasına verilen hususta kaynaklanır. Bergstrâsser bu gerçeği şöyle ifade eder: "Fonetik, başlangıçta nahiv ilminin bir bölümünü oluşturuyordu. Sonra tecvid ve kıraat âlimleri bu ilimle ilgilendiler ve Kur'an'la ilgili birçok konuyu eklediler."[68]

Kıraat ve tecvid âlimlerinin yaptıkları bu çalışmalar görevsel sesbilimin (fonoloji) ilgilendiği konular arasındadır. Çok erken bir dönemde, *"Kur'ân'ı düzgün bir şekilde oku*"[69] ayetinin bir gereği olarak Kur'ân'ın en güzel bir şekilde okunması için çalışmalar yapıldı. Her bir sesin özellikleri, vurgu, ton, nağme ve ezgi gibi kavramlar üzerinde duruldu.

---

[66] Sarıkaya, agm, s.127.
[67] el- Helis, Yusuf, "İlmu's-Savtiyyât el- Mevcî ve 's-Sem'î 'İnde 'Ulemâ'i'l-Muslîmîne'l-Kudemâ", *el-Mecelletu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsâti'l-Lugaviyye*, c. III, sy: 2, 1995, s.103; bkz. Sarıkaya, agm. s.125.
[68] Sarıkaya, agm, s.128.
[69] Müzemmil, 73/4.

Başlangıçta sözlü aktarıma dayalı bu çalışmalar, Kur'ân'ın Hz. Osman hattı üzere yazıya geçirilmesinden sonra yazılı eserlere dönüştü. Kur'ân'ın farklı okunuş şekillerine bağlı olarak kıraat imamları eserlerinde fonetik konularına yer verdiler. Mahreç ve sıfatları birbirine yakın ve benzer olan harflerin idgâmı veya ayrışması, hemze üzerine yapılan vurgu, hemzenin kolaylaştırılması, atılması ve başka harflere dönüşmesi, elif ve fethanın uzatılması vb. konular eserlerde ele alındı.[70]

Tarihçiler kıraât konusundaki ilk eseri, kıraât imamlarını 25 tane kabul eden Ebû Ubeyd el- Kâsım b. Sellâm (ö.324/839)'a ait olarak görürler.[71] Bize kadar ulaşan ilk kitap ise, İbn Mucâhid (ö.324/935)'in kıraatlerinin sayısını yedi olarak belirlediği Kitâbu's-Seb'a' adlı eseridir. Ondan sonra da kıraatlerin sayısının farklılığına rağmen çalışmalar devam etmiştir.[72] Tecvid ilmi konusunda ilk yazılan eser Kur'an'ın güzel okunmasına dair Mûsâ b. 'Ubeydillâh b. Hâkân (ö. 325/936)'ın 51 beyitlik el-Kasîdetu'l-Hâkâniyye fi 't-Tecvîd adlı eseridir.[73]

Ebu'l-Hasan 'Alî b. Ca'fer es-Sa'îdî el-Mukri' (ö. 461/1068)'e ait "et-Tenbîh'ale'l-Lahni'l-Celiyy ve'l-Lahni'l-Hafiyy" adlı eser de Arapça seslerin telaffuz özelliklerine dair bir bölüm içermektedir. el-Mukri' burada gizli konuşma bozukluklarına değinir ve özellikle Kur'ân okuyucusunun telaffuz bozukluklarından kurtulmak için dikkat etmesi gereken hususları sıralar.[74]

Yine konuyla ilgili bir eser olarak İbn'ül Bennâ (ö.471/1078)'nın "Beyânü'l-Uyûbi'lletî Yecîbu En Yetecennebehâ el- Kurrâ'ü ve Îzâhu'l-Edevâti'lletî Büniye 'Aleyhâ el-İkrâ'u" adlı kitabıdır. Kitap sadece seslerin telaffuzundaki hataları, okuyuştaki acziyeti ve bunların çözüm yollarını açıklamakla yetinmez, okuyuş şekilleriyle ilgili başka konuların çözümlerine de değinir. Bazı seslere özgü telaffuz hatalarının açıklaması yanında davranış ve uzuvlarla ilgili beğenilmeyen hususları izah eder ki bunlar konuşmadaki hastalıklar ve okuma esnasında uyulması gereken

[70] Sarıkaya, agm, s. 128.
[71] Sarıkaya, agm, s. 128.
[72] Sarıkaya, agm, s. 128.
[73] Sarıkaya'nın kitap ile ilgili bilgi için gösterdiği kaynak; İbn Hâkân, "el-Kasîdetu'l-Hâkâniyye", (thk. 'Alî Huseyn el-Bevvâb), *Mecelletu'l-Mevrid el-'Irâkiyye*, XIV, sy. 1, Bağdad 1985. Onun bu çalışması daha sonra ed-Dânî (ö. 400/1009) tarafından şerh edilmiştir. Ayrıca ed-Dânî'ninde harflerin mahreçleri, çeşitleri, sıfatları, sakin nûn ve tenvinin durumları gibi konuları ele aldığı *et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd* adlı bir eseri bulunmaktadır.)
[74] Sarıkaya, agm, s.129.

temel kurallar konusuna girer.[75] Bu kitabın Kur'ân fonetiği açısından önemine binaen yeniden değerlendirilip bir çalışma alanı için fırsat olabileceğini ümit ediyoruz.

Tecvidle ilgili kitaplar içinde genel sesbilime ait en fazla bilgi içeren kitap şüphesiz Ebû Muhammed el- Mekkî b. Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045)'in Kitâbu'r-Ri'âye li Tecvîdi'l-Kırâ'e ve Tahkîki't-Tilâve adlı eseridir. Müellfin de belirttiği gibi bu kitap, harflerin sıfatları, kalıpları ve anlamları konusunda teferruatlı bilgi veren ilk kitaptır. Yazar, Arap harflerinin 44 lakabını açıkladıktan sonra bu lakaplardan her birinin, harfte bulunan bir anlama işaret ettiğini söyler."[76]

1.2.2. Modern Bir Bilim Olarak Fonetik

Yerli veya yabancı dilbilgisi kitaplarını incelediğimiz zaman uzmanların ekseriyetinin dili çözümlemeye sesten başladığını görürüz. Bunun sebebi dilin bir sistem olmasıdır. Dil, içinde birbiriyle ilişkili, birbirine bağımlı seviyeleri bulunan ve her seviyesi kendi içinde başlı başına bir sisteme sahip olan bir yapıdır.[77]

İbn Cinnî incelendiği zaman onun enstrüman benzetmesinin benzer olarak günümüz modern fonetik öğretilerinde de aynen kullanılmakta olup değişmediği görülmüştür. Buna göre sesi meydana getiren aletimiz bir çeşit ses borusu olup nefesli bir çalgıya, ses kirişlerini de o çalgının ağızlarına benzetmiştir. (trompet, korno gibi). Böylece sesin oluşması için gerekenler üç kısımda şu şekilde sıralanmıştır:

Bir küçük takım: Bu ödevi çalgıyı çalan müzisyenin akciğerleri görür.

Titreşim Sistemi: Bu ödevi trompet veya korno çalanın dudakları, klârnet veya obuada ise bir tek ya da iki dil görür.

Bir Büyültücü Ve Tınlayıcı: Bu ödevi de çalgının gövdesi görür. İşte bizim ses aygıtımızı bu şekle uymaktadır. *Körük takımı* göğüs kafesinin içindedir. *Titreşimler* ses kirişleriyle meydana gelir. *Büyültücü ve tınlayıcı* ödevini de boğaz, ağız ve burun boşlukları görür.[78]

---

[75] et-Teyyan, İlmu'l Esvat İnde'l-Arap, s.12.
[76] Sarıkaya, agm, s.129.
[77] Eldemir, Aysu, "Saussure'den sonra yapısal dilbilimde sözdizimi konusunda tutumlar yöntemler ve dönüşümlü üretimsel dilbilgisinde Chomsky" *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Doruk Matbaacılık Sanayi, s.129-148.
[78] Şenbay, Nüzhet, *Söz ve Diksiyon Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s.70-71.

1.2.2.1. Modern Fonetiğin Bir Malzemesi Olarak Ses

Fonetik (phonetics) tabirinin asıl kökünü oluşturan *phono* ya da *phone* lafzı Yunanca'dan alınma bir kelime olup, "telaffuz edilen ses" anlamına gelmektedir.[79] Phonetic tabiri, tekil olarak fonetik bilimi veya dil sesleri ile ilgili bir kavram iken bunun çoğul sigalı yapısı olan phonetics tabiri, bir dil bilimi terimi olarak " insan konuşma seslerinin analiz ve tasnifi, üretimi, kullanımı, taşınması ve kaydedilmesi kurallarından bahseden, sistematik bir öğreti ve bilim" anlamına gelmektedir. [80]

Fonetik biliminin değişik konuları arasında Toplumsal Fonetik, Tarihî Fonetik, Mukayeseli Fonetik, Deneysel Fonetik gibi alanlar bulunmaktadır.

Telaffuz fonetiği ile ilgili olan çalışmamızın konusu, konuşma organları tarafından çıkarılan seslerin incelenmesini, bu seslerin çıkarılma tarzını belirtmektedir. Ayrıca fonetik, "vezinle ilgili olgular" bütününü de inceler ki, cümlelerde bulunan bu olgular, vurguyla belirleme, tonlama ve tondan ibarettir. Bu dilin fonetik tasviri bu olguların incelenmesini kapsar. Çünkü bu olgular asıl fonemler gibi kesintili birimlerdir.[81] Modern fonem teorisinde fonem, anlam ayırt edici sestir. Fonem, genel anlamda insana ait olan konuşmanın ve bilimsel anlamda fonolojinin en küçük birimidir. Örneğin, yay sözcüğünün başındaki y sesi onu bay ve ray sözcüklerinden ayırır. Bu durumda y-ay, b-ay, r-ay sözcüklerinde /y/, /b/, /r/ farklı ses birimlerdir. [82]

Modern Fonetikte Telaffuz Fonetiği'nin fizyolojik keyfiyetine gelince, gırtlak-yutak daralmaları düzeyinde çıkarılan sesler fonetik bildirimin akustik desteğidir. En önemli olanı ötüm (mizmâr daralması) denilen birtakım uyarım dizileri meydana getirir. Uyarım biçimi, gırtlak ve göğüs kaslarının durum ve gerilimleriyle belirlenir; bu biçim aynı zamanda sesin tayfını da belirtir. Yine bu biçim, gırtlak üstü çınlama boşlukları tarafından modüle edilir ve böylece bazı tonlar nisbeten yükselir, bazılarıysa alçalır.[83]

---

[79] Pei, Mario, "Glossory of Linguistic Terminology", s.199; bkz. Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler, s.34.*
[80] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.34
[81] *Meydan Larousse*, "Fonetik" md., Meydan Yayınevi, İstanbul 1971, IV/747.
[82] Demirci, Kerim, *Fonem Teorisinin Önemi Hakkında*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011, s. 359-366, Turkey.
[83] *Meydan Larousse*, "Fonetik" md., IV/748.

1.2.2.2. Modern Fonetiğin Bir Malzemesi Olarak Nağme

Telaffuz Fonetiğinin fizyolojik keyfiyeti ile ilgili nağme (gam) kavramı da modern anlamda yeniden yorumlanmıştır. Bu konuyu Batı tarzında ele alan ilk müellif Muhammed Hassân et-Temmâm'dır. O, Batı dillerinde birçok türü olmasına rağmen Arapça'da iki tür nağme olduğunu söyler: alçalan ses (failling tone/inişli gam) ve yükselen ses (rising tone /çıkışlı gam). Nağme, konuşma dilinde seslerin taşıdığı anlamların açıkça ortaya çıkmasına yardımcı unsurdur. Herhangi bir cümlenin sözcükleri ve sözcüklerin cümledeki dizilişi değiştirilmeden nağmesi değiştirilse, cümle farklı bir anlam ifade eder. Örneğin "*evet"* kelimesi tek başına normal haliyle söylendiğinde her hangi bir sorunun cevabı olur. İnişli gamla söylendiğinde, konuşanın zihninde şüpheye yer vermeyecek şekilde olumlu bir anlam oluşturur. Çıkışlı gamla söylendiğinde ise konuşanın zihinde bir şüphe oluştuğunun göstergesidir.[84]

1.2.2.3. Modern Fonetiğin Bir Malzemesi Olarak Tınılar

Yukarıda modern fonetik konusu ile ilgili hususen *ses*ten bahsedildi. Fonetiğin ikinci malzemesi olarak *tını*layıcıları ele alınabilir. Tını (les resonateurs; resonator) ların, sesi kuvvetlendirmek ve tınısını kazandırmakta çok önemli rolleri vardır. Gırtlak ancak hafif bir gürültü çıkarabilir. Bu gürültüyü *selen*e[85]dönüştürebilen tınılayıcılardır.[86]

Telaffuz fonetiğinin vazgeçilmez ana unsurları arasında yer alan tınılayıcalar, modern fonetik biliminin verilerine göre dört tane olup, bunlar boğaz (le pharynx), ağız (la bouche), burun boşlukları (les fosses nasales) ve ağız boşluğu (la cavitelabiale) bölgelerinden ibarettir.[87]

Tını'nın İngilizce karşılığı "timbre" olup, ses rengi anlamına gelir. Bu manada tını, "bir sesi başka seslerden ayırmamızı sağlayan nitelik" demektir.[88] Yalnız şunu da belirtmeliyiz ki, sesin, harf şeklini almasını sağlayan faktör, mahreç olmakla birlikte, harflerin sıfatlarının da bu tınının vücut bulmasında en az mahreç

---

[84] Sarıkaya, agm, s.130.
[85] Selen: Gürültü niteliğinde olmayan (açık) ses demektir. *Ünlüler*'in sesi gibi.
[86] Şenbay, *Söz ve Diksiyon Sanatı*, s.83.
[87] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.36.
[88] Aksan, Doğan, *Her yönüyle Dil; Ana Çizgileriyle Dilbilim,* TDK Yayınları, Ankara 1980, II/15-16.

kadar rolleri olsa gerek. Zira bazı harfler vardır ki, aynı mahreci paylaşmakla birlikte tınıları farklıdır. Şu halde tınıyı: Tını-Mahreç+Sıfat şeklinde formüle edebiliriz.[89]

1.2.3.Ses Olgusunda Fizyolojik Yapı

Arap dünyasında fonetik bilimin karşılığı olarak İlmu's-Savt (Ses Bilimi) veya ilm'ul Asvât (Sesler Bilimi) şeklinde olup bu tabirin birbirinden farklı kapsamlı tanımları yapılmıştır. Bunlardan biri; "Fonetik, bilfiil telaffuz edilen sözden, konuşma cihazından (göğüs, boğaz ve ağız aksamı) sâdır olan maddesel ve sessel yönden-lügatsel görevi söz konusu olmaksızın bahseden bir ilim dalıdır." [90]

Ses idrâk edilen, farkına varılan aklî bir olgu olup "idrâk edilen"in vücut bulmasıyla ilgili olarak akıl sahipleri arasında hiçbir anlaşmazlık yoktur. Ayrıca ses, bir araz olup cisim olmadığı gibi, herhangi bir cismin sıfatı da değildir. [91]

Sesin oluşumunu sağlayan yegâne faktör hareket-mekân ilişkisidir. Bu ikisinin durumlarının değişmesine bağlı olarak ses de değişir. Dolayısıyla mahallin katı ya da yumuşak olması sese tesir eder. Örneğin, odun ve taştaki ses pamukla bulunmaz. Keza madenî bir tasın sesi de taşınkinden farklıdır. Hareketin son bulmasıyla ses de sona erer. Örneğin, tasa vurulduğunda oluşan tınılar, titreşimlerin dinmesine bağlı olarak kesilir. Böylece ses, cismin cisme istinat ve çarpmasından doğar.[92]

Sesin mahiyeti hakkında Ahmet Muhtar Paşa'nın da (ö.1919) kayda değer öğretileri mevcuttur. Onun verdiği bilgiye göre ses, cisimlerin bireysel parçalarının titreşim arzetmesinden ve bu tireşimlerin kulağımıza kadar ulaşmasından meydana gelir. Bu titreşimler hızlı olursa sesler ince, ağır ve yavaş olursa sesler de kalın (pest) olur. Bu şekilde oluşan seslerin değişik tarzda dizilmesinden gam, gamların birbirilerine karışıp uyuşmasından da makamlar oluşur.[93]

Bir başka tanımda ise: "Ses, kulağımıza çarpan ve beynimizde yorumlanan bir varlığın titreşim yaparak hava dalgaları oluşturmasıyla meydana gelir. Titreşim

---

[89] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.36.
[90] Hilâl, Abdülgaffâr Hâmid, *İlmü'l-Lüga,* Mısır 1989, s.86; bkz. Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.36.
[91] Hafâcî, *Sırru'l- Fesâha,* s.15- 16.
[92] Daha geniş bilgi için bkz. Abdülcebbâr, Ebû'l- Hasen b. Ahmed, *el- Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-'Adl,* nşr. İbrahîm el-Ebyârî, Kahire 1961, VII/ 26-31, 34.
[93] Muhtar Paşa, Ahmet, *Mûsikî Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1927, I/2.

yapan madde bir orgda olduğu gibi hava; piyano ve kemanda olduğu gibi teller; klarnette olduğu gibi kamış veya kornette olduğu gibi et parçası (dudaklar) olabilir."[94]

Fizik biliminde *ses* adı verilen geçici olay, titreşimlerle elde edilir ve fizikî açıdan sesler sürekli değildir; zaman içinde oluşur ve yalnızca oluşumları sırasında vardırlar. Ses dalgalarını oluşturan titreşimler belli sürelerde yinelenen (periyodik) ya da yinelenmeyen yalın ya da bileşik olarak nitelenir. Bunların en önemlisi yinelenen titreşimlerdir. En basit yinelenen titreşimlerden oluşan sese *yalın ton* denir. (Diyapazonun La sesi veren titreşimleri gibi). Ancak dağdaki seslerin titreşimleri böyle uyumlu değildir; gürültü dediğimiz şey de yinelenmeyen titreşimlerden oluşur. Titreşen her varlığın bir saniyedeki yalın titreşimleri sayısına sıklık (frekans) adı verilir ve *hertzle* ölçülür. Frekansın azalıp çoğalması kulakta sesin tonunun alçalıp yükselmesi izlenimini verir ve böylece duyulur. Sesin titreşimlerini ölçü edilerek nakledilen tanımlar ile titreşimlere bağlı olarak sesin değişken ve esnek yapısını anlamamızı sağlar.[95]

Titreşimle ilgili deneyler ve deneyimlerini aktararak titreşimi kendi içinde üç gruba ayıran araştırmacı Japon bilim adamı Masaru Emoto, titreşim ile ilgili teorisini üç grubda incelemiştir. Bunlar; rezonans, saflık ve benzerliktir. Titreşimlerle ilgili ilginç araştırmalar yapan bu Japon bilim adamının eserinde hertz ile ilgili daha detaylı ve çarpıcı açıklamaları ile birçok alanda titreşimin varlığı ve hakikatini dile getirmesi ile "Sevgi Kristali" adlı eser konu açısından dikkat çekicidir.[96]

Titreşen, ses veren varlığın titreşim sayısının az ya da çok oluşuna ise ton denir. Ton, sesin yüksekliği ya da düşüklüğü, tiz ya da pesliği biçiminde de adlandırılır. Titreşim sayısı arttıkça ton yükselir.[97]

Görüldüğü üzere maddesel yönden sesin açıklanabilirliği ile ilgili bu görüşler titreşim kavramı ile de şekillenmektedir.

---

[94] Muallimoğlu, Nejat, *Bütün Yönleriyle Hitâbet*, Avcıol Matbaası, İstanbul 1994, s.307.
[95] Aksan, *Her yönüyle Dil; Ana Çizgileriyle Dilbilim*, II/15.
[96] Emoto, Masaru, Sevgi *Kristali(Shape Of Love) -New york Times Bestssellinj Author*, trc. Ayşegül Arıtan, Arıtan Y. evi, İstanbul- 2011, s.53.
[97] Aksan, *Her yönüyle Dil; Ana Çizgileriyle Dilbilim*, II/15.

1.2.4. Arapça Fonetiği

Hiçbir dil, başka gırtlak ve ağız bölgesi olmak üzere konuşma organlarını Arapça kadar serbest kullanabilme yeteneğine sahip değildir. Bu yüzden, bütün dillerin kendine özgü bir fonetik özelliği bulunmakla birlikte, fonetik yönünden Arapça'dan daha zengin ve daha renkli başka bir dil bulunamaz.[98] Ele alınacak başlıklarda bunları destekleyici niteliktedir.

Çalışmamızda Arapça harflerin fonetik yapısı, mahreç sistemi ve harflerin sıfatları şeklindeki başlıklar altında ele alınacaktır.

1.2.4.1. Mahreç Sistemi

Arap alfabesinde bilinen ve yaygın olarak kullanılan 29 adet harfin yanı sıra bazı telaffuz şekillerinden doğan diğer tâli fonemlerin Arapça'da yer almasından ötürü Câhız'a göre mahreçlerin sayısı tam olarak belirlenemez ve onlara vâkıf olunamaz.[99]

" ع، ح، ه، خ، غ ، ق، ك، ج، ش، ض، ص، س، ز، ط، د، ت، ظ، ث، ذ، ر، ل، ن، ف، ب، م، و، ا، ى "

Yukarıdaki şekilde Arapça harflerini sırasıyla tanzim eden Halîl b. Ahmed, 29 harfin mahreç sistemini ortaya koymuştur.[100] Aslında Halîl, hemzenin mahreci zorlayarak, boğazın en dip kısmından çıktığını söylemesine rağmen, hemzenin, diğer harflerin tarzına benzemeyecek şekilde, telaffuz kolaylığı sağlamak için hafiflediğinde ا، و،ى harflerine dönüşebildiğini esas alarak, "boğaz harfleri" ni ع، ح، ه، خ، غ harflerinden ibaret saymıştır.[101]

Sîbeveyh de aynen hocası Halîl b. Ahmed gibi, 29 adet harfi, mahreç sistemini esas alarak tertiplemiş olup onun, mahreç gözetimine daha uygun düşen harf dizaynı;

ا، ه، ع، ح،غ، خ، ك، ق، ض، ج، ش، ى، ل، ر، ن، ط، د، ت، ص،ز، س، ظ، ذ، ث، ف،

ب، م، و

---

[98] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.39.
[99] Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I/34.
[100] Halîl b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, I/48,57-58.
[101] Halîl b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, I/52.

şeklinde karşımıza çıkmaktadır.[102] Halîl, en dipteki boğaz harfini ayn ile başlatırken, Sîbeveyh fonetik sisteme daha uygun olarak, bunun yerine hemzeyi koymuştur. Sîbeveyh, bu asıl harflere, ikincil bazı harflerin ilave edilmesi sonucunda harf sayısının 35'e ulaşabildiğini, bu ikincil harf grubunun, Kur'ân'ın kıraatinde ve şiirlerde güzel karşılandığını belirtmektedir ki, bunlar, hafif nûn (ihfâ), yâ ile hemze veya vâv ile hemze arasında yer alan bir tonla okuma (beyne beyne) konumundaki hemze (teshîl), tam bir imâle ile (esreye çok yakın bir tonla) okunan cim'e benzer şekilde telaffuz edilen şîn, zâ'ya benzetilen sâd, bir de Hicâzlılar lügatine özgü olarak "salât" örneğinde olduğu gibi, kalın okunan lâmdan ibarettir. [103]

Sîbeveyh'den sonra harflerin, mahreç sistemine göre en mükemmel biçiminde dizayn edilişi problemini, tam anlamasıyla İbn Cinnî'ni çözdüğüne şahit olmaktayız. Onun ön gördüğü fonetik dizayna göre harfler, gırtlak altından dudak ucuna doğru: ا، ه،ع، ح، غ، خ، ق، ك، ج، ش، ى، ض، ل، ر، ن، ط، د، ت، ص، ز،س، ظ، ذ، ث، ف، ب، م، و şeklinde yükselip sıralanır ki, sahih olan görüş budur.[104] İşte, son mükemmel sistematiğine İbn Cinnî ile kavuşan 29 harfin, âdete 29 perdelik bir enstrümana benzer şekilde, en dipteki *gırtlak* harfinden başlayıp, en dıştaki *dudak harfiyle* son bulan *fonemler zinciri* bundan ibarettir. [105]

29 harfin mahreç taksimatına gelince, bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüş ise de yaptığımız araştırmaya göre bunların isabetli ve üzerinde karar kılınmış olanı, mahreç sayısının 16 olduğu doğrultusundaki görüştür.[106]

Mahreçlerin tümünün toplandığı ana bölge sayısı üç olup bunlar boğaz, ağız ve dudaklardır. Bu bölgeleri kapsayan mahreç dağılımı ise şu şekildedir:

Boğaz Harfleri: Yedi tane olup üç mahreçte toplanmıştır. Bunlardan "ه،ا" harfleri boğazın en uç kısmından; "ع، ح" harfi boğazın ortasından; "غ،خ" harfi ise boğazın bitimi ve ağzın başlangıcı olan yerden (yumuşak damak) çıkar.[107]

---

[102] Sîbeveyh, *el-Kitâb*,404; Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*,40.
[103] Sîbeveyh, *el-Kitâb*,404.
[104] İbn Cinnî, *Sırru Sınâ 'ati'l- İ'rab*, I/45;Bkz. Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.41.
[105] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s. 41.
[106] Sîbeveyh, *el- Kitab*, II/405; Mekkî, b. Ebî Tâlib Ebû Muhammed el- Kâysî, *el-Keşf 'an Vücuhi'l Kıraâti's-Seb' ve'llelihâ ve Hıcecihâ,* I-II, nşr. Muhyiddîn Ramazân, Beyrut 1997, s. 139; Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s. 41.
[107] Sîbeveyh, II/ 405; Mekkî, *el-Keşf,* s. 139.

Ağız Harfleri: On sekiz tane olup mahreçte toplanmıştır. Dil köküyle, onun üst hizasındaki yumuşak damaktan "ق" harfi; bunun altından, dilin üst damakla buluştuğu, ağız başlangıcına en yakın yerden "ك" harfi; dil ortasıyla üst orta damak (sert damak; hard palate) arasından "ى،ش،ج " harfleri; dil ucu kenarının azı dişleriyle buluştuğu yerden "ض" harfi; dil kenarının en aşağısından nihaî ucuna varıncaya dek, bu kısımla üst damak ve ön üst dişlerin dibindeki "ل " harfi; dil ucu ile ön dişlerin az üzerinden "ن" harfi; bu mahrecin, dil üstüne daha girgin olan kısmından "ر" harfi; dil ucu ile ön üst dişlerin kökünden "ت، د، ط " harfleri; dil ucu ile ön alt dişlerin (veya az üzerindeni fakat dilin dişlere bitişmeyeceği şekilde) "ص، ز، س " harfleri; dil ucu ile ön dişlerin uç kısımları arasından da "ث، ذ، ظ (peltek)" harfleri çıkar.[108]

Dudak Harfleri: Dört tane olup iki mahreçte toplanmıştır**.** Alt dudak içiyle üst ön dişlerin ucundan "ف" harfi, iki dudak arasından da "ب، م، و" harfleri çıkar. [109]

Bu üç ana mahreç bölgelerine ilave olarak ikincil bir mahreç daha vardır ki, o da geniz, yani burun tınlayıcısı olup, burada da gizli nûn (gunne) oluşur. [110]

1.2.4.2. Harflerin Sıfatları

Tecvid ilminde Arap alfabesinin özellikleri farklı açılardan ele alınmış, her bir harf, söylenirken çıkan sesten hareketle bir sıfatla nitelendirilmiş, ortak sıfatlara sahip olanlar da çıkan sesin zayıf, orta ve kuvvetli oluşu, birbirlerine zıt olanlarla olmayanlar gibi farklı kümeler altında değerlendirilmiştir.[111]

Arapça harflerin, mahreç olgusu dışında bir de sıfat (tını; ses rengi) yönünden bazı kısımlara ayrılması söz konusudur ki, Kur'an fonetiğinin müzikal yapılanma ve ses-anlam ilişkisine yansıyan boyutunu ortaya koyabilmek için önemlidir.[112]

Harflerin pek çok sıfatı bulunmakta olup bunların en meşhurları şunlardır:

---

[108] Sîbeveyh, II/ 405; Mekkî, *el-Keşf,* I/139; Hafâcî, *Sırru'l-Fesâha*, s.29-30; Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.42.
[109] Sîbeveyh, II/ 405; Mekkî, *el-Keşf*. I, 139; Hafâcî, *Sırru'l-Fesâha*, s.30.
[110] Sîbeveyh, II/405; Hafâci, *Sırru'l-Fesâha*; Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.42.

[111] Sıtkı Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi,* Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul 2005, s.224.
[112] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.42.

1.2.4.2.1.Cehr Sıfatı

Lügatte sesli söylemek, bir şeyi açıktan yapmak, ilân etmek anlamına gelen 'cehr', Tecvîd ilminde "*ilgili harfin söylenmesi sırasında çıkış noktasına yapılan baskıdan dolayı nefes akışının hapsedilmesidir."*

Cehr harfleri diyen nitelendirilen harfler on dokuz tane olup şunlardır;

أ /ء ب ج د ذ رزض ط ظ ع غ ق ل م ن وي

Bu harflerin sesleri yeknesak değildir, kiminin sesi kimisinden daha güçlüdür. Sözgelimi ط 'nın sesi ve sıfatı د' ın sesinden ve sıfatından daha güçlüdür.[113]

1.2.4.2.2.Hems sıfatı

Cehrin zıddıdır. Lügatte gizlilik, sesi gizlemek, fısıltı, hışıltı gibi anlamlara gelen 'hems' Tecvîd terimi olarak " İlgili harfin söylenmesi sırasında çıkış noktasına fazla baskı yapılmadığından seslendirmede nefes akışının gerçekleşmesidir" diye tarif edilir. Hems harfleri diye nitelenen harfler de on tane olup bunlar ت،ث،ح، خ، س، ش، ص، ف، ك، ه harfleridir. Bu harflerin sesleri de aynı seviyede değildir, kimisindeki nefes akışı kimisinden daha güçlüdür. Meselâ خ harfi ile ص harfindeki akış diğerlerine nispetle daha belirgindir.[114] Çünkü ص da ıtbâk, istilâ ve sâfir sıfatları vardır ki, hepsi de kuvvetli sıfatlardır. خ harfinde de isti'lâ sıfatı vardır.[115]

1.2.4.2.3. Şiddet Sıfatı

Sözlük olarak güç, baskı, katılık anlamlarına gelen "şiddet" Tecvîd terimi olarak "İlgili harf sakin olarak söylenirken sesin akışının çıkış noktasında tıkanıp kalması"dır. Bunun sebebi de harfin çıkış noktasına tam anlamıyla baskı yapılmasıdır. Bir başka ifâde ile şiddet vasfında harfin sesi tamamen çıkış noktasına hasredilir. Şiddet harfleri diye anılan bu harfler de sekiz tane olup şunlardır: أ، ب، ت، ج، د، ط، ق، ك .Meselâ "الحج" kelimesinde ج üzerinde durduğumuzda bu harfin çıkış noktasında tıkanıp kalırız, sesimizi uzatmak istesek bunu başaramayız, çünkü ج'in sesi kendi çıkağıyla sınırlandırılmış. [116]

---

[113] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s. 226.
[114] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s. 226.
[115] Karaçam, İsmail, *Kur'ân'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri,* İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Nisan 2014, s. 201.
[116] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s.226.

Şiddet sıfatlı harfler, kuvvet itibariyle birbirinden farklıdırlar. Bunlardan cehr ve ıtbâk sıfatlarının ictimâ ettiği harf en üstünüdür ki, bu da ط arfidir.[117]

1.2.4.2.4.Rıhvet sıfatı

Bu da 'şiddet'in zıddıdır. Sözcük anlamı yumuşaklık, gevşekliktir. Tecvîd ilminde "ilgili harf söylenirken nefesin de birlikte akması"dır. Bunun nedeni de telaffuz edilen harfin çıkış noktasına fazla baskı yapılmayı gerektirmemesi, sesinin çıkış noktasıyla sınırlı olmamasıdır. Sözgelimi ش harfi rahâvet nitelikli harflerdendir. Bu harfin yer aldığı 'معايش' kelimesini ele alalım. Bu kelime üzerinde durduğumuzda sesimizi uzatmak istesek istediğimiz kadar ش harfini uzatabiliriz. Yani ش harfi ile birlikte nefesimiz kesilmez, onunla birlikte معايشششششش şeklinde uzayıp gider. Bu harfler de on altı tane olup şunlardır: ا, ث, ح, خ, ذ, ز, س, ش, ص, ض, ظ, غ, ف, ه, و, ى harfleridir.[118]

1.2.4.2.5.İsti'lâ sıfatı

Sözcük olarak yükseklik, yücelik, yükselmek, üste çıkma arzusu anlamlarına gelen 'isti'lâ', Tecvîd terimi olarak "İlgili harfin söylenmesi sırasında dilin arka bölümünün üst damağa yükselmesidir. İsti'lâ harfleri diye anılan bu harfler de yedi tane olup şunlardır; ق, غ, ظ, ط, ض, ص, خ [119] Bunların içinde en güçlüsü ibn Cezerî'ye göre ط harfidir. [120]

1.2.4.2.6.İstifâle sıfatı

Bu da 'isti'lâ' nın zıttıdır. Lugatta alçalmak, aşağıda bulunmak, aşağılık olmak gibi anlamlara gelen 'istifâl', Tecvid ilminde; "ilgili harf söylenirken dilin, üst damaktan ağız boşluğuna doğru inmesi" olarak tanımlanır. İstifâle harfleri diye nitelenen bu harfleri yirmi iki tane olup 'isti'lâ harfleri dışındaki şu harflerdir; ا, ء, ب, ت, ث, ج, د, ذ, ر, ز, س, ش,ع, ف, ك , ل, م, ن, ه, و, ى.[121]

Harflerin ince ve kalın okunmasında harekenin bir fonksiyonu olmadığına işaretle denilir ki: "Ey Kur'ân okuyan! İsti'lâ harflerini, ister harekeli, ister sâkin

---

[117] Mekki, Ebu Muhammed Mekkî b. Ebi Talib, *Nihayetü'l-Kavli'l- Müfîd fî İlmi't-Tecvîd*, Kahire 1308, s.48.
[118] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s.227.
[119] Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en- Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr,* I-II, Lübnan tsz.,I/202.
[120] Karaçam, *Kur'ân'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s.206.
[121] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s. 227.

olduğunda kalın oku, üstünlü de, ötrelide ve meksurda kalınlığı arama, her harfi harekesinin vad'ı üzere, Araplardan nakledildiği gibi, kalın oku."[122]

1.2.4.2.7.Itbâk sıfatı

Sözcük olarak tıpa tıp benzer olmak, uyuşmak, kapamak, yapışmak anlamlarına gelen 'ıtbak', Tecvîd terimi olarak; "ilgili harfin söylenmesi sırasında dilin köke doğru kısmının kendi hizasındaki üst damağa yapışmasıdır." İtbâk harfleri dört tane olup şunlardır: ظ, ط, ض, ص.Bunların en güçlüsü de yine ط harfidir. [123]

1.2.4.2.8.İnfitah sıfatı

Bu da 'itbâk'ın zıttıdır. Lugatte, açılmak, ayrılmak demektir. Tecvid terimi olarak; "ilgili harfin söylenmesi sırasında dilin üst damaktan ayrılmasıdır." İnfitâh harfleri diye anılan bu harfler de yirmi beş tane olup ıtbâk harfleri dışında kalan şu harflerdir; ا, ء, ب, ت, ث, ج, ح, خ, د, ذ, ر, ز, س, ش, ع, غ, ف, ق, ك, ل, م, ن, ه, و,ى dir.[124]

1.2.4.2.9. İzlâk sıfatı

Lügatte sür'atli ve kolay olmak veya bir şeyin ucu mânasına gelen islâk, ıstılahta kendisinde bir sıfat bulunan harfleri telaffuz ederken dilin çabuk olmasına denir. İzlâk harfleri altı tanedir: " ب, ر, ف, ل, م, ن " Bu harflere dil ve dudak uçlarından çıktıkları için izlâk harfleri denmiştir. Bunlardan ر, ل, ن dil ucundan; ب, ف, م de dudak ucundan çıkarlar.[125]

1.2.4.2.10. Ismât Sıfatı

Bu da izlâk'ın zıddıdır. Lugatte susturmak, engellemek demektir. Tecvîd terimi olarak "ilgili harfin hızlı telaffuza engel olmasıdır." Bunun nedeni dil ucu ve dudak dışı harflerden oluşmasıdır. Ismât harfleri diye anılan bu harfler yirmi üç tane olup izlâk harfleri dışındaki şu harflerdir: ا, ء, ت, ث, ج, ح, خ, د, ذ, ز, س, ش, ص, ض, ط, ظ, ع, غ, ق, ك, ه, و, ى.[126]

---

[122] Karaçam, *Kur'ân'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri,* s. 207.
[123] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s.227.
[124] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s.228.
[125] Karaçam, *Kur'ân'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri,* s. 209.
[126] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s.228.

1.3.FONETİK İLE İLGİLİ BAZI SANATLAR

Fonetik bir ses olgusu olarak incelenirken düzenli ve ölçülü olarak kurallaşmış dilbilimsel alanda da fonetik ile ilişkilendirilecek sanatlar mevcuttur. Konumuzla ilgili olan onomatope, aliterasyon ve vurgu sanatlarını önce tanımlayacak sonra da Kur'ân'dan örnekler vererek inceleyeceğiz.

1.3.1. Onomatope (Tabiî Ses Taklidi)

Kur'an fonetiğinin gerek müzikal gerekse ses-anlam boyutunu en iyi biçimde yansıtabilen dil güzelliklerinden birisidir. Onomatope, eski bir Yunanca tabir olarak, tabiî sesleri, anlamlarını kastedecek şekilde yansıtma amacıyla kelimlerin oluşumu ve kullanılmasıdır.[127] Onomatope sanatı, Arapça'da Tekrâru'l-Hurûf (Harf Tekrarı) şeklinde tarif edilmiştir.[128]

Onomotope kavramının, bir teori olarak da gündeme geldiğini görmekteyiz. Bu teori, Onomatopik Teori (Onomatopoetic Theory) ve bunun eş anlamlısı olan "Bow-Wow Theory (Hav hav Teorisi) adıyla adlandırılmış olup insan konuşmasının, doğada üretilmiş (tabiî) seslerin taklit edilmesi sonucu doğmuş olduğu görüşüdür.[129] Türkçede "meee, miyav, vak vak, hav hav, cik cik vb." ses taklitleri çok zengin olarak mevcuttur. Gerçekten onomatopik anlatım, içerisinde yer aldığı bir pasajı âdeta sihirli bir anstrümanla süslemekte, ona hoş bir melodik ortam kazandırmaktadır. Bir şekilde ki, o pasajda yer alan her bir kelime sanki dile gelmiş gibidir. Bu gerçeği bazı örneklerle sergilemeye çalışacağız.

Daha çok şiirsel bazda kendisini hissettiren onomatopenin, farklı dillerde yer alan örneklerinden birkaç tanesini burada sunmak istiyoruz:

a.İngilizce'de:

İngiliz şair Alfred Tennyson [130](1809-1892) meşhur dizelerinde şöyle der:

The **moon** of doves in immemorial elms

And **murmuring** of innumerable bees…

(Asırlık karaağaçların içinde kumruların **figanı** ve sayısız arıların **uğultusu**...) [131]

---

[127] Pei, "Glossory of Linguistic Terminology", s.186.
[128] Hasnâvî, Muhammed, *el-Fâsıla fi'l-Kur'ân,* nşr. el- Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1986, s.268.
[129] Pei, "Glossory of Linguistic Terminology", Onomatopeia" md.
[130] Alfred Tennyson (1809-1892): Bir İngiliz şairidir. Encyclopedia International, I-XX, *Grolier of Canada Ltd*., U.S.A 1968, XVII/599.

b.Arapça'da:

Mâzinî'nin (ö.1949) tavîl kalıbındaki şiiri şu şekildedir:

فتفتحه طورا وطورا تجيف فتسمع فى الحالين منه جلنبلق

"Derken sen onu aralayarak, yavaş yavaş açarsın da, her iki durumda (açılış-kapanış anında) ondan *celen-belak* (diye bir ses) işitirsin."

Beytin son kelimesi olan celan-belak, kalın bir kapının, açılma anındaki çıkardığı sesin adıdır. Kapının açılışı *celen,* kapanışı *belak* sesleriyle ifade ve taklit edilmektedir. [132]

c.Türkçe'de:

Türkçe'de de onomatope sanatının harika örneklerini görmemiz mümkündür.

Şair Nef 'i'nin (ö.1635), Veziriazamn Murat Paşa'yı methettiği şiirinde şöyle demektedir:

"Evc-i hevâda sît-i çekâçâk-ı tîğden.

Âvâz-ı ra'd ü sâika reh-güm-künân olur."

Bir savaş meydanını tasvir eden bu dizlerde, birbirine karışan kılıç şakırtıları, yıldırım ve gök gürültüsü sesleri onomatopik bir üslupla zihinlere resmedilmektedir.[133]

Tevfik Fikret'in "Yağmur" adlı şiirinin baş tarafında;

"Küçük, muttarid, muhteriz darbeler

Kafeslerde, camlarda pür-ihtizâz

Olur den-be-dem nevha-ger, nağme-sâz

Kafeslerde, camlarda pür-ihtizâz

Küçük, muttarid, muhteriz darbeler."[134]

Dizelerde; bilhassa tekrarlanan 1.ve 5.mısrada, yağmurun camlara çarparken çıkardığı tıkırtılı sesler, onomatopik bir üslupla aynen taklit edilmektedir.[135]

---

[131] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.52.
[132] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.53.
[133] Nef'i, *Divân-ı Nef'i,* Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1852, s.95.
[134] Fikret, Tevfik, *Rübâb-i Şîkeste*, nşr. Tanîn, İdârey-i Memuru Hasan Tahsin, İstanbul 1909, s. 337-338.

1.3.1.1.Kur'ân'da Onomatopik Üslûp

İbn Cinnî'nin naklettiği bir görüşe göre bazı âlimler, bütün lügatlerin aslının, ancak işitilen seslerden doğmuş olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[136] İbn Cinnî hemen ardından eserinde bu görüşü makbul ve sağlam bir görüş olarak değerlendirmiştir.

Onomatopik üslûp ile ilgili Kur'ân'dan bazı örnekler;

a. *"Tebbet"* kelimesini oluşturan harfler şiddet sıfatlıdır. Dolayısıyla Ebu Leheb'e verilen cezanın şiddetini göstermektedir. Tebbet kelimesindeki şiddete karşılık, *"leyyinen"* kelimesi yumuşaklık ile kendini gösterir. Hz. Musa ile kardeşi Harun, Firavun'a gönderilirken, şu tavsiyede bulunulur: *"Ona vardığında yumuşak dille konuşun."*[137] Bu ifade de, yumuşaklık tavsiyesi yanında, yumuşaklık anlamına gelen leyyin kelimesini oluşturan harflerden olan, lam ile nun harflerinde izlak sıfatı vardır. [138]

b.Tekvir Suresi'nin 5. ayetinde şöyle denilmektedir. *"Vahşi hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde*." "وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ" Bu ayette geçen *huşiret* kelimesinde mevcut olan *şin* harfi, bazı kıraat imamlarınca şeddeli okunmaktadır. "Huşşiret" şeklinde şeddeli okununca, şin harfindeki tefeşşi/ sesin yayılması sıfatından dolayı, vahşi hayvanların hışırtı ve gürültü ile etrafa bütün şiddetleriyle yayıldıkları ortaya çıkmaktadır.[139]

c...فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا

"Bundan dolayı biz de onların üzerine uğultulu bir rüzgâr saldık.."[140] Bu ayette geçen sarsar lafzı, tınısıyla, önde gelen her şeyi kökünden koparan bir rüzgârın şiddetli esinti anındaki sesini hikâye etmektedir.[141]

d. فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ

---

[135] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.55.
[136] İbn Cinnî, *el-Hasâis*, I/40-47.
[137] Taha, 20/44.
[138] Tetik, Necâti, "Ses ve Anlam ilişkisi Bakımından Kur'ân ve Kıraat", *Dil Bilim ve Hermenötik Sempozyumu*, Van 2001, s. 298.
[139] Tetik, agm, s.298.
[140] Fussilet, 41/16.
[141] Bereke, Abdülganî Muhammed Sa'd, *Üslûbü'd-Da'veti'l-Kur'âniyye Belâğaten ve Münhâcâ,* Mektebetü Vehbe, Kahire 1983, s.128., Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.108.

"Artık onlar da, azgınlar da tepetaklak o ateşin içerisine atılırlar."[142] Bu âyette geçen "kebkebe" lafzı, kebb kökünün tekrarlanan (fa'lele kalıbı) yapısıyla, kendi anlamının, yani "yüzüstü kapaklanma"nın (inkibâb) tekrarlanmasına delâlet etmektedir. Buna göre sanki cehenneme atılan kimse, onun dibine ulaşıp orada yerleşinceye kadar defalarca, peşpeşe yüzükoyun kapaklanıp yuvarlanmaya devam ediyor gibidir. [143]

e.يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا

"O gün onlar cehennem ateşine itilip kakılırlar"[144] Bu âyette geçen "da'a " (arkadan sertçe itme) lafzı, delâlalet ettiği manayı tınısı ve ses rengiyle birlikte resimlendirmektedir. Böylesi bir itiş kakış, çoğu kez, itilene sonunda yer alan sükunlu ayn ile; ع ا (a' !) diye istemsiz bir ses çıkarttırır ki işte bu ses, ses rengi yönünden, âyette yer alan يُدَعُّونَ fiilinin, kendisinden türediği "da'a" lafzında bu şekilde atılan kimselerin ağzından iradesiz çıkan sesi çağrıştırmaktadır. Böylece atılma işi ve bu sırada çıkan ses, en güzel şekilde tasvir edilmiştir. [145]

f. فَإِذَا جَاءتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى

"Derken, kulakları sağır eden o ses geldiğinde"[146] Bu ayette Arapça bilmeyenlerin dahi etkisinde kalacağı, kulağı çınlatan kalkale harflerinden "طّ" harfinin üstelik şeddelenmesi ile الطَّامَّة oluşmuş kelimeyle her şeyi saran, kuşatan ve şiddetli olan büyük günden âdeta yansımalı sesi ile de haber veren bir konumdadır.

g.... وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي...

"..ve onunla koyunlarıma yaprak silkelerim"[147] Bu âyette yer alan أَهُشُّ fiili, Hz.Musa'nın, değneğiyle yapraklara dokunurken hâsıl olan hışırtılı sesi hikâye ediyor gibidir. Nitekim fiilin ifade ettiği anlam, bu onomatopik anlatım üslûbunu ortaya koymaktadır.

h... إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ...

---

[142] Şu'arâ, 26/94.
[143] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil,* II/182.
[144] Tûr, 52/13.
[145] Kutub, Seyyid, *Kur'an'da Edebî Tasvir,* Trc. Kâmil M. Çetiner, Bekâ Yayınları, trs. İstanbul, s.140.
[146] Nazi'ât, 79/34.
[147] Tâ hâ, 20/18.

"Ey iman edenler! Size; 'Meclislerde yer açın' denilince yer açın ki, Allah da size genişlik versin..."[148] Bu âyette, safir sıfatı olan س'in peş peşe beş kez tekrarlanmasının doğurmuş olduğu fonetik ortam, bu ilâhi emir gereğince, meclise gelenlere yer açmak için birbirlerini sıkıştırmaya başlayan insanların ileri geri, sağa sola hareket etmeleri esnasında elbiselerinin çıkardığı sürtünme sesini yansıtıyor gibidir. Üstelik genişlik anlamını taşıyan fiilin âyette: تَفَسَّحُو فْسَحُوا يَفْسَحِ şeklinde üç kez tekrarlanmış olması ve her üç kelimenin de - ى hariç- tamamen *hems* sıfatlı harflerden teşekkül etmesi, bu sürtünmeli ses ortamına bir onomatopik karakter kazandırmaktadır.[149]

i. إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ

"Şüphesiz Rabbinin tutuşu şiddetlidir."[150] âyetinde gelen بَطْشَ kelimesi, Allah'ın zalimlerden, müminlerin mukaddesatına musallat olanlardan intikam alması pek şiddetlidir, manasına gelir.[151] Batş, bir şeyi şiddetle ahzetmek, sertçe yakalamak demek olup Kureyş müşrikleri ve diğer zâlimler hakkında terhip ve tehdit içermektedir.[152] Kelimenin harflerinden olan "ب", "ط" âdeta tutmanın kuvvetini hissettirir, peşinden gelen "شَ " sesi ile tutma ve yapışma hali ve böylece kaçınılmaz kötü sonu çağrıştırır gibidir.

1.3.2. Aliterasyon (Ses Tekrarı)

Edebî terimler içerisinde telaffuz güzelliği oluşturan söz sanatlarından biri de aliterasyon olup, bunun Kur'an'da en harika örneklerini görmek mümkündür. Bu sebeple aliterasyon hakkında da kısa bir bilgi verilecektir.

Aliterasyon, aynı ya da birbirine yakın olan seslerin, genellikle ardı ardına gelen iki ya da daha çok kelime, hece veya deyimlerin başlangıcında tekrarlanmasıdır.[153] İngilizce'de "kith and kin" (eş dost), "safe and sound" (sağ salim) gibi ifade ve tabirler aliterasyon için birer örnektirler. [154]Aynı minval üzere,

---

[148] Mücâdele, 58/11.
[149] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.111.
[150] Buruc, 84/13.
[151] Aktaş, Mehmet Nurullah, Buruç Sûresinin Tefsiri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Diyarbakır-2001, s.31.
[152] Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, Akçağ Yay., Ankara 1991, VIII /4008.
[153] Pei, "Glossory of Linguistic Terminology", s.10; Webster, *Longman*, Hershkovitz, Philip, *Encylopedia Americana*, I/ 602. "alliteration" md.
[154] Encylopedia Americana, "Alliteration" md.; Pei, "Glossory of Linguistic Terminology", "Alliteration" md.

Türkçe'deki çoluk çocuk, saç sakal, şen şakrak, toz toprak, göz gözü görmemek gibi ifade biçimleri de birer aliterasyon örneğidir.

Alliterasyon, şiirlerde de sıkça tercih edilen bir söz sanatı türüdür. Örneğin, Fuzûlî'nin meşhur Su Kasidesi'nde yer alan;

"Dest bûsi arzusuyla ger olürsem dostlar,

Kûze eylen toprağın sûnun anınlar yâre su…" ilk mısrasında /s/ sesinin tekrarlanması da yine güzel bir aliterasyon örneğidir. [155]

1.3.2.1. Kur'ân'da Alliterasyon ile Telaffuz Üslûbu

Nâs Sûresi, aliterasyonlu anlatımın Kur'ân'da yer alan en güzel örneklerinden birisidir. Sûrede tam on kere س harfi, taşıdığı safîr (ıslık, ince ses tuşu) sıfatı sayesinde sûreyi baştan sona *se* sesiyle çınlatırken, sûrenin anlam muhtevasına uygun olarak vesvese ve fısıltı olgusunu da çok güzel bir biçimde ortaya koymaktadır:[156]

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ

"De ki: Sığınırım insanların Rabbine, İnsanların (yegâne) mâlikine, İnsanların mâbuduna. O sinsi şeytanın şerrinden. Ki o, insanların göğüslerine dâimâ vesvese verip durur. O şeytan gerek cin, gerek insan olsun"[157]. Bu sûrenin sürekli bir şekilde okunmasıyla sesin, sûrenin içyapısına uygun olan sesi kulak kabartılan bir vesvese ortamı oluştuğunu hissetmemek mümkün değildir.

1.3.3. Vurgu (Nebr)

Sesi yükseltip alçaltarak bazen bir hecede bazen de bir kelimede baskılı bir şekilde ifade ediş olarak dilbilimsel olarak bilinen vurgu konusu sesbilim ile de ilgilidir. Sözlük anlamı olarak İbn Fâris (ö.395/1004), "n-b-r" kökünün yükseklik ifade ettiğini kaydetmektedir.[158] Bu bakımdan Arap dilinin büyük lügat kitaplarında "nebr"e sesin yükseltilmesi anlamı verilmektedir.[159]

---

[155] Fuzûli, *Fuzûli Dîvânı,* Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s.7-9.
[156] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.55.
[157] Nas, 114/1-6.
[158] Yıldırım, Kadri, "Arap Dilinde Nebr", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Sy. XVII, İzmir 2003, ss. 163-191, s.164.
[159] Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1994, V/189, "n-b-r".

"Nebbâr", "Nebre" bu kökün yükseklik ifade eden türevlerindendir. Nebbâr: fesih konuşan, sesini yükselten, çığlık atan denmiştir. Nebre ise; "korkudan atılan çığlık, şarkıcının alçak sesten sonra sesini yükseltmesi, vücuttaki şişkinlik, bir şeyden yüksek olan şey" anlamına gelir.[160]

Fonoloji, sesleri dil içindeki görevleri açısından ele alan bir fonksiyona sahiptir. Dolayısıyla seslerin iletişimde nasıl etkili olduğunu ve ne şekilde anlam farkları doğurduğunu ortaya çıkarmaya çalışır. Sözgelimi, ilk hecesi vurgulu olan ''ordu'' sözcüğü ile ikinci hecesi vurgulu olan ''ordu'' sözcükleri arasında anlam farkı yaratan vurgunun görevini ve bu noktada çeşitli incelik ve ayrıntılarını saptamak fonolojinin görevidir.[161]

Arap dilbilimcilerinden Sudanlı Kemâl İbrâhîm Bedrî, sesin belirgin bir şekilde uzatılması olan uzunluğunun, hecenin tümü için değil, onun ünlü veya ünsüz bir sesi için söz konusu olduğunu söylemekte ve kendi ülkesindeki Ummu Dermân lehçesinde tûl ile ilgili ذاك örneğini vermektedir. Yazara göre mezkûr lehçede uzakta olan bir varlığı göstermek için kullanılan bu işaret isminin ilk hecesindeki ünlü ses uzatılarak ذا..ك şeklinde vurgulandığı zaman söz konusu varlığın çok daha uzaklarda olduğu belirtilmiş olur. [162]

Vurgu doğru şekilde kullanılmadığı zaman farklı anlamlara sebep olabilmektedir.[163] Klasik Arap dilbilimcileri bu konuyu müstakil olarak ele almasalar da Muhammed el-Antâkî'ye göre klasik dönem Arap dilcilerinin bu konuya değinmemelerinin nedeni olarak bu vurgunun herhangi bir kelimenin anlamını değiştirebileceğini fark edememeleri olarak geçer.[164] Ancak makalesinde bu görüşe katılmayan Kadri Yıldırım fesâhat ve belâğatın en ince noktalarını keşfeden ve Kur'an okurken hangi hece veya sesin ne zaman ne kadar uzatılacağını en ayrıntılarına kadar inceleyen bu insanların, bazı kelime veya hecelerin farklı vurgulandıkları takdirde anlamlarında da farklılık olabileceğini görmemelerini çok zayıf bir ihtimal olarak değerlendirmiştir.[165] Daha sonra bu iddiasını doğrulamak üzere İbn Cinnî'den örnek vermiştir. İbn Cinnî, konuşmacının sesindeki yükseklik ve

[160] Fîrûzâbâdî Muhammed b. Yâkub, *el-Kamûsu'l-Muhit*, Beyrut, 1991, II/194, "n-b-r"; bkz.Yıldırım, agm, s.164.
[161] Aksan, *Her yönüyle Dil; Ana Çizgileriyle Dilbilim*, s. 28.
[162] Yıldırım, agm, s. 166.
[163] Porzig, Walteri, *Dil Denen Mucize*, çev. Ülkü Vural, Ankara 1995, s.11.
[164] Antâkî, Muhammed, *Dirâsât fî fikhi'l-luğa*, Beyrut, 1969, s.69; Yıldırım, agm, s.69.
[165] Yıldırım, agm, s.171.

alçaklığın dinleyene nasıl farklı mesajlar verebileceğiyle ilgili vermiş olduğu كان والله رجل (vallahi büyük adamdı) cümlesiyle ilgili şunları kaydetmektedir: Bir konuşmacı kullandığı bu cümlede geçen "الله " lafzı celîlinin "lâ" hecesini daha baskılı telâffuz ederse, bundan, konuşmacının o adamı methettiği, onun faziletli veya cesur biri olduğuna dikkat çektiği anlaşılmaktadır. [166]

Kur'ân ayeti örneği ile konumuzu bitirelim. İlgili bir örnek olarak; " إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ *"Allah dilerse sizi yok eder"*[167] âyetinde, son kelimenin son hecesi değil; ondan önceki hece olan هب vurgulanır. [168] Buradaki "hib" hecesindeki vurgudan maksat kanaatimizce, insanın yok edilmesi, gönderilmesindeki ta'zir için "he" harfinde bir boşluğa düşercesine yok oluş, "be" harfi ile de nokta koyulmuş bir son ile kalkale te'kidi yapılma olasılığı vardır.

[166] Yıldırım, agm, s.172.
[167] Nisa, 4/133.
[168] Yıldırım, agm, s.171.

İKİNCİ BÖLÜM

İ‘CÂZ KAVRAM

2.1.İ‘CÂZ

“A’-c-z” fiilinin mastarı olan i‘câz, aciz bırakmak manasına gelir. Bir şeyi meydana getirmekten aciz bırakan şeye ise mucize denir. Mücizenin aslı, mucizdir; sonundaki “t” harfi, mübalağa içindir. Zıddı ise kudrettir. Arapça’da, “ Onu aciz bıraktım” demek için: “E’ceztu fulanen” denilmektedir. [169]

Kur’ân’ı Kerim’de Âdem (a.s)’ın oğlunun diliyle şöyle buyurulmaktadır:

”يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ“

“ Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım ki…!”[170]

Mûcize, ıstılâhî olarak; “Peygamberlerin, risâletleri konusunda sadık olduklarını ıspatlamak üzere Allah tarafından kendilerine verilen ve benzeri ortaya çıkarılamayan olağanüstü iş veya durum” manasındadır.[171] Ve husûsen Kur'ân mûcizesi, diğer peygamberlere verilen mûcizeler gibi zamanla yok olan bir mûcize değildir.[172]

İbn Atiyye (541/1147), Kur’ân’ın mucize oluşu ile ilgili bilgi verirken i‘câz oluşuyla ilgili olarak; “lafız ve mana i’câzı şeklinde ifade edilebilecek iki görüş olduğunu nakledip, “ikisi de geçerlidir” der.[173]

Müfessir Kurtubî, tefsirinde i‘câz şartlarını şöyle sıralamıştır:

---

[169] Ez-Zebîdî, Muhammed Murtedâ, *Tâcü’l-Ârûs*, Kuveyt, 1975, “A-c-z” md., 15/200,201; Arpa, Enver, “İ’câzü’l-Kur’ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *AÜİFD* Cilt XLIII , 2002, Sy.I, ss.81-107, s.84.
[170] Maide Suresi, 5/31.
[171] Ali b. Muhammed b. Ali Cürcanî, *et- Ta’rifat,* Darü’l-Kitabi’l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut, 1992, s.282; ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menahilü’l-İrfan fi ulumi’l-Kur’an,* Darü’l-Fikr, 2.Baskı, I/173, Arpa; agm, s.84.
[172] Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 162, 163.
[173] İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak el-Endelüsî; *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî, Dâru’l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, I/53.

1-Allah'tan başka hiç kimse ona güç yetirememelidir.

2-Olağanüstü bir iş olmalıdır.

3-Risalet sahibi onunla istişhadda bulunmalıdır.

4-Mucize, benzerini isteyen kişinin amacına uygun bir şekilde gerçekleşmelidir.

5-Hiç kimse meydan okunan hususun benzerini muâraza maksadıyla yapmamış olmalıdır.[174]

Yukarıda verilenlerden hareketle i'câzı, insanların Allah'ın peygamberlerine ancak kendi izni ile gösterdiği ve insanların yapmaktan aciz olduğu mûcizeler şeklinde anlamak mümkündür.

2.1.1. İ'câzu'l-Kur'ân

Kur'ân'ın vahiy oluşu aklî ve naklî olmak üzere iki delille sübut bulmuştur. Naklî deliller hakkında inkârcılar her zaman bir itirazda bulunmuş ve şüpheler ileri sürülebilmiştir. Hal böyle iken onun itiraz edilemeyecek yönü olan bu aklî delilinin (i 'câzının) teorik tartışmalara boğdurulmadan ojektif bir tavırla ortaya çıkarılması son derece önem kazanmaktadır. Kaynaklarımızda bu konu, umumiyetle genellemeci bir yaklaşımla ele alınmış ve "Kur'ân her yönüyle mûcizedir" gibi genel hükümler verilerek bunun ispatına çalışılmıştır. Bu tavrı, Kur'ân'a duyulan saygı ve onu yüceltme duygusuyla izah etmek mümkündür. Ancak kanaatimizce onun böyle bir yaklaşıma hiç ihtiyacı yoktur. Zira O, bizatihi yüce bir kitaptır ve bu yüceliği ispattan varestedir. Onun gerçekten aciz bırakan yönünün tespit edilmesi, istenen neticeyi elde etmeye yeterlidir.

İ'câzu'l- Kur'ân kavramının başlangıçta daha çok Ebû Ubeyde Ma'mer b.el-Müsennâ'(ö.209/824)nın *Mecâzu'l-Kur'an*, İbn Kuteybe (ö.276/889)'nin *Ğaribü'l-Kur'ân* ve *Müşkilü'l-Kur'ân'*ı gibi dil ve nahiv kitapları ile Taberî (ö.310/923)'nin *Camiu'l-Beyân'ı* gibi tefsir kitaplarında, söz arasında geçtiğini görüyoruz. Hicri III. Asırdan itibaren bu konu, müstakil eserler halinde te'lif edilmeye başlanmış ve tasnif edilen kitaplar genellikle "Nazm'ul Kur'ân" ismi altında kaleme alınmıştır.[175]

---

[174] Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'an*, Müessesetü Menahili'l- Kur'ân Baskısı, 1/70.
[175] Arpa, agm, s.82.

Hicri IV. Asırda "İ'câzu'l-Kur'ân" isminin ortaya çıktığı ve sadece bu konuya hasredilmiş eserlerin te'lif edildiği görülmektedir. [176] Daha sonraki dönemlerde ise âlimlerin daha çok bu konuda yazılmış düşünceleri cem etmekle yetindiklerini müşahade edilmektedir.[177]

Çağımızda bazı ilim adamları, bu konuyu yeniden gündeme taşıyarak müstakil eserler halinde orijinal kitaplar te'lif etmişlerdir. Bu çağda î'câz konusunda kaleme alınan ilk eser, Mustafa Sadık er-Rafiî'nin *İ'câzu'l Kur'ân Ve Belâğetu'n-Nebeviyye* isimli kitabıdır. Daha sonraları Muhammed Abdullah Draz'ın *en-Nebeü'l-Azîm*, Seyyid Kutub'un *et-Tasvîrü'l-Fennî*, Bediüzzaman Said Nursî'nin *İşaratü'l- İ'câz*, Aişe Abdurrahman'ın *el- İcâzu'l-Beyanî li'l-Kur'ân* isimli kitapları te'lif etmişlerdir. [178]

2.2. KUR'ÂN'IN İ'CÂZ YÖNLERİ

İ'câzü'l Kur'ân konusuna farklı bir yaklaşım ile ilgili makalesinde Enver Arpa, i'câz yönlerini değerlendirme ile ilgili yirmi iki maddeyi sıralamış, ayrı ayrı her bir müfessirin görüşüne yönelik açıklamalara yer vermiştir. Husûsen tercih ettiğimiz bu zengin içerikli makalede bizim konumuz olan Fonetik İ'câz ile ilişkilendirilebileceğini düşündüğümüz bazı maddeleri aktaracağız:

1- Kadı Ebubekr el-Bakıllânî (ö.403/1013)'ye göre Kur'ân'ın i'câz'ı, metninin sahip olduğu nazm ve te'lifte aranmaktadır. Kur'an'ın belâgattaki eşsizliği ve ifade açısından üstünlüğünü kabul etmekte, fakat i'câzın sadece bundan ibaret olmadığını düşünmektedir.[179]
2- Fahreddin er-Râzi'(ö.606/1210) ye göre onun i'câz'ı, fesahatinde, üslubunun eşsizliğinde ve her türlü noksanlıktan uzak olmasındadır. Bir surenin nazmının inceliklerini araştıran ve terkibinin güzelliklerini inceleyen kişi bilir ki Kur'ân, kelimelerinin fesâhati manalarının yüceliği yanında ayetlerin nazmı ve tertibi noktasında da mu'cizdir. [180]
3- ez-Zemlekanî (ö.727/1327) de onun i'câz yönünün, kendisine has te'lifinde olduğunu savunmuştur.

---

[176] Arpa, agm, s.83.
[177] Arpa, agm, s.83.
[178] Arpa, agm, s.83.
[179] el-Bâkillânî, Bekir Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el- Basri, *İ'câz'ul Kur'ân*, neş. Ahmet Sakr, Kâhire 1954, 169-170.
[180] Râzî, Fahreddin, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, III/49.

4- İbn Atiyye (ö.542/ 1148),onun i'c'âzının nazmında, manalarının sıhhatinde ve kelimelerindeki fesahatinde olduğunu savunmuş ve bunu cumhuru ulemâya izafe etmiştir. Yine şu sözü de i'câz için vecizdir;"Kur'ân öyle bir kitaptır ki ondan bir kelime çıkarılsa, sonra bütün Arap lisanı altüst edilse, ondan daha münasip bir kelime bulmak mümkün değildir." [181]
5- El-Merakişî (ö.721/1321), *Şerhü'l- Misbah* adlı eserinde Kur'ân'ın mûcizevî yönünün beyan yönü olduğunu savunmuştur.
6- Rağıp el-Isfahânî(ö.502/1108), onun i'câzının kendisine has nazmı olduğunu savunmuştur. Hacminin azlığına rağmen beşerî zihinlerin saymaktan ve bir araya getirmekten aciz kaldığı çok geniş anlamlar içermesini bu kitabın bir mucizesi olarak kabul eder. [182]
7- es-Sekkâki (ö.626/1229) onun i'câzının beyan ve meânî yönlerdeki üstünlüğünde olduğunu savunmuştur.
8- el-Hattabî (ö.388/998), onun i'câzının her türlü belâğat özelliklerine sahip olmasında Kur'ân'ın kalplerde ve gönüllerde oluşturduğu etkiyi savunmuştur.
9- Zerkeşî (ö.794/1392), el- Burhan adlı eserinde Kur'ân'ın şu yönlerden de mû'ciz olduğunu savunmuştur: İnanmış olsun olmasın dinleyen herkesin kalbine korku salması; okuyan ve dinleyen kişi için daima yepyeni kalması ve eskimemesi; metnindeki son derece veciz kullanıma rağmen zevk verici bir yapıda olması; son kitap kılınması, başka bir kitaba ihtiyaç bırakmaması, diğer kitapların açıklama hususunda, bazen ona müracaaat etme ihtiyacı içerisinde bulunması.[183]
10- Kadı Iyad (ö.544/1149) ise Kur'ân'ın, veciz ibareler, belâğat, benzersiz üslûp, gaybdan haber verme ve geçmişlerin hikâyelerini anlatma yönüyle mû'ciz olduğunu savunmuştur.

Buna göre insanın ilahî kaynak ile ilgili bilgi ve yorumları, *Allah'ın kelâmının tam ve mükemmel olan i'câzı* karşısındaki acziyeti, tefsir ehlince itiraf edilecek bir hakikat olmalıdır.[184]

Fonetiğe ait i'câzı destekleyecek şekillerde, başta Zerkeşî olmak üzere diğer müfessirlerin Kur'ân sesinin etkisi olmaksızın düşünemeyeceğimiz bazı nefis

[181] İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,* I/52.
[182] el-İsfehani, Rağıp, *Müfredât*, çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2007, s.8
[183] Bkz. Zerkeşi, Bedruddin Muhammed, *el-Burhân fî Ulûmi'l- Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru İhyâi'l Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut 1957, II/3-107.
[184] Arpa, agm, s.87.

tespitleri Kur'ân ehlince dikkat çekicidir. Örneğin, dinleyenlerine korku salması ve etkisiyle daima yeni kalması bunun açık göstergesidir. Ayrıca fesahati, nazmı, meân ve beyânı gibi yönlerinin günümüz modern araştırmaları ile de sesbilimle buluşturularak incelenmesi gerekmektedir.

2.2.1. Beyan Sanatı Yönüyle İ'câz

Kur'ân'ın, genel olarak belâğî özellikler yönüyle mû'ciz olduğu hususu âlimlerin pek çoğu tarafından kabul görmüş olmakla birlikte, belâgat ve fesahat ile ilgili isim tercihleri bulunmaktadır. Sözgelimi Kadı Abdülcebbar'ın "fesahat" olarak ileri sürdüğü bu özelliği, el- Hattabî (ö.388/998) ve Abülkahir el-Cürcanî (ö.471/1413), "nazm" olarak ifade etmiştir. Er-Rummanî'(ö.384/994) nin "belağat" diye ifade ettiği hususu, bir başkası "nazm" olarak; Hattabi'nin, "nazm" dediğini ise bir başkası "belağat" olarak ifade etmiştir. Ancak bu konuda ileri sürülen ve bizim "beyan sanatı" olarak isimlendirdiğimiz bu görüşlerin tümü, belağat, fesahat ve nazm olmak üzere üç başlık altında değerlendirilebilir. [185]

2.2.1.1. Belağat

Cümle yapısıyla alakalı olan belağat kavramı, i'câz konusundaki çalışmaların daima odak noktasında yer almışlardır. Belağat ile ilgili yapılmış çeşitli tanımlar vardır. Bunlardan biri çok özlü şekliyle "mutezayı hâle mütabakat" olarak tarif edilmiştir.[186]"Belağat, lafzın en güzel şekliyle manayı kalbe ulaştırmasıdır."[187] er-Rumâni'nin çağdaşı olan el- Hattâbî, belâğatı, Kur'ân'ın mû'ciz yönü olarak kabul etmekle birlikte, bu hususta konuşanların bunun için belirli esaslar koymadıklarını, bunu sadece gönle hoş geldiği için kabul ettiklerini iddia ederek, buna karşı çıkar. O'na göre Kur'ân'ı diğer metinlerden ayıran özellik, onun, anlatılan konuya ve muhataba göre söz irad etmesinde yatmaktadır. Kur'ân farklı kültürel ve sosyal yapıdaki insanlara hitap etmiş ve çeşitli konuları gündeme getirmiştir. Bununla birlikte O, her konuyu kendisine uygun düşecek en iyi anlatımla dile getirmiş ve

---

[185] Arpa, agm, s.94.
[186] Nursi, Said, *İşaret'ul Î 'câz,* Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004, s.50.
[187] Rummâni, Ebu'l-Hasen Alî b.Îsâ, *en- Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân* (Selâsü Resâil isimli mecmua içerisinde), nşr. M.Halefullah ve M. Zeğlûl Sellâm, Mısır 1968, s. 75.

muhtapların dikkat ve hayretini celbetmiştir. Kur'ân dışındaki herhangi bir kelamın bunu başarması imkân dâhilinde değildir. [188]

Kazvîni (ö.682/1283) belağatin ilgili zâtî (konusal) ve ârâzî (amaçsal) yönünü ortaya koymaya çalışmıştır. Biz arâzi olarak yaptığı tanımdan belağat ile ilgili iki mükemmel tespiti aktarmak istiyoruz: "Belâğat, sayesinde, Arapça lügatinin en ince ve en gizli yönlerinin bilindiği, Kur'an'ın nazım i'câzı ile ilgili yönlerinin keşfolunup ortaya çıkarıldığı bir ilimdir."[189] "Belağatin nihâî amacı, arzulanan mananın tam olarak ifade edilmesinde hatadan sakınmak ve sözün fasih olanını fasih olmayanından ayırmaktır."[190]

Biz yapılmış değerlendirmelerden tezimiz açısından faydalı olacağını düşündüğümüz Kur'ân belâğatinin değerini ön plana çıkaran harf seçimi, kelime seçimi gibi bâzı noktaları detaylandıracağız.

2.2.1.1.1. Harf Seçimi

Kur'ân nazmı dikkatlice incelenirse, onun harf seçerken manaya riayet ilkesini ele aldığını, hedeflenen manayı en iyi ve en canlı bir şekilde hangi harfler yansıtılabilecekse onları tercih ettiğini görecektir. Kur'ân bunun sayısız örnekleriyle doludur. Tövbe sûresinde Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللّهِ وَاللّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan memurlara, gönülleri -İslam'a- ısındırılacak olanlara,-özgürlüğüne kavuşturulacak- kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere ve yolcuya mahsustur…"[191]

Bu ayette geçen lam ve fi harf-i cerleri ile ilgili Zemâhşeri'nin tespitindeki belâğat inceliği dikkatleri çekmiştir. Zira âyette geçen son dört sınıf insan için lam'dan fi'ye dönülmesinin sebebi, onların zekâtı hak etmede ilk zikredilenlerden durumlarının daha kötü olduklarını belirtmektir. Oysa fî harfi önüne koyulduğu

---

[188] Arpa, agm, s.96.
[189] Kazvînî, Muhammed b.Abdirrahmân el-Hatib, *Telhîsu'l-Miftâh,* Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts.,s.9.
[190] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.58.
[191] Tevbe, 9/60.

kelimelerde geçen gruptaki insanları "koruyup saklamak" manası için daha kapsayıcı olarak bulunmuştur. [192]

2.2.1.1.2. Kelime Seçimi

Kur'ân kendine özgü sentaks yapısını oluştururken, kelimeleri, belli bir mantık esasına göre seçme hususuna da özen göstererek lafız-mana uyumunu dikkate alır. Esas olan, amaçlanan mananın lafızları arasında uygunluk olması, lafızlar arasında, diğerleriyle uyuşmayan tek bir lafız dahi yer almayacak şekilde, hepsinin *hüsn-ü civâr* (irtibat güzelliği) vasfına bürünmüş olmasıdır. Meselâ mana garip ise, o mânânın lafızları da garip olacaktır. [193]

Bu duruma örnek olan ayette geçen Hz.Yakup'un oğlu Yusûf'u kaybetmesi yüzünden duyduğu aşırı üzüntüyü garipseyen oğullarına bu tavrını, psikolojik bir ortama uygun olacak şekilde garip lafız olarak sahnelendirme yoluna gidilmiştir. [194]

قَالُواْ تَاللهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ

"Dediler: Allah'a andolsun ki, sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun; ya sonunda hasta olacak ya da büsbütün helâk olup gideceksin!"[195]

Âyette, diğer sık kullanılan yeminler yerine تَاللهِ lafzı, diğerlerine (vallahî, billâhi gibi) nispetle daha az kullanılır. Aynı şekilde حَرَضًا kelimesi de, helâk manası ifade eden lafızlar içerisinde en garip (fazla tanınmamış) olanıdır. Böylece Kur'an'ın nazmında, kelimeler arasında insicam güzelliği aranarak, manaların lafızlarla uyum arzetmesine rağbet olunsun, dengeli ve dizimde ölçülü olsun her lafzını kullanım hususunda diğer bir lafızla aynı gariplik insicamı içerisinde yer alsın diye Kur'an'ın –ilgili ayetteki- nazmında vazı' güzelliği gerekli görülmüştür.[196]

Kelime seçiminde bazı hususiyetler göze çarpmaktadır. Bunlar kelime seçiminde parça-bütün münasebeti, güzelle başlayıp güzelle bitirmek ve kelimenin yerini beğenmiş olmasıdır.

---

[192] Zemahşeri, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't- Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl,* nşr. Mustafa el-Bâbî, Kahire 1966, II/198.
[193] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler, s,*71.
[194] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler, s,*71.
[195] Yûsuf, 12/85.
[196] İbn Ebi'l-İsbâ', Ebu Muhammed Zekiyyüddîn, Abdülazîm el- Mısrî, *Bedî'u'l-Kur'ân,* nşr. Hıfnî M.Şeref, Mısır, ts., s. 77/78; Bkz. Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.71.

Kur'ân bazen bir sahneyi canlandırırken, öyle ilginç sentaks kullanır ki, sentaksı oluşturan tüm kelime unsurları, kendi aralarında anlaşmışcasına o sahneyi dekore etmede âdetâ ortak vazife üstlenirler ve hepsi aynı hedefe yönelirler. Örneğin;

وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

"Andolsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz 'Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz!'derler"[197] âyetinde bu tip bir yapılanma mevcuttur. Yine Zemahşerî'nin bir tespitine göre buradaki "dokunma" ve "esinti"de üç mübâlağa manası mevcuttur. Bunlar "dokunma:مَّسّ " fiili, nefha: نَفْحَةٌ "azlık" kelimesi, bir de kelimenin nefha şeklinde, "merre" masdarı sigasıyla gelmiş olup, bununla işin bir kerecik vuku bulmasını gösterir. [198]

Güzelle başlayıp en güzelle bitirmek ile ilgili bir örnek:

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُواْ وَكَانُواْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ

"Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine mucizeler olarak onların tufan, çekirge, haşere, kurbağalar, ve kan gönderdik.."[199] âyeti belâğatin bu şekli için güzel bir örnektir. Burada geçen الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ kelimeleri, lafızların en güzelleridir. الدَّم lafzı ise bu ikisinden daha da güzeldir. Böylece güzel (hasen) olanla başlanıp en güzel (Ahsen) olanla son verilmiştir. Maksat, وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ lafızlarının oluşturduğu ağırlığı hazmettirmektir.[200]

Kelimenin kendi yerini beğenmiş olması ile ilgili örnek:

Kur'ân sentaksında her bir kelime, terkipte yerini almak öyle bir seçime tâbi tutulur ki, -manâları aynı olsa bile –başka bir kelime onun bırakacağı boşluğu dolduramaz. Örneğin;

رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِ

"Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım" [201] âyetinde geçen بَطْنِ lafzıyla ki bu lafız "karın" anlamına gelmekte olup aşağıda geçen ayetteki جَوْفِهِ olarak geçen "boşluk" kelimesi yerine tercih edilmiştir. Necm suresi 32. Ayette

---

[197] Enbiyâ 21/46.
[198] Zemahşeri, *el-Keşşâf,* II/574.
[199] A'râf, 7/133.
[200] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, s.73.
[201] Âl-i İmrân 3/35.

de karın anlamında kullanılan[202] bu kelime, temelde bir organ adı olarak zikredilmiştir. [203]

مَّا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ

"Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmadı" [204] ayetinde geçen جَوْفِهِ lafzı ise boşluk anlamı ile kendilerine özel olarak tahsis edilen mahallerini bulmuşlar. Her iki lafız da vezin ve mana yönünden birbirileriyle uyuşmalarına rağmen, şayet "cevf" ve "batn" kelimelerinin yerleri değiştirilmiş olsaydı aynı güzellik ortaya çıkmayacaktı.[205]

2.2.1.2. Fesâhat

Fesâhat ve belâğat kavramları birbirlerinin müteradifî olarak verilmekle birlikte, fesahat daha çok kelimelerle; belağat daha çok terkiplerin yapısıyla ilgilidir.[206]

Kazvînî'nin taksimli tanımı için fesahat kavramı, müfred, kelam ve mütekellim kategorilerinde ele alıp tanımlamaktadır. Fesahatin bu detaylı tanımına göre ***müfred fesahat***, tekil lafzın, harf uyuşmazlığı (tenâhiru'l-hurûf; kakofoni), lügat tanımazlığı (garâbet), dil kurallarına aykırılık(muhalefetü'l kıyâs) ve (bir görüşte) kulağa hoş gelmeme (kerâhet-i sem')'den arınmış olmasıdır. ***Kelamda fesahat,*** kelimenin, fasih olmanın yanı sıra, sentaks bozukluğu (za'f-ı te'lif) kelime uyuşmazlığı (tenâfüru'l-kelimât), mana düğümlenmesi (tâkid) ve (bir görüşte) tekrâr çokluğu ile zincirleme izâfetten (tetâbu'-i izâfât) arınmış bulunmasıdır. ***Mütekellimde fesâhat*** ise –daha önce geçtiği gibi- konuşanın, sayesinde maksadını fâsih lafızla ifade etmeye güç yetireceği bir melekeye sahip olması demektir.[207]

2.2.1.3. Nazm

Kur'ân'ın insanları kendisine hayran bıraktığı bir diğer yönü Arapların kendisinin bir benzerini getirmekten aciz kaldıkları nazma sahip olmasıdır.

---

[202] "…sizler analarınızın karınlarında ceninler iken.." (Necm, 53/32)
[203] İsfehani, *Müfredât*, s.210.
[204] Ahzâb, 33/4.
[205] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.73.
[206] Arpa, agm, s.94.
[207] Kazvîni, *Telhîs'ul Miftah,* s.6-9;Bkz. Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.61.

Nazm kelimesi Araplar tarafından daha çok te'lif ve müteradifi olan kelimelere karşılık olarak görülür. Kur'ân nazmı,"Mushaf'ın ifade yönünden sahip olduğu format" şeklinde veciz bir ifade ile tanımlanmıştır.[208]

Nazım fikrinin hocası olarak Abdülkahir el- Cürcâni(ö.471/1413), bu konudaki çalışmaları ile temayüz etmiş ve kendinden sonrakilere öncülük etmiştir. Ona göre bir kelâmın, mütekellimin maksadını ifade edebilmesi için lafız, mana ve nazm üçlüsünü bünyesinde bulundurması gerekmektedir. Lafızlar, vermek istediğmiz mananın formatlarıdır. Mana ise formatlarla ifade edilen şeylerdir. Sözgelimi bir çiçek gördüğümüzde hoşumuza gidiyorsa, içimize oluşan bu durum manayı ifade eder. Bunu dışımızdakilerin de bilmesini istediğimizde onu harfler ve kelimelerle ifade ederiz. İşte burada lafızla mana arasında bir ilişki söz konusudur.[209]

2.2.2.Psikolojik Etkileme Yönüyle İ'câz

Kur'ân, bizzat kendisinin de vurguladığı gibi anlaşılır bir Arapça lisanla nâzil olmakla birlikte kıyamete kadar Allah'ın gözetimi altına alınmış ilâhî bir metindir:[210] *"Allah, sözün en güzelini, hepsi aynı güzellikte olan bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu kitabın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine yumuşar."*[211] *"Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını arttıran ve yalnız, Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."* [212]

Kur'ân'ı Kerim'in ilk nüzûl yılları ve sonrasında insanların İslâm'ı din olarak tercih etmelerine tesir eden ilk faktör elbetteki Kur'ân'dı. Muhtevası ile zamanla konulara ayrılmış ilimleri şekillendirmeden önce mü'minlerin kalbini etkisi altına alarak imân etmelerini sağlamıştır. Buna dair ilk dönemden itibaren birçok örnek mevcuttur. İnsanların inkâr etmeleri halinde dahi tesirini "büyü" kelimesiyle geçiştirmeye çalışmaları insanların Kur'ân'a yönelmelerine engel olamamıştır. Örneğin Utbe bin Rebiâ, Hz. Peygamber'in düşmanlarından biriydi. Kureyş'in düşüncelerini anlatmak üzere Hz.Peygamber'e gidip uyardıktan sonra Hz.Peygamber

[208] Arpa, agm, s.96.
[209] Arpa, agm, s.97.
[210] Bkz. Yusuf, 12/2; Tâ hâ, 20/113; Şuarâ, 26/95; Ahkâf, 46/12.
[211] Zümer, 39/23.
[212] Enfâl,8/ 2.

(s.a.s) Fussilet suresinin başından *"...Eğer yüz çevirirlerse deki, sizi Ad ve Semud kavminin başına gelen kasırgaya karşı uyarıyorum"*[213] âyetine kadar süren bölümü dinlediğinde, birden bire ellerini arkasına bağlayarak bitkin bir halde düşmüş, rengi sararmış, ayetlerin onun beyninde oluşturduğu fırtınayla yıldırım çarpmışa dönmüş; yorgun ve bitkin bir halde arkadaşlarının yanına gelerek şöyle demiştir: "Ey Kureyş topluluğu! Bu defa beni dinleyiniz! Ondan sonra dilerseniz bana isyan ediniz. Bu adamı düşündükleriyle baş başa bırakınız. Eğer Araplar, ona bir zarar verirlerse, istediğiniz gerçekleşmiş olacak. Yok, eğer galip gelirlerse unutmayınız ki, O sizdendir, Onun mülkü sizin de olur ve siz böylece insanların en mutluları olursunuz. Ondan öyle bir söz işittim ki, o gerçekten ne şiir ne sihir ve ne de bir kehanettir."[214]

Kur'an'ın mânevi-rûhi etkisi yönüyle mûcizeliğini savunan ilk kişi Eş'ari kelamcısı el- Hattâbî olup, kendisinden öncekilerin bunu fark etmediklerini söyler. Çağımızda Muhammed Ferîd Vecdî gibi bazı ilim adamları i'câzın bu cihetini oldukça önemseyerek en önemli i'câz yönü olarak ileri sürmüşlerdir.[215]

Seyyid Kutub'un Kur'ân tesirinin icrâsı açısından bizzat yaşadığı aktaracağımız hadisede yaşananların konuyu destekleyici olduğunu söyleyebiliriz. Olay Kutub ile beş arkadaşının bir Mısır gemisiyle Atlas Okyanusu'nun üzerinden New York'a seyahatlerinde cereyan etmiştir. Gemide yüz kadar yabancı yolcu vardır. Günlerden Cumadır. Gemide misyonerlik çalışması yapan bir misyonere karşı dini duygularının harekete geçmesi sebebiyle okyanusun üzerindeki bu gemide Cuma namazı kılmak akıllarına gelir! Bir İngiliz olan gemi kaptanının, kendilerine ve Sudanlı gemi tayfalarına, aşçılarına ve hizmetçilerine kendileriyle birlikte namaz kılmaları için izin verdiğini söyler. Cuma hutbesini Kutup okur ve namazı da kıldırır. Bundan sonraki gelişmeleri şöyle nakleder: "Yabancı yolcuların çoğu etrafımızda halkalanmış, namaz kılışımızı seyrediyorlardı. Namazdan sonra yabancı yolcuların çoğu: "Duanız kabul olsun!" diyerek bizi kutlamaya geldiler. Bu kalabalığın içinden, özellikle Yugoslavyalı Hıristiyan bir bayan, olaydan son derece etkilenmiş ve eylemin etkisinde kalmıştı. Duygularına hâkim olamıyor, gözyaşlarını tutamıyordu… Asıl önemli olan bu bayanın şu sözleriydi: "Papazınız hangi dille konuşuyordu?!" …Ve gereken cevabı verdik. Bunun üzerine kadın dedi ki: "İbadeti idare eden

[213] Fussilet, 41/13.
[214] el-Cürcâni, Abdülkahir, *er-Risaletü'ş-şafiye,(Selasü Resâil fi'l-İ'câz içinde).*
[215] Arpa, agm, s.99.

görevlinin konuştuğu dilin hayret verici bir musiki tonu vardı. Hiçbir şey anlamasam da, bana çok hoş geliyordu." Sonra beklenmedik bir olay daha oldu… Aslında beni duygulandıran şeyi 'imamın' sözleri arasında kullandığı, cazip bir musiki tonu ile ifade ettiği sözlerdi. Bu sözler, bu kişinin diğer konuştuğu sözlerden çok farklı geliyordu bana! Arada kullanılan bu sözlerin musiki yönü daha ağırlıklıydı ve daha derin etkileri vardı. Bu özel bölümler içimde bir titreme ve tüylerimi diken diken eden bir ürperti meydana getiriyordu… Sonra anladık ki, bayan *okunan Kur'an ayetlerini kastediyor!"* [216]

"Kur'an ve Şan Tekniği Hû" adlı çalışmasında Gönül Hurmalı, Kur'an'ı doğru okuma tekniklerini sunarken günümüz modern verileri ile çalışmasını destekleyen birçok örneklerini eserinde toplamıştır. Kur'an'ın Psikolojik tesiri ile ilgili i'câzın sebeplerinden olarak sesin ve husûsen Kur'an sesinin etkisi için ses üzerine bazı bulguları aktarmak istiyoruz.

"…Öyle iken size kulaklar, gözler, kalpler verdi ki şükredesiniz."[217] Bu ayette ihsan edilen nimetler sıralanırken, ilk olarak kulaktan bahsedilmesi, dikkat çekicidir. Bu yüzden işitme konusunu da ayrıca irdelemek gerekir. [218]

Saf mâna sahası, maddenin inceldiği ve hatta yok olduğu sahadır. Kur'an'ı Kerim'de genelde kulak yani "işitme", "görme"den önce gelir ve işitmeye ait lob, görüntü lobundan daha geniş bir alanı kaplar. Ve işitme lobu öndedir. Görme daha arkada. Birçok kişi üzerinde yapılan deney, işitmenin görmeden daha etkili olduğunu gösteriyor. Meselâ; kişiye farklı farklı görüntüler arasından çocuğunu bulması istenmesi ve daha sonra aynı kişiye farklı seslerin dinletilmesiyle, sesin görüntüden daha önce fark edildiği denenmiştir. Zihin sese görüntüden daha çok duyarlıdır. Ses daha derinlere nüfuz eder. Görüntü daha ziyade mekâna bağlı iken, ses mekânsızlığa daha yakın ve daha soyuttur ve bilinçaltı için görüntüye göre daha nüfuz edicidir.[219]

---

[216] Dağdeviren, agm, s.7; Fonetik İ'câzın Kur'ân dinleyenler üzerindeki etkilerine dair bir başka örnek için bkz. Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi,* çev. Abdülaziz Hatip, 2.Baskı, Beyan yay. Ekim 2010, s.102.

[217] Nahl, 16/78.

[218] Hurmalı, Kur'ân ve Şan Tekniği Hû, Timaş Yayınları, İzmir, Haziran 2013, s. 68; bkz. Doidge, Norman, *Kendini Değiştiren Beyin,* Pegasus Yayınları, İstanbul 2012.

[219] Bkz. Aktaş, Kubilay, *Kur'an Terapisi,* Selis yay, İstanbul 2014, s.79.

Kur'ân sesinin insan üzerindeki psikolojik i'câzı ile etkileyiciliğini her nefs objektif değerlendirmeleri ile daima itiraf ile beyan eder. Buna dair ilk dönem muhatapları ile günümüz muhatapları arasında tesirin farklılığından bahsedilemez. [220]

2.2.3. Şifa Etkisi Yönüyle İ'câz

Kur'ân "çağın terapisi"dir. Dünyanın ve insanlığın karşı karşıya kaldığı bütün olumsuzlukların dermanıdır. Kur'ân'ın sadece dikkatli ve doğru telaffuz edilmesi sırasında oluşan rezonans etkisinin, başta "nörolog" lar olmak üzere bilim adamları tarafından derinlemesine incelenmesi gerekir.[221]

"Biz, Kur'ân'ı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz…" [222] *"Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidayet ve rahmet geldi."* [223]

Müfessirler, Kur'ân'ın şifa oluşunu dönemlere göre farklı şekillerde yorumlamışlardır. Kur'ân'ın bedenî hastalıklar için de şifa olduğu düşüncesi eskiden beri bulunmakla birlikte ilk devir müfessirleri Kur'ân'ın şifâ niteliğini daha çok cehalet, inkâr, şirk, nifak, tereddüt, fâsıklık gibi hastalıklara şifa diye yorumlamışlardır. Tıpla da uğraştığı bilinen Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209) ile birlikte Kur'ân'ın cismanî hastalıklara şifa olabileceği dile getirilmeye başlanmıştır. Ruhanî-manevî hastalıkların en zararlısının ulûhiyet, nübüvvet, ahiret, kazâ ve kader konusundaki yanlış inançlar olduğunu belirten Râzî, Kur'ân'ın doğru inancı ortaya koyup bâtıl inançları çürüterek itikadî hastalıklara, kötü ahlâktan menedip güzel ahlâka ve erdemli davranışlara yönelterek ahlâkî hastalıklara ve Allah'ın yüceltilip azgın şeytanların lânetlediği âyetlerinin okunmasıyla da cismanî hastalıklara şifa olduğunu söyler. [224]

---

[220] İddiamızı destekler nitelikte internet ortamında bir çok linke ulaşmak mümkündür. Bkz. hayatlarında Kur'an duymamış insanlarla yapılan röportaj ile ilgili sonuçalar: https://www.youtube.com/watch?v=g0dAyf6d8H0 (4 Kasım 2015'de yayımlandı) ; bir Japon ile görüşmede şiir ile Kur'an dinletilerek sorulan fark ile ilgili tespit: https://www.youtube.com/watch?v=scXcXiHPdmg. (23 Ağustas 2014'de yayımlandı); Amerika'da Fatiha suresini dinleyen yabancı din mensuplarının düşünceleri https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=411881299018896&id=305880439618983&refsrc=https%3A%2F%2Fm.facebook.com%2F305880439618983%2Fvideos%2F411881299018896%2F&_rdr&pnref=story (9 Eylül 2015'de yayımlandı).

[221] Hurmalı, Kur'ân ve Şan Tekniği Hû, s.12.

[222] İsra Sûresi, 17/82.

[223] Yûnus Sûresi, 10/57.

[224] Râzi, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l- Kebîr*, XXI/29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜZİKAL BOYUTU İLE KUR'ÂN FONETİĞİ VE KELÂMİ BİR YAKLAŞIM

3.1. MÜZİKAL BOYUTU İLE KUR'ÂN FONETİĞİ

Arap toplumunda nazil olan Kur'ân, nüzûlunden günümüze hitap ettiği halka genişleyerek okunmaya devam ede gelmiş ve bu okuma bir an bile inkıtaa uğramamıştır. Kur'ân'ın, gerek evrensel bir çağrı olarak yaygınlaşması, gerek korunmuş bir Kitap olarak orijinal yapısıyla gönüllerdeki yerini muhafaza etmesi hiç şüphe yok ki onun "müzikal yapı"ya sahip "sözlü bir metin"[225] olmasıyla da son derece önemlidir.

Kur'ân'ın ses yönü ile ilgi çekiciliği konusunun açıklanabilmesi için örnek olarak Kur'ân'ın İslâm'dan evvel kendilerine ilim verilmiş kimselerden (ehl-i kitaptan) kendisine meyledenlerin kalplerine yaptığı tesire ilişkin tablo ve sahneler mevcuttur. Şöyle ki; *"(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da "Biz Hristiyanız" diyenler olduğunu görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar. Peygamber'e indirileni (Kur'ân'ı)dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün."Ey Rabbimiz! İnandık. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenler (Muhammed'in ümmeti) ile beraber yaz" derler."*[226]

Vicdanları harekete geçiren, şuurları uyandırıp gözlerden yaşlar fışkırtan şey, işte bu etkidir. Kalben iman etmeye hazır olanlar Kur'ân'ı dinlediklerinde cazibesine kapılarak, pervanelerin ışığa koştukları gibi ona koşarlar. Cazibesini ve gücünü itiraf etmelerine rağmen Kur'ân'a teslim olmayı gururlarına yediremeyenler ise onu

---

[225] Tatar, Burhaneddin, "Kur'ân'ı Yorumlama Sorunu", *Dil Bilim ve Hermenötik Sempozyumu,* Van-2001, s.494-498.
[226] Maide, 5/82-83.

dinlediklerinde; " *Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değil"*[227] ya da ; "*Şu Kur'ân'ı dinlemeyin; ona karşı yaygara yapın, belki bastırırsınız"*[228] derler. Böylece kafirler, Kur'ân'ın o eşsiz ve yenilmez i'câzını bilerek veya bilmeyerek itiraf etmiş olurlar."[229]

Yukarıdaki örneklerin benzerlerini bazı ayet veya rivayetlerde görmek mümkün olduğu gibi bu müzikaliteyi sadece musiki notalarıyla değil, metin yapısı ve bu yapıyı oluşturan bir takım iç dinamikler ile de alâkalı olarak görebiliriz. Bu yüzden Kur'ân sesi açısından bilinmesi gereken iç dinamiklere de aşağıdaki başlıklarda değinilecektir. [230]

3.1.1. Fonetik İ'câz Ve İç Dinamikleri

Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Arap toplumunun Kur'ân nazmında hissedip etkilendiği ilk yön, ses nizamı olmuştur. Araplar, şiirlerinde ses nizamına yönelmişlerse de Kur'ân nazmındaki tabiîlik ve kolaylık benzeri bir ses ahengine asla şahit olmamışlardır.[231] Birçok insanın İslâm'ı kabullerinde Kur'ân Fonetiğinin etkisini yukarıdaki Kur'ân'ın psikolojik i'câzında da şahit olabiliriz. Bunlardan bir örnek Hz. Ömer'in İslâm'a dahilidir. Onun Müslüman oluşuyla ilgili birbirinden farklı rivayetler incelendiğinde hemen hemen tüm rivayetlerde Hz. Ömer'in Kur'ân sözlerine karşı kayıtsız kalamayarak Allah'ın birliğine şehadet ettiği görülür. Celâli ve öfkesi ile tanınan Hz. Ömer'in kalbini yumuşatan hiç şüphesiz ki ilâhi kelâm olmuştur. [232]

Fonetik İ'câz; "Kur'ân-ı Kerim'in seslendirilme keyfiyeti karşısında, benzerini ortaya koymaktan insanları aciz bırakan yön" olarak tanımlayan Dağdeviren, burada kastedilenin, Kur'ân'ın Allah katından indirilen ilâhi bir kitap olduğunu ortaya koymak olduğunu vurgular.[233]

---

[227] Maide, 5 /110.
[228] Fussilet, 41/ 26.
[229] Kutub, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, s.28.
[230] Dağdeviren, agm, s.71.
[231] Draz, Muhammed Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, (İnitation Au Koran), Trc. Salih Akdemir, Mim yay. İzmir-1994, Ankara-1983, s.1.
[232] Bkz. Palabıyık, Hanefi, "Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu", *Ekev Akademik Dergisi,* 12. yıl, sy. 37, s.137-148.
[233] Dağdeviren, agm. s.72.

İnsan ne zaman Kur'ân okusa onun içsel mûsikisinden etkilenir. Kısa sûrelerde, fasılalarda, tasvir ve teşhis yerlerinde bu mûsiki açıkça görülür; uzun sûrelerde az çok gizlense de Kur'ân'ın her suresinde bu etkileyici mûsiki açık ve gizli olarak mevcuttur.

Kur'ân'daki fonetik i'câz kavramının oluşuma sebep olan bazı unsurlar ele alınıp Kur'ân'daki ses zenginliğini anlamaya çalışacağız. [234]

3.1.1.1. Harf Yapısı

Kur'ân harfleri, gerek yapısal, gerek niteliksel özelliğiyle son derece renkli bir fonetiğe sahiptir. Telaffuz için mahreç ve kırktan fazla niteliğe sahip yapısıyla seslendirilen bir harf sistemine sahip olması bu zenginliğin göstergesidir.[235] Bu zenginliğe bir örnek olarak birçok dilde bulunan "he" harfinin, Arapça'da farklı fonetiğe sahip boğazın üç ayrı yeri (ح خ ه) telaffuz gösterilebilmiştir.[236] Harflerin bu nitelikleri her zaman hayranlık veren bir kompozisyon veya bu ses armonisi birçok enstrümanın oluşturduğu bir orkestra zenginliğine benzetilmiştir.

Kur'ân ifadesinde yer alan harfler, Arapların konuştuğu dilden, kullandığı harflerden bariz farklılık gösterir ve insan üzerindeki tesirini önce sesi ile sonra içerdiği anlamları ile gösterir. Son derece etkileyici bir mûsiki tesiri ile sergilenir ve diğer sözlerden çok farklı ve daha çok derin etkileri bulunur.

Her harfin kendine özgü noktadan ve her defasında niteliklerine uygun olarak standart telaffuz edilmesi okuyuşa bir ahenk katar. Harflerin bir yönünü aşağıdaki âyet-i kerimeyi inceleyerek ele alabiliriz: [237]

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

Bu ayetin harflerini, harflere ait niteliklerden sadece biri olan ses akışı (rıhvet-beyniyye-şiddet) açısından incelemek bile ayetteki fonetik ahengi sergilemeye yetecektir. Şöyle ki "iz" kelimesindek "zal" harfi ve iki kez geçen "hê" tam ses akışı (rihvet) ile okunurken, ayette sekiz kez geçen "lâm" harfi, iki kez de geçen "ra", üç kez geçen "mim", bir kez geçen "nun" ve "ayn" harfleri yarım ses akışı (beyniyye) ile üç kez geçen "hemze", iki kez geçen "kaf", dört kez geçen "bâ"

---

[234] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* 97-116; Dağdeviren, agm, s.72-88.
[235] Dağdeviren, agm, s.73.
[236] Dağdeviren, agm, s.72.
[237] Bakara, 2/131.

harfleri ses akışı olmaksızın (şiddet) okunmaktadır. Örnekteki ayette geçen sıfatlardan yola çıkarak ses akışındaki ritmik fonetik buradaki ahengin zenginliğini göstermiştir.[238]

3.1.1.2.Kelime Yapısı

Kur'ân cümleleri ve bu cümlelerde kullanımı tercih edilen kelimeler ve bu kelimeleri meydana getiren harfler beşerin idrak sınırını ve gücünü aşan harikalara sahiptir. [239]

Kur'ân'da kelimeler arasında ortak harf yapısı görülür. Bazı sûrelerde belirli harfler ön plana çıkarılarak, bu harflerden oluşan kelime kombinezonları dikkati çeker. Sıklıkla tekrarlanan bu harfler sûreye kattığı ahenkle kelimelere melodik ritim kazandırırlar. Örneğin; Kaf suresinde âdeta "ق" harfinin ön plana çıkarılması dikkatleri çeker. [240] Bu sûrenin kırk beş ayetinde, elli yedi defa geçmekte olan "kaf" harfi büyük anlamda etkili ve büyük bir mûsiki atmosferi oluşturmaktadır.

Yine Bakara Sûresindeki 194. Ayetindeki "ع " harfinin sıklıkla tekrarı bu kabildendir:

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُواْ عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

3.1.1.3. Ritmik Ölçü ile Ses Benzerliği

Ayetlerde görülen ses güzelliklerinden biri de, âyetler arasındaki yapılardaki ses benzeşmesi, ritmik ahenktir. Bazen surenin bir bölümünde bazen de diğer bölümlerin bütünü arasında bu ahenk gözlenebilir.

Örneğin Âdiyat Suresi'nde ilk üç âyet yedişer heceden; sonraki iki âyet sekizer heceden; diğer altıncı ve sekizinci âyetler on üçer heceden; dokuzuncu âyet on altı heceden; onuncu âyet dokuz ve on birinci âyetse on beş heceden oluşmaktadır.[241]

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا

---

[238] Dağdeviren, agm, s.77.
[239] Dağdeviren, agm. s.78; Dartma, Bahattin, "Kur'ân'ın, Ses, Söz, Anlam Uygunluğu", *Marife,* Yıl 4, Sy. I, Bahar-2005, s. 65-66.
[240] Bint'i-ş-Şâtı', Âişe, *el-İ'câzü'l- Beyâni fi'l-Kur'ân,* Dâru'l-Meârif, Kâhire Ts.,s.149.; Dağdeviren, agm, s.78.
[241] Tetik, "Ses ve Anlam ilişkisi Bakımından Kur'ân ve Kıraat" s.301-302.

فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا

إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ

إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ

Okunduğu üzere âyetler arasındaki insicam ve ahenk belirgin bir ritmik ile kendini göstermektedir.

Diğer bir örnek ise;

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثر فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

Kevser Suresindeki ritmik yapıya da baktığımız zaman bu sûrenin birinci ayeti sekiz, ikinci âyeti dokuz ve üçüncü âyeti on heceden oluşması ile yine dikkatleri çeker. [242]

3.1.1.4. Âyetlerde Görülen İçsel Mûsikî

Yukarıdaki harf tekrarı gibi bazen kelimlerin ard arda gelmesiyle de fonetik ahenk oluşmuştur. Kur'ân'ın bir bütün olarak cümle ve kelimeleri arasındaki uyumu parça parça farketmek Kur'ân'ı bir bütün hâlinde müşahade etmeyi de sağlayacaktır. Şimdi Kur'ân'da cümle içindeki uyumu gösteren cinaslı [243] bir örnek verelim: … وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ [244] ayetinde "yenhevne" ve "yen êvne" kelimeleri ile "anh" birer kelime ara ile ayette yer almıştır. Bu kelimeler arasında da dinleyenin kulağında oluşan melodik ritim etkisi vardır. Yine Neml Suresinde geçen وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ [245] ayetindeki harflerden "sin", "lam", mim" harfleri bir kelime ara ile "eslemtü" ve "Süleyman" kelimelerinde yer almıştır. [246]

---

[242] Benzer diğer birkaç ayet için bkz. Saffât, 37/1-4; Zâriyât, 51/1-6; Mürselât,77/1-7; Naziât, 79/1-4; Ğaşiye, 88/13-16.

[243] Cınas: Biçim ve telaffuzca birbirinin aynı olup da başka mânâya gelen sözlerin, aynı beyit (veya cümle) te kullanılmasıdır. Kabaklı, Ahmet, "Türk Edebiyatı", *Türk Edebiyat Vakfı Yayınları*, I-IV, 2006, I/168.

[244] En'âm, 6/26.

[245] Neml, 27/ 44.

[246] Dağdeviren, agm, s.81.

3.1.1.5.Fevâsıl

Kur'ân âyetlerinin son kelimesine; içinde bulunduğu âyetle müteakip âyeti birbirinden ayırdığı için "fasıla" denir.[247] Çoğulu "fevâsıl" olup, âyetlerin sonları olarak tanımlanmıştır.[248]

Kur'ân'ın muhatapları üzerinde etkili olmasının unsurlarından biri de, sesi ve lafızların ritmik gücünü anlamaya katkı sağlamış olmasıdır. Özenle seçilip kendine has özel bir uyum içinde âyetlere yerleştirilen kelimelerdeki musiki tonlar, Kur'ân'ın edebî âhenginin farklı bir çeşidini oluşturur.[249] İşte bu edebî ahenklerden biri olarak fâsılalar en çok dikkat çeken hususlardandır.

Fasılaların meydana getirdiği üstün âhenk, tenasüp ve insicam, zihinlerde derin tesir bırakır; dolayısıyla âyetlerin hâfızada daha kolay yer etmesine ve Kur'ân'ın kolaylıkla ezberlenmesine yardımcı olur. Şüphesiz bu durum ses ve söz uygunluğu, anlam bütünlüğüyle sadece ilâhî kelâma mahsus bir güzelliktir. Bunlardan başka şiirde ve secide görülen kuru kalıplara bağlılık, gereksiz uzatma veya kısaltmalar fâsılada söz konusu değildir. [250]

Rummânî (ö.384-994), Kur'ân i'câzının yapı taşlarından biri olarak değerlendirilen fevâsıl kavramını: "Manaları anlatma güzelliğini gerekli kılacak bir halde birbirleriyle şekil uygunluğu arzeden harflerin, âyet duraklarında yer almasıdır." şeklinde tanımlanmaktadır.[251] Böylece Rummânî, fevâsıl olgusunun kelime ortamından çıkarıp harf bazına indirgemiş olmaktadır.

Rummânî'nin fevâsılı Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olarak değerlendirilip özel bir başlık altında incelemesine bakılırsa, fevâsıl, Kur'ân belâğatinin nirengi noktalarından biri olmanın yanı sıra, Kur'ân'ın müzikal i'câzını hazırlayan en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bu müzikal olgu ile âyet sonları hârika bir ses uyumuna kavuşmakta; böylece Kur'ân'daki fevâsıl ile şiirden öte beliğ bir üslûb ile anlatım metodu oluşmuştur.[252]

---

[247] Dağdeviren, agm, s.83.
[248] el- İsfehani, Rağıp, *Müfredât*, Çeviri: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, Eylül 2007, s.1144.
[249] Kutub, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, s. 114- 129.
[250] Dağdeviren, agm, s.86; bkz. Çetin, Abdurrahman; Topuzoğlu, Tevfik Rüşdü, "Fasıla", *DİA,* İstanbul, 1995, XXII / 209.
[251] Rummâni, s.97.
[252] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.97.

Süleyman Ateş Tebbet suresinde fasılalarla birlikte oluşan üslubun, mana ile olan uyumunun muhteşemliği karşısında hissettiği hayranlığını şu ifadelerle dile getirmiştir: "Surede fevkalâde edebi bir uyum vardır. Öfkeden kızaran 'alevli adam' ve onun alevini tutuşturan 'odun hamalı karısı' alevli bir ateşe girmektedirler. Sûreyi okursanız kelimelerdeki "b" harflerinden, odunların birbirine çarpmasından duyulan bir "tab, tab" sesi çıktığını duyarsınız. Mûsiki, odunların toplanıp demetlenmesini canlandırmaktadır. [253]

Âyet ve uyumun, seçilen lafızların mûsikisi ile tasvir edildiği yerlerden biri de Nâs sûresidir. Nas sûresindeki fâsılaların oluşturduğu ritmik yapı da kendini açıkça hissettirir. Bu sûredeki ayetlerin peş peşe ve gizlice okunmasıyla ortaya çıkan ses tonunda, sûrenin atmosferine uygun bir "vesvese" ortamının meydana geldiği görülecektir. *"İnsanlardan ve cinlerden olan, insanlıların gönüllerine vesvese veren sinsi şeytanın şerrinden ..."* İşte tam bir vesvese ortamı! [254]

3.1.1.5.1.Fasıla Çeşitleri Açısından Ritmik Yapılar

Fasılalar Kur'ân'ın bir âyetinde ya da bir sûrenin değil tamamında görülen fonetik bir özelliktir. Fasıla uyumu için Kur'ân metninde hazif, takdim harf ilavesi, vb. yapılanmalar Kur'ân'ın bu yaygın kullanımının içinde özel durumlar olarak değerlendirilebilir.[255] Nitekim Kur'ân'da kullanılan fasıla harfleri ve sayıları bu yaygın kullanıma dikkatleri çeker; "nun" 3152, "mim"742, "ra" 710, "dal" 308, "ya" 245(med harfi), "ba" 221, "lâm" 211, "he,129, "yâ" 92, "kaf" 67, "tê" 45, "ayn" 33, "fâ" 21, "cîm" 20, "ta" 19, "zê" 17, "za" 17, "sîn" 14, "sad", 10, "kâf" 9, "sâ" 6, "hâ", 5, "dad" 4, "şîn" 3, "vâv" 3, "zâl" 2, "ğayn" 1.[256]

Son harfleri açısından fasılalar iki bölümde incelenir:

a.Harflerin Mutemasil Oluşu:

Son harfleri birbirine benzeyen fasıla çeşididir. Kısa sûrelerden Şems, Leyl, Kadr, Asr, Fil, Kevser, İhlâs, Nas; orta büyüklükteki surelerden de Kamer,

---

[253] Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meâli*, Şura Yayınları, İstanbul, ts, Mesed 111/5. ayetle ilgili dipnot.
[254] Kutub, Seyyid, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, s. 137.
[255] Bostancı, Ahmet, *Kur'ân-ı Kerim'de Fâsıla Uyumu; Arap Dili Kaideleri Açısından Bir İnceleme,* İslâmi İlimler Dergisi, Yıl, 2, sayı 1, Bahar 2007, s.87-118.
[256] Dağdeviren, agm, s. 86.

Munafikun ve Â'lâ sureleri, kendi içinde fasıla harfleri aynı olan surelerdir. Bu surelerden Münafikûn suresi hariç hepsi Mekkîdir.[257]

b.Harflerin Mutekarib Oluşu:

Mahreç ve sıfat bakımından fasıla harflerinin birbirine yakın olduğu fasıla çeşididir. Bu bağlamda birbirine en yakın harfler Mim ve Nun'dur. Medenî ayetlerde bu fasıla çeşidiyle daha çok karşılaşılmaktadır.[258]

Bu bölümler dışında fâsılaya ait farklı taksimler de mevcuttur. [259]

3.1.1.6. Tekrarlar

Kur'ân'da ses tekrarlarının, insanı etkilemede büyülü bir atmosfer oluşturduğu mûsiki geleneğinde belirgin bir kuraldır. [260]

Tekrar aynı zamanda bir peliştirme (tekit) yöntemidir. Hatta tekrar, tekitten daha beliğdir ve fesâhat güzelliklerinden sayılır. Nitekim bununla ilgili olarak: الكلام إذا تكرر تقرر (söz tekrarlandıkça yerleşir) denmiştir.[261] Kur'ân'ın, hem göze hem kulağa hitâp eden üslûp güzelliklerinden biri de, bazı sûrelerde yer alan ve nefis bir melodi parçasını süsleyen nakaratlar misâli insanın ruh dünyasını vecde getirecek, gönül âleminin engin ufuklarına doğru yankılı bir çağıltı hâlinde akıp akıp gidecek bir his ortamı oluşturan âyet tekrarlarıdır. Böyle bir tekrar, içinde yer aldığı sûreye şiirsel bir üslûp ve müzikâl bir zenginlik ortamı kazandıracaktır. [262]

Kur'ân i'câzının; belki de indiği dönem itibariyle en belirgin olanı onun, nazım, üslup ve kelimelerden oluşan beyâni yönüdür. Bu i'câz gereği hitabın içerdiği kelimelerin her biri yerli yerine oturmaktadır. Öyle ki, bir kelimeyi başka biriyle değiştirmek, ya hitabın bozulmasına yol açacak ya da belağatının eksilmesine sebep olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'de tekrar gibi görünen olgu, Kur'ân'ın değişik hikmetler içeren i'câz yönlerinden biridir. Kur'ân'ın ilahi mesajının kendine has karakteristik

---

[257] Çimen, Abdullah Emin, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar*, c.9, s.189-236, Ocak-Nisan 2007, s.27.
[258] Çimen, agm, s. 27.
[259] Bkz.Çimen, agm; bkz. Bostanci, agm.
[260] Eroğlu, Ali, "Kur'ân-ı Kerîm'de Fâsıla" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sy.10. Yıl 1991, s.259.
[261] Suyûti, Celâleddîn Abdurrahmân, *El-Itkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, nşr. M.Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire 1967, III/199; Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.12.
[262] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.125.

üslûbu unutulmamalıdır. İlk bakışta "tekrar" gibi gözükse bile, teknik olarak gizli bir sanat ve i'câz vardır. [263]

3.1.1.6.1.Kelime Tekrârı

Kelime tekrarı âyetlerde geçtiği üzere benzer kelimenin art arda dizilimleriyle gerçekleşir. Bazen de bir kelime art arda geçen bazı âyetlerin her birinde tekrarlanır. Dolayısıyla benzer kelimelerin bir pasajda tekrarı bir musiki atmosferi oluşturur. Mesela Arâf Sûresinin 43-50. ayetlerine bakıldığında " ashab" kelimesi 7, "ma" 5, "Allah" 4, "el-cennet" 4, "kalu" 4, "Rabbu" 3, "venedda" 3, "en-nâr" kelimesi de 3 kez, diğer bir çok kelime ise ikişer kez tekrarlanmaktadır. [264]

أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالأَنفَ بِالأَنفِ وَالأُذُنَ بِالأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاص

"Onun içinde (Tevrat'ta) onlara, cana can ile, göze göz ile, buruna burun ile, kulağa kulak ile, dişe diş ile ve yaralamalara karşı kısas olduğunu yazıp farz kıldık." [265]

"الْعَيْنَ" ,"لأَنفِ" ," لأُذُنَ" ," النَّفْسَ" kelimeleri yukarıdaki âyetlerde tekrar edilmiştir.

اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا

"Gerçekten İslâm olan (Allah'a teslim olan) erkekler ve İslâm olan kadınlar ve mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, kanitin olan erkekler ve kanitin olan kadınlar, sadık erkekler ve sadık kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, (Rabbine) huşû duyan erkekler ve huşû duyan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar ve Allah'ı çok zikreden erkekler ve (çok) zikreden kadınlar! Allah, onlar için mağfiret ve azîm bir ecir (mükâfat) hazırladı."[266]

Yukarıdaki âyetlerde peşpeşe tekrarlanan kelimelerin seslerindeki uyum dikkati çekmektedir.

---

[263] Eren, Cüneyt, Kur'ân'ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belagat Açısından Değerlendirilmesi, *Ekev Akademi Dergisi* c. III sy. 2 (Güz 2001), s.107.
[264] Dağdeviren, agm, s. 82.
[265] Maide, 5/45.
[266] Ahzab, 33/35.

3.1.1.6.2.Âyet Tekrarı

Kur'ân'ın beyânında sürprizleri birbirinden farklı edebî yönüne dercedilmiş ikâzlar bazen insanı bir defada sarsarken, peşpeşe aynı ifadelerle de sarsabilmiş, durup tekrar tekrar âdeta kendisine gelmesi için aynı gerçeği peyderpey sıralamıştır. İşte bunlardan iki örnek şöyledir.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

Rahman Sûresinin tamamı yetmiş sekiz ayettir. Bunlardan otuzbir kez tekrarlanan bu ayet ile sûre eşsiz bir armoni ve ritim kazanmıştır.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ

Bu ayet ise Mürselât Suresi'nde ara ara sekiz defa tekrarlanırken, âhengine insanı çağırarak kulak kabartır ve ikâzı ile insanı defalarca sarsar.

3.1.1.7.Fonetik Orkestrasyon

Kur'ân'ın bünyesinde potansiyel olarak mevcut bulunan içsel mûsıkîyi en iyi yansıtan faktör, Kur'ân kelimelerinin telaffuzu anında ortaya çıkan fonetik olgudur. Bu olgunun ana malzemeleri olan Arapça harfleri ile ilgili bilgi yukarıda sunulmuştu.[267] İşte harflerin kendi bünyelerinde taşıdıkları değişik ve birbiriyle tezat oluşturan sıfatlarla, bu harflerin telaffuzu anında meydana gelen ve adına tecvit denen bir takım fonetik yapılanmalar, Kur'an'ın özünde mevcut olan içsel mûsîkiyi orkestrasyon bazında dışa yansıtmak suretiyle eşsiz bir armonik ortamın doğmasına sebep olmaktadır.[268]

Kur'ân nazmının müzikal i'câz yönünü bir öğreti olarak ela alan ve detaylıca inceleyen eserlerde, sesin maddesi sayılan harflerin taşıdığı sıfat farklılıklarını, Kur'ân mûsikisini hazırlayan faktörlerin başında geldiğini görmekteyiz. Mûsiki perdeleri konumunda olan harflerin belirli bir kompozisyon oluşturmaları, birbiriyle uzlaşıp kaynaşmalar sonucunda, bunların fonetik özellikleri birbiriyle iç içe girip, sıfatları bir araya toplanır ve bu uzlaşmadan da müzikal nağme doğar.[269]

Benzer görüşler Seyyid Kutub'un eserlerinde de geçmiştir. Üstelik fonetiğin bu mükemmel uyumunu anlatan birden fazla âyet bölümleri arasında birbirinden

[267] Bkz. bu eser, s. 31-35.
[268] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.103.
[269] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.103.

farklı besteleri keşfeder bir heyecân içindeki örnekler Fonetik Orkestrasyon konumuz için nadide örnekler olacağı için aşağıda birkaçını vereceğiz.

Nâziat suresi, ana temâsına tam manasıyla uyum gösteren iki musiki üslûbu ve iki ölçü içermektedir. İlki; hızlı ve hareketli, kısa, dalgalı, sert-güçlü bir yapıya ve mevzunun elektrikli havasına uyum sağlayan bir vurguya sahip şu sarsıcı metinde kendisini göstermektedir.[270]

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا

فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا

..... فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا

İkinci kısımda ise sûrenin 15-19. âyetleri boyunca; harekeler ağır, geniş-yumuşak dalgalı ve orta uzunluğa sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu parçadaki mûsiki tesiri, daha evvel geçen; "كرة خاسرة", hüsranlı bir dönüş; "زجرة واحدة", zorlu bir kumanda ve "بالساهرة", uyanıp meydanda toplanma, sözlerini izleyen kıssanın ana fikri ile uyum içerisindedir. [271] Bu kısımdaki kâfiye düzeni de şu şekildedir:[272]

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى

فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَى أَن تَزَكَّى

وَأَهْدِيَكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى

Yukarıdaki âyetleri örnek göstererek aralarındaki ölçülü üslûp farkını kavrayabilmek için mûsikî veya sanatsal terimleri bilmenin gerekmeyeceğini belirten Seyyid Kutub her iki örnekte de sahneye eşlik eden mûsikinin sahneye sunulan rolleri üstlendiğini izah etmiş, böylece âyetlerin bu üstün etkisiyle bir bütün oluşturduğunu âdeta ıspatlamıştır.[273]

---

[270] Bkz.Naziât, 79/1-14.
[271] Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s.162.
[272] Naziat, 79/14-18.
[273] Diğer ayetlerdeki mûsiki tesiri ile ilgili örnekler için bkz. Kutub, s.163-170.

Ses maddesi içsel infiâlin tezahür kaynağı olarak da değerlendirilmiştir. İnfial; herhangi bir şeyden etkilenmek olarak tanımlanmıştır. Biz de infiâl ve tesirinin âyetler içindeki insicamı ön plana çıkardığını düşündüğümüzden ötürü hususen vurgulanması gereğini düşündük. Zira âyetler içerisindeki üstün ses zevkinin tesirini ifâde için tercih edilecek bir kavram olarak İnfiâl; seste oluşturduğu uzatma (med), genzel tını (gunne), yumuşaklık, sertlik ve sesin ruhtaki mevcut âhenk ölçülerine uygun olarak birbirini izleyen dalgalanma hareketlerine ortam hazırlaması şeklinde ortaya çıkar. Daha sonra bu içsel infiâl, sesi, onun kazanmış olduğu tizlik, yükseklik, titreşim, dalga boyu gibi müzik terminolojisi ile ilgili ölçülere göre kısalır, toplar, uzatır ve yayar. [274]

Yukarıda Nâziât Sûresinden sunulan âyetler tam olarak bahsedilen infiâl tezahürüyle örnek ayetler olarak fonetik etkisini göstermektedir.

Burada gerekli olan husus Kur'ân tilâvetini icrâda en mükemmel hâlin gerekliliğidir. Katı kalpli insanların dahi Kurân tilavetini işitmeleri ile kalpleri yumuşar ve titrer. Çünkü onların içlerinde insanlık fıtratı vardır ve değişik harflerin mahreçleri arasındaki belirli oranlara uygun olarak seslerin ardı ardına gelmesi, insanın içinde yaratılmış olan tabiî lügatin bir izdüşümüdür. Dolayısıyla akıl derecesi ve lîsanı farklı hiç kimse işittiği ân Kur'ân'dan yüz çeviremez. Rafiî (ö.1230/1815) eserinde bu mükemmel okuma kuralları ile ilgili hususları da ekleyerek Kur'ân tilâvetini edânın önemini de belirtir.[275]

Bütün bu ses güzellikleri yanında lügat güzelliği ile ilgili de söylenmiş sözlerden Zerkânî'nin tespitleri mükemmeldir. Şöyle ki, Kur'ân'ın, sağlam mahreçlerinden çıkmakta olan harflerine kulak veren birisi, harflerin kelime ve âyetlerde yan yana gelip birbirine eklenmesi hususunda yeni yeni lezzetler duyar; örneğin bir harf tınlar, öteki ıslık çalar, beriki gizlenir, öbürü açığa çıkar, birisi fısıldar, diğeri de açık sesli konuşur.[276]

Böylece Kurân'ın dil güzelliği, şu değişik -fakat- biribiriyle uyumlu olan yekûn yapısı içerisinde insanlara tecelli eder. Kur'ân lügati yumuşaklıkla katılığı, incelikle sertliği, yüksek tonla alçak tonu dakik ve sağlam bir tarzda uzlaştırır.

---

[274] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.104.
[275] Daha geniş bilgi için bkz. Rafiî, *İ'câzü'l-Kur'an*, s.245-246-248.
[276] Rafiî, *İ'câzü'l-Kur'an*, a.y.

Harflerden ve onların birbirine karşıt sıfatlarından her birini, bunların yekûnundan harika bir lâfız kalıbı ve büyüleyici bir dış görünüm kompozisyonu oluşacak derecede bir ölçü kullanarak yerli yerine koymuştur. Bu Kur'ân kompozisyonunda kırsal yaşamın sert mîzaçlılığıyla, yerleşik yaşamın yumuşaklığı birbirine uymayan farklı zevkleri en kolay bir şekilde birbirleriyle uyum sağlamıştır.[277]

Yukarıdaki âyetler ile zikredilen bütün uyum ve âhengi yakalamak için büyük bir teslimiyet içinde okunan Kur'ân âyetlerinin tecvid keyfiyeti içerisindeki edâsı gerekir. Böylece kulak ve kalplerin birbirinden farklı kelime ve harfler ile farklı enstrümanlardan aynı ve eşsiz bir eseri dinler gibi etki altında kalabilmeleri muhtemeldir.

3.1.1.8.Tecvid ile Okunma Keyfiyeti

Tecvid lügatte; herhangi bir şeyi güzel yapmak, herhangi bir şeyde en güzeli gerçekleştirmek için uğraşmak anlamına gelir.[278] Terim olarak ise; "Tecvid ilmi, her harfe hakkını (harflerin sıfat-ı lâzimesi) ve müstehakını (harflerin sıfat- arızâsı) verebilme yeteneğini sağlayan bilim dalıdır."[279]

Fonetiğin sunulmasının da kurallı bir sanat gerektirdiği aşikârdır. Çünkü bir söz aslında ne kadar güzel olursa olsun, gereği gibi okunmayınca güzelliği kalmaz, orijinalliği bozulur.[280] Sözün güzel söylenmesi ve okunması ise sadece ses güzelliği ile ya da bir enstrümanı gelişi güzel kullanmak kabilinden bir mûsiki işi değildir. Özellikle belirli bir müzikaliteye sahip Kur'ân'ın özgün okunma kuralları vardır. Bu kurallar dinen zorunlu ve uygulanmaları kaçınılmazdır.[281]

Kur'ân tilâvetinde; sesli harfleri uzatmak (med), harfleri birbirine mezcetmek (idğam), ya da ayırmak (izhar), harflerin bazı niteliklerini gizlemek (ihfa), bazen sesi kesmek (sekte), bazen de hem sesi, hem nefesi birlikte kesmek (vakıf) kısacası bütün kuralları yerli yerince ve kendilerine ayrılan miktar ile uygulamak gerekir. Bu kuralların gereği gibi uygulanması notaların musikiye katkısı gibi düşünülebilir.[282]

---

[277] Zerkâni, *Menahilü'l-İrfan fi ulumi'l-Kur'an,* II/205,206.
[278] İsmail b. Hammad El-Cevherî, *es- Sıhâh*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar, Daru'l-ilm li'i-Melâyîn, Beyrut, I-IV, 1984, II/462; Bkz. Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi,* s.8.
[279] Tanım ve detayları için bkz. Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, s.10,11.
[280] Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul-Ts, VIII/5427.
[281] Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi,* s.10,11.
[282] Dağdeviren, s.60.

Bir örnek ayet ile bahsi delillendirmek mümkündür:

وَهُوَ الَّذِيَ أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ

"Sizi bir tek nefsten (Âdem (A.S)'dan dan) yaratan ve böylece (sizin için) kararlı bir kalma yeri, bir de emanet kalma yeri dizayn eden O'dur. Anlayan bir toplum için, âyetleri ayrı ayrı detayları ile açıkladık."[283]

Yukarıdaki âyet-i kerimede mevcut okunma kuralları birçok âhenk unsuru taşımaktadır. Mesela âyet medd-i munfasıl ile bir giriş ile dört elif uzatılarak başlamaktadır. Daha sonra art arda üç idğam ve iki ihfa ile okuyuş sürdürülmektedir. Fer'î med'den sonraki bu beş uygulamada ("müstevde" kelimesinde vakıf yapıldığından bu kelimenin geçiş halinde yapılması söz konusu olan ihfa bu sebeple sayılmamıştır) hepsi birer buçuk elif miktarı tutularak ayetin okunuşunda dengeli bir ses dağılımı yapılmış olmaktadır. Daha sonra "kad" kelimesindeki "kalkale" ile okuyuşa ton kazandırılmıştır. "Fessalna" kelimesindeki "sad" harfinin idğamlı okunuşu ve bu harfteki "safir" ve "rihvet" gibi okuyuşta sesi belirginleştiren özellikler âdeta ayetin vakıf işaretine kadar yer alan ağırlıklı telaffuzunu dengeli bir yapı göstermektedir. "Âyât" kelimesindeki sesin uzatılmasını zorunlu kılan her iki "tabii med" ve sonrasındaki "ğunneli idğam" hep aynı ayetin dengeli ses dağılımına katkı yapan yapılar olarak dikkatimizi çekmiştir ve ayetin bitimi de başlangıcında yer alan "ârız med" ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla okuyuşa yansıyan ve Kur'ân fonetiğini destekleyen tüm bu yapılar bir armoni ve ahenk oluşturmaktadır.[284]

Tecvitli okuma derslerinde kurallara uygun olarak okunduğunda seslendirilirken bir bölümünde hiç inkitaa uğramaması ile dikkatimizi çeken bir âyetin konu için güzel bir örnek olabileceğini düşünüyoruz:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُواْ مِئَتَيْنِ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّئَةٌ يَغْلِبُواْ أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَّ يَفْقَهُونَ

"Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et (isteklerini arttır). Eğer sizden sabırlı olan 20 kişi olursa, 200 kişiye gâlip gelir. Ve şâyet sizden 100 kişi olursa, onların

[283] En'âm, 6/98.
[284] Dağdeviren, agm, s,60.

fıkıh (idrak) edemeyen bir kavim olmalarından dolayı, kâfir kimselerden 1000 kişiye gâlip gelir.'' [285]

Âyetlerde geçen kelimelerin anlamı bilinmese dahi kelimelerin birbirine bağlanması için kopmadan okunması ile dikkat çekmiştir. Âdeta birbirine bu tecvid kurallar ile sıkı sıkıya kenetlenmiş gibidirler. Şöyle ki yukarıda geçen âyetin bir kısmı;

إِن يَكُن مِّنكُم مِّئَةٌ يَغْلِبُواْ أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُواْ

Burada peşpeşe gelen üç tane meâ'l-gunne, bir ihfâ ve sonrasında kuvvetli bir idğamı misleyn ile okunduğu zaman kelimelerin anlamı olan "eğer sizden (sabredenlerden) yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiyi yenerler" ifadelerindeki üstün vurguyu tecvîdi ile de hissettirir. Zira harfler de burada yüz kişinin sırt sırta verip bin kişiyi yenmesi için sıkı ve kopmayan birliktelikten bahseder gibidirler.

3.1.1.8.1.Kur'ân'ı Okuma Eylemi

Kur'ân okuma eylemi, ses, dil, söz gibi fonetik kavramlarla ilişkisi ile insanda okuma şekliyle anlamlı hâle gelerek tezahür eder ki buna dair âyetler:

"Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."[286]

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle yazmayı öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti."[287]

"Rabbi'nin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın."[288]

"..Yahut biraz artır ve Kur'an'ı yavaş yavaş oku."[289]

Bu ayetlerde geçen "okutma" (ikra'), "okuma" (kıraat / tilavet), "ağır ağır okumak" (tertîl), "Kur'an'ın Arapça olması" gibi kavramlar manâlarla değil lafızlarla ilgili olan hâllerdir. [290]

---

[285] Enfal, 6/65.
[286] Yusuf, 12/2.
[287] Alâk, 96/1-5.
[288] Kehf,18/27.
[289] Muzzemmil,73/4.

Lafızlar bir kap veya kalıp hâlinde iken Allah'ın üstte zikredilen emirlerinin de işareti ile yeniden ve sürekli okunması hâlinde fonemlerin oluşumu sonucu doğmaktadır. İbadetlerden sayılan okuma fiilinin fonetik ile ilgili yönü de okunma keyfiyetidir. Bu yüzden okuma emri ile okunma keyfiyetinin irdelenmesi fonetik ilmi kapsamında bu çalışmada değerlendirilmiştir.

3.1.1.8.2.Kur'ân'ı Anlamlarına Uygun Olarak Okuma

Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin ifade ettiği anlamlara göre seslendirilmesi meselesi bu zamana kadar ele alınmamış konulardan biri olarak gözükmektedir. İyi bir okuyucu olmak için Kur'ân metninin hâfızı olmak veya çok seri bir şekilde yüzünden okuyabilmek; iyi derecede tecvid bilmek ve uygulamak; kelimeleri doğru seslendirmek için okurken anında kelimelerin anlamına inebilecek Arapça dil bilgisine sahip olmak gerekmektedir. Bunlarla birlikte, okuyucunun çok iyi bir ses eğitimi almış olması, Türk Mûsikîsinde kullanılan makamların ifade ettiği manalara âşina olması ve makamlar arasında ağız ve gırtlak ile geçki yapabilecek kapasitede mûsikî icra yeteneğine de sahip olması gerekmektedir.

Bir okuyucu öncelikle, okuyacağı âyetlerin neler ifade ettiğine bakıp bir plân yapmalıdır. Profesyonel anlamda bir Kur'ân okuyucusunun bu özelliklere sahip olması yanında, kişinin hal ve hareketleriyle Yüce Kelâmın rûhuna uygun davranışlar göstermesi, ihlâs ve samimiyet sahibi olması bu görevin önemli bir yönünü oluşturmaktadır.[291]

Yukarıdaki ifadeler tamamen Mûsiki ilmi formunda Kur'ân tilavetini edâ için yazılmış farklı bir çalışma olarak araştırmalarımızda dikkat çekmiştir. Zira bu tarz çalışmaların çoğalması ile Kur'ân fonetiğinin etkisinin duyurularak artması mümkündür. Konumuz açısından dikkat çeken bilgiler ışığında Kur'ân âyetlerinin ifade ettiği manalara uygun olarak en güzel bir biçimde okunması sağlanabilmektedir. Bu teknik bilgiler, fonetik açıdan Kur'ân'ın bahsedilmiş tüm i'câzını daha açık bir şekilde okuyup duymayı sağlayan bir yol haritası konumundadır.

---

[290] Erten, Mevlüt, "Kur'ân ve Yorum", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c.2, Sy:3, Temmuz 2013, s.3.

[291] Akdoğan, Bayram, Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin İfade Ettiği Anlamlara Göre Seslendirilmesi ve Makamlı Okunması Konusunda Bir Örnek, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 2013 / 2, Sy: 17, s. 7-35.

Kur'ân-ı Kerîm okurken, tertile riayet etmekle beraber, sesi süslemek ve güzelleştrimek dînin bir emridir. Bu hususta Resûlullah (s.a.s)'den bir çok hadis rivayet edilmiştir. Kur'ân'ı mûsikî ile okumak O'nu dinlemeye sevkeden âmillerden birisidir ki O'nun kıraatinde terennüm ve teğanni insan nefsine sonra kalbine nüfûz eder, tesiri de açık bir şekilde görülür. Çünkü güzel ses, Kurân'ın güzelliğini arttırır. Teğanni de netice itibariyle bir kelimenin bir kelâmın mânasını rûha duyurmaya hizmet etmesi bakımından rûhâni bir kıymet taşır.[292]

Örneğin bir Hadis-i Şerifte Hz. Peygamber(s.a.s) şöyle buyurmuştur:

"Seslerinizle Kur'ânı süsleyiniz. Muhakkak ki güzel ses, Kur'ân'a güzellik katar"[293]

Bu Hadis-i Şerif, Kur'ân sesinin süslenmesi hususunda teşvik konumundadır. Bunun için bazı şartların oluşması ise Kur'an sesinin en mükemmel şekilde icrâsı için doğal bir seyir olmalıdır.

3.1.1.8.2.1.Kur'ân'ı Gereği Gibi Okuyabilme

Kur'ân'ın güzel ve gereği gibi okunabilmesi için şu hususlar zikredebiliriz.

1- Kur'ân'ı seri bir şekilde hatasız ve eksiksiz okuyabilmek, mümkünse hâfız olmak.

2- İyi bir tecvid bilgisine ve uygulamasına sahip olmak.

3- Ehil bir hocadan ta'lim görmüş olmak.

4- Kur'ânı okurken ânında anlamına vakıf olmak için ileri derecede Arapça ve Tefsir bilgisine sahip olmak.

5- Tiz ve bas sesleri çok rahat kullanabilecek şekilde şan eğitimi almış olmak.[294]

6- Diyafram nefesini çok iyi kullanabilmek ve nefes açısından problemi olmamak.

7- Makamların ifade ettiği anlamlara vakıf olacak şekilde mûsikî nazariyatına ve bilgisine sahip olmak.

---

[292] Karaçam, İsmail, *Kur'ân'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri,* s.125.
[293] ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahman b. el-Fadl, *Sünen-i Dârimî*, Beyrut Ts. I/474.
[294] Şan Eğitimi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Hurmalı, s.77-121.

8- Müzik kulağına sahip olmak, verilen her sese duyarlı olmak.

9- Bütün bunlarla birlikte Kur'ân okuma âdâb ve erkânıyla Kur'ân okuma üslûbunu haiz, icraatta ihlâs ve samimiyete sahip olmak.

10- İnsanları yormayacak ve bıktırmayacak miktarda olması, zaman mefhumunun göz önünde tutulması.

11- Kur'ân kıraatinde kullanılacak cihaz ve malzemelerin kaliteli ve seçkin olması.[295]

Yukarıdaki hususlara ek olarak bazı âyetler ve tavsiye edilen mâkamları ile ilgili özellikler mevcuttur. Konumuz için yol gösterici olması sebebi ile sunulmuş farklı sûre ve mâkamları ile ilgili bilgilerden bir tanesi ile iktifâ edeceğiz.[296]

Âl-i İmrân sûresinden şu âyetlerde Yüce Allah şöyle buyurmuştur;

الم اللَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ
نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَاةَ وَالإِنجِيل
مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِآيَاتِ اللّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

Rahmân ve Rahîm olan Allah´ın adıyla

1.Elif Lâm Mîm. 2. Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. Diridir, kayyumdur.

(3-4) O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.

Bu ayetler için uygun olan makam hususunda şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Bu âyetlere göz attığımızda ve anlamını da göz önünde bulundurduğumuz zaman güç ve kudret sahibi olan Yüce Allah'ın azâmeti okunmaktadır. Bu yüzden biz bu âyetlerin okunmasında ciddiyet ve azâmet ifade eden Rast makamı tercih edilebilir. Bu durumda ses volümü de çok açık ve güçlü, âyeti okuma hızı ise yavaştır. Şu şekilde tasnif edilebilir:

[295] Bkz. Akdoğan, agm, s.10.
[296] Akdoğan, agm. s.21-26.

Makam: Rast / Ses Volüm: Çok açık / Okuma Hızı: Yavaş

Okuyucu jest ve mimikleri: Rast Çok açık Yavaş Gayet ciddi ve vakûr.[297]

3.1.1.8.2.2.Kur'ân Tilavetinde Meşhur Bâzı İsimler

Kur'ân fonetiğinin o etkileyici atmosferini Abdulbasıt Muhammed Abdüssamed, Mustafa İsmail, Sıddık Minşâvî, Halil Husari, Kâmil Yusuf, Abdurrahman Gürses ve İsmail Biçer gibi "kurrâ"nın tertil tilâvetlerinde yaşamak mümkündür. Bu isimlerin kısaca aktarıyoruz.[298]

Abdulbasıt Muhammed Abdüssamed (ö.1988) ;10 yaşında hafız olan Abdulbasıt Muhammed Abdüssamed Mısır'ın güneyinde Said bölgesinin Armand şehrinde 1 Ocak 1927'de doğdu. Okuduğu Kur'ân'la başkalarının İslamiyete girmesine vesile olan ender hâfızlardan birisidir.

Çocuklarının anlattığına göre, Abdüssamed Kur'an okumaya başlamadan önce kendisini ciddi olarak hazırlar, pek kimseyle konuşmaz, kalben ve ruhen hazır hale gelmeye çalışırdı. Tarık Abdüssamed onun bu hali için, "Babam, Kur'an okurken çok etkilenirdi. Cennet ve Cehennem ayetlerinde gözleri yaşlarla dolardı. Cehennem azabı ve ehlinden bahsolunan ayetlerde çok duygulanır, etkilenirdi" der. Okuduğu Kur'an'la başkalarının İslamiyet'e girmesine vesile olan ender hâfızlardan birisidir.

Abdulbasıt Abdüssamed'in en önemli özelliklerinden birisi de nefesini tutmada çok maharetli olmasıdır. Ünlü hafız uzun süre nefes almadan ayetleri tiz seste okuyabilmektedir.

Şeyh Abdüssamed'e dünyanın dörtbir tarafından davetiyeler gelir. Abdulbasıt İslam âleminin mühim mescidlerinde Kur'ân okumuştur. 1952'de babasıyla hac farîzasını yerine getirmek üzere Suudi Arabistan'a gider. Mekke ve Medine'de Kur'an okur. Mescid-i Aksâ'da, yine Kudüs'te Halil Mescidi'nde, Irak'ta ve başka bir çok Arap ülkesinde okur ve ödüller alır. Cezayir, Endonezya, Fas, Hindistan, Pakistan, Malezya ve Avrupa ülkelerinin çoğu onun davetli olarak ziyaret ettiği yerlerdir.

---

[297] Bir kısım ayetler ve tavsiye edilen mâkam formları için bkz. Akdoğan, agm, s.21.
[298] Dağdeviren, agm, s.62.

Mustafa İsmail (Mısır, ö.1978): Tilâvet tarzı, Kur'ân'a yakışan ve ekol niteliği taşıyan nağmeleri ve sese verdiği motifleri ile nâm salmıştır. Tilâvet ettiği âyetlerin mânâlarına uygun icrâ ise onun tilâvetini farklılaştıran nitelikler arasındadır.

Muhammed Sıddik Minşâvi (Mısır, ö.1969): Onun tilâvetinde gerek güçlü ve güzel sesi, gerekse muhteşem ve hüzün dolu okuyuşu dikkati çeker. Sahip olduğu güçlü ses, perdelere hâkimiyet özelliğiyle birleşince okuyuşu son derece etkili bir boyuta ulaşmıştır. Kur'ân tilâvetinde pes ve tiz perdeleri bir sistem dâhilinde ve son derece iyi kullanmıştır. Ne kadar uzun okusa da okuyuşunda monotonluk hissedilmemiştir. Okuması kalplerde derin izler bırakan Minşâvi "Bediülkurrâ" (eşsiz okuyucu) olarak hatırlanacaktır.

Kâmil Yûsuf el Behtîmî, (Mısır, ö.1969): Özel okuyuş tavrı, farklı ses rengi, abartısız gırtlak nağmeleri ve tiz perdelerdeki hâkimiyeti ile tanınmış Mısır'ın önemli okuyucularındandır.

Abdurrahman Gürses (Türkiye/Sakarya, ö.1999): 20. yüzyıl Türkiyesinde, Kur'ân tilâvetinin ekol şahsiyetlerindendir. Kıraat ilmine vukufiyeti ve Kur'ân'a yakışır özel tilâvet tavrı onu mümtaz kılmıştır. Ses ve makamı değil, harfleri ve tecvid kurallarını ön planda tutan okuyuş tarzı, özgün nağmeleri, coşturan tiz perdeleri, okuyucuya hitap eder tarzda duruşu unutulmaz özellikleri arasındadır.

İsmail Biçer (Türkiye/Bolu, ö.1998): Tüm dünyada tilâveti hayranlıkla dinlenen ve "Kur'ân okumak için yaratılmış" sözlerine mazhar olacak kadar okuyuşu genel kabul ve beğeni gören özel bir "kâri" idi. Özel bir ses rengine ve yapısına sahip olmasına rağmen, sesini ancak okuma kurallarının izin verdiği ölçüde kullanmıştır. Gerek pes, gerek tiz perdelerdeki ses hâkimiyeti ve icrası, nefesini kullanması ve kontrollü okuyuşunun arka planında hep dikkat çekmiştir.

3.1.1.8.2.3. Kur'ân Lafzındaki Muhteşem Âhengin Etkisi

Kur'ân lafzındaki muhteşem âhenk ve bu âhengin muhatap üzerindeki etkisi ilim ehlini ciddi anlamda tefekküre sevk etmiştir. Kur'ân'ın muhatap üzerindeki etkisini ele alan Draz (ö. 1958), şu ifadelerle muvzuyu tasvir etmektedir:

"Kur'ân üslûbunun size çarpıcı gelen ilk yönü, gerek şeklinde gerek özündeki lafzî (fonetik) husûsiyetidir. Kur'ân'ı kendi nefsinin arzusuna değil de, kendisini

Kur'ân'ın akışına kaptırmış bir hafızı bırakın okuyadursun… Sonra harflerin çıkış seslerini değil de sadece harekât ve sekenâtını, medd ve gunnelerini, vasl ve sektelerini işitecek derecede ondan biraz uzakça bir yere oturun. Sonra sade tabiî bir şekilde havaya salıverilen bu ses âhengine kulak veriniz. Bu derecede tecrîd edilmiş, tecvid ile okunan hiçbir kelâmda bulamayacağınız derecede nadir, hoş bir ses, tatlı bir âhenk karşısında olduğunuzu göreceksiniz. [299]

Mûsikî ve şiirin dinletmesi gibi, kendini dinleten bir nîzam ve âhenk bulacaksınız; ama O ne mûsiki melodileri ne de şiir vezinleridir. Bununla beraber onda ne şiirde ne de mûsikide bulamadığınız bir taraf bulacaksınız. O da şudur: Bir şiir kasidesi dinlersiniz, kasidedeki havanın monotonluğu, aynı ahenk (tevkî) ile size tekrar edildiğinde çok geçmeden size usanç vermeye başlar. Halbuki Kur'ân'ı dinlerken bu monotonluk yoktur. Devamlı surette değişen ve tâzelenen sesler duyarsınız. Esbâb, evtâd, fevâsıl arasında farklı konumlarda dolaşır durursunuz ki bunlardan her birinde, kalbinizin tellerinden her biri aynı derecede nasibini alır. Bundan ötürü tekrarlanmasına rağmen size bir usanç gelmez. Hareke ve sükûnların, kapalı ve açık hecelerin, dinleyenin zevkini tazelendirecek tarzda mütenevvi, medd ve gunne harflerinin tam bir rahatlamaya erişilecek olan müteakip fasılaya varmadan önce sesi terci‘ etme ve insanı ara ara rahatlan imkânı verecek tarzda ölçülü bir şekilde dağıtıldığı muhteşem bir ses nizamı."[300]

3.1.2. Ses-Anlam İlişkisi

Arapça fonetiği ile ilgili bir kavram olan *ses delâleti (ed-delâletu's-savtiyye)* gerçeği bizim, ses-anlam uyuşumuyla ilgili araştırmamız için ayrı bir değer taşımaktadır. Şöyle ki, ses delâleti, bazı kelimlerin ses ve telaffuz şekilleriyle, onların manaları arasındaki irtibattan ibarettir. Bazı âlimler, bir grup Arapça lafzıyla, onların manaları arasındaki bir ilişkiyi keşfetmiş ve Arapça'nın, ses ile anlam arasındaki bir ilgi bağı oluşturduğunu, böylece ses ile anlamı birbirine benzer kıldığını ortaya koymuşlardır. Öyle ki zayıf sesler, zayıf manalara, yoğun sesler de yoğun manalara delâlet edecektir. Örneğin انضح ve انضخ lafızlarının her ikisi de "su ve benzerlerinin akışkanlığı" nı ifade etmek için konulmuştur. Ne var ki انضح , "zayıf akıntı" demektir

[299] Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân,* s.128-129.
[300] Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân,* s.128-129.

ve bu yüzden (kelime sonundaki) şeffaf ha harfi, o manaya uygun düşmüştür. انضخ ise "kuvetli akıntı" demek olup, yoğun خ harfi de bu manaya uygun düşmüştür.[301]

Ses-anlam uyumu bakımından Kur'ân harikulâdedir. Kur'ân ayetleri, sûreleri, tamamen anlama uygun bir ton ve ses ahengi sergilerler. Bunun da ötesinde Kur'ân'da, delaletleriyle kuvvetli bağı olan birçok kelime de kullanılmaktadır. Yani Kur'ân'da lafız telaffuz edilirken, anlamı fısıldayan, anlamı ihsas ettiren, delalete ait atmosfere uygunluk arz eden birçok kelime vardır. Bu kelimeler, bazen zihinde etki yapan tonuyla, bazen hayalde yarattığı gölgesiyle bazen de hem ton hem de gölgesiyle beraber anlamı takviye ederler.[302]

Kur'ân'da asla monoton olmadan bu değişen ses düzeni, büyük oranda kelimelerin, ayetlerin taşıdıkları anlama uygun sesleri taşımasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Kur'an tetkik edildiğinde, onda daima azap ve mükâfat, va'd ve vaid, kötüler ve iyiler ve diğer birçok konular, dengeli bir şekilde içeriklerine uygun ses âhengini taşırlar. Bu da, gerçek ile bâtılın, hakka tabi olanlar ile âsi olanlar arasındaki farkın ortaya konulması, inançsızların muhatap oldukları cezalar ile mü'minlerin ulaştıkları nimetlerin mukayese edilmiş olması yüzündendir.[303]

Ses ve anlam ilişkisi olarak Elmalılı Hamdi Yazır şöyle demektedir; " ... Ve bütün bunları duruma, makama, yere, zamana ve konuya göre en uygun en güzel kelimelerle anlatır. Mesela, taşın çatlayıp su çıkardığını anlatırken *yenşakku* veyahut *yeteşakkaku* demekle yetinmez, *lema yeşşekkaku* diyerek çatlayışın, akışın bütün fışırtısını, şakırtısını, takırtısını duyurur."[304]

En'am Suresi'in 125. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: *"Allah kime hidayet etmeyi dilerse, İslam'a onun göğsünü açar, gönlüne genişlik verir. Her kimi de sapıklığa bırakmak isterse, onun kalbini de öyle sıkıştırır ki, göğe çıkacakmış gibi zorlukta olur."* Bu ayet-i kerimede "yassaâdu" kelimesi harf-i cerle kullanıldığı için, güçlükle çıkma söz konusudur. Kelimenin telaffuzunda da bir zorluk vardır. Çünkü kelimeyi oluşturan üç harf'te de ısmat sıfatı vardır. lsmat, susmak, susturulmak, menetmek anlamlarındadır. Yani hem manada hem de telaffuzda bir zorluk söz konusudur. Aynı ayetteki "dayyika" kelimesinde de buna benzer bir durum vardır:

[301] Abdülğaffar Hamid Hilâl, '*İlmu'l-Luga'*, s.198. (Çağıl, s.373'den naklen).
[302] Tetik, Necati, "Ses ve Anlam ilişkisi Bakımından Kur'ân ve Kıraat", s. 31.
[303] Aydın, Hayati, Kur'an'da Anlam'ı Güçlü Kılan Üç Unsur: Teşhis-intak, Ses-Anlam Uyumu, İstiâre, *Akademik Araştırmalar Dergisi* 2003, Sy:16, Sayfalar 103-114.
[304] Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1971, l/9.

"Daraltılmış, sıkıştırılmış" anlamındadır. Kelime telaffuz edilirken ağız içerisinde nasıl sıkıştırıldığını hissetmemek mümkün değildir. Zaten bu kelimenin bütün harfleri ısmat sıfatlıdır.[305]

Bir başka örnek ise;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَرْضِ أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ

"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Alah yolunda savaşa çıkın denildiğinde yere çakılıp kalıyorsunuz?"[306]Âyetinde geçen اثَّاقَلْتُمْ (ağırlaştınız, mıhlanıp kaldınız) lafzı, zihinlerde "ağır ve hantal bir cisim" imajı uyandırmaktadır. Bir şekilde ki, bu cisim, kendisini büyük bir uğraş vererek kaldırmaya çalışanların ellerinden kayarak tekrar yere yığılıp kalıyor. Bu sözcük telaffuzunda bir ağırlık vardır.[307]Ayetle ilgili bir başka yorum ise el-Bûti'ye ait olup yine anlamla ilişkili olarak ilgi çekicidir. Burada asıl amaç, Allah yolunda savaşmayı gerektiren sebeplerin yanı başında bazı müslümanların tembellik sergilemesini yadırgamaktır. Ne var ki, âyette yer alan "yere çakılıp kalıyorsunuz" tabiri, aklî kavramlardan biri olan tembellik manasını, bulunduğu mekâna sıkıca tutunmakla devamlılık sergileyen ve yukarıya kaldırıldıkça aşağıya doğru düşme eğilimi gösteren pek ağır bir cisim şeklinde sergilemiştir.[308]

3.1.2.1. Kıraatlerde Ses- Anlam İlişkisi

"Kıraat" tertil esnasında, harfleri ve kelimeleri birbirine eklemek, katmak anlamındadır.[309] Kur'an kelimesi kıraat kökünden gelen bir mastar olarak Hz. Muhammed'e indirilen kitabı ifade etmek için kullanılmış, bunun sonucunda da, tıpkı Tevrât ve İncil gibi özel olmuştur. Bâzılarına göre Yüce Allah'ın kitapları arasında bu kitaba, Kur'ân isminin verilmesinin sebebi, Kur'ân'ın, yüce Allah'ın kitaplarının bütün ilimlerinin meyvelerini içinde toplamasıdır. [310]

[305] Tetik, "Ses ve Anlam ilişkisi Bakımından Kur'ân ve Kıraat", s.299.
[306] Tevbe, 9/28.
[307] Kutub, s.133.
[308] Bûti, Muhammed Sâid Ramazan, *Ahsenü'l-Hadis*, el-Mektebetü'l-İslâmi, Şam 1968, s.154. (Çağıl, s.112'den naklen)
[309] El-İsfehani, *Müfredat*, s.1205.
[310] İsfehâni, *Müfredât*, s.1204.

Kıraatin, Kur'ân ilimleri kapsamındaki kavramsal tanımı; "Allah'ın Kitabı'nın okunuşu hakkındaki farklı kıraat vecihlerini, isnad kriterlerine uyarak bilmektir." [311]

"Telâ" kelimesi hem bedensel olarak izlemek hem de bir hükme uyma ve hükmü taklit etme anlamında olup bu fiilin mastarı "tilavet"tir. Kur'ân'da birden fazla ayette geçen bu kelime Hud suresi onyedinci ayetteki geçişine göre; okuma, (Allah'ın nâzil ettiği kitaplara) tâbi olma gibi anlamlara gelir.[312]

Tilavetin terim manası "Kûr'ân-ı Kerim'i okumak"tır. Buna göre: "Kur'ân tilaveti" demek, aynı zamanda "Kur'ân kıraati" demektir. O nedenle tilavet ile kıraat, eş-anlamlı kelimeler gibi gözükmekte ve çoğu kez birbirinin yerine kullanılmaktadır.[313] Tilavet ve kıraat sözcükleri her ikisi de okumak anlamına gelse de aralarında bir nüans vardır. Tilavet iki veya daha fazla sözcükten oluşur. Kıraat ise tek sözcükten oluşur. Örneğin فلان اسمه denildiği halde تلا اسمه denilmez. [314] Tilâvet: "Harflerin edası ve kelimelerin anlamı açısından diğer okuma biçimleri olan kıraat ve tertîl'in özelliklerini kapsamakla birlikte onlara nisbetle daha çok itinalı, anlam ağırlıklı ve hatta ilahî kelamın anlaşılmasından onu tecrübe ekmeye yönelik bir okuma biçimidir."[315]

Kaynaklarda bize ulaşan bilgilere göre Kur'ân'ın okunmasındaki farklılıklar Hz.Peygamber'in(s.a.s) hayatta olduğu dönemlere kadar uzanır. Üstelik Hz. Peygamber (s.a.s) farklı okuyuş biçimlerini müsamaha ile karşılamıştır. Bu konuda en çarpıcı örnek Hz. Ömer'le Hişam b.Hâkim arasında cereyan eden olaydır.[316] Hz.Ömer, Hişam'ın, Furkan Sûresini, onun, Hz.Peygamber'den(s.a.s) öğrendiği şekilden farklı bir biçimde okuduğunu işitir ve Hz.Peygamber'in huzuruna getirir ve şikâyetini bildirir. Hz.Peygamber, Furkan Sûresini önce Hişam'a okutur ve "Böyle indirildi." der. Sonra Hz. Ömer'e okutur. O da okunmasını bitirdikten sonra ona da

---

[311] Geniş bilgi için Aldemir, Yusuf, Kıraatlerin Ortaya Çıkışı Meselesine Yeni(den) Bir Bakış, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII /2, s.143-170, Aralık 2004.
[312] Bkz. Detaylı bilgi için El-İsfehani, *Müfredât*, s. 275-276.
[313] Aldemir, agm, s.152.
[314] Ebu Hilal el-Askeri, *Furûku'l-Luğaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, Daru'l İlm Li's-Sekafe, Kahire 1997, s. 63-64.
[315] Fırat, Yavuz, "Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması", *Erzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sy. 13, 2002, ss.257-273, s.265.
[316] Albayrak, Halis, "Kıraat Sorunu", *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2001, c. 4, s. 11, s. 19-34.

"Böyle indirildi." der ve "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir, hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun" buyurur.[317]

Kur'ân yedi vecih üzere indiriliş sebepleri ile ilgili Hamîdullah şöyle demektedir: "Diller her zaman kendi içlerinde lehçe ve ağız farklılıklarına sahip olmuşlardır: Aynı dili konuşan ülkelerde bir bölgenin ahâlisi, diğer bir bölgeye mensup olanların dilini tamamen anlayamamaktaydı. Hz. Muhammed (s.a.s.), dîni kolay kılmak ve onu en mütevazı insanların bile yaşayabileceği bir vasatta tutmak için çeşitli çarelere başvurmuştu. İşte bunun bir tatbikatı olarak o, Kur'ân-ı Kerim'in metni için bile, lehçe ve ağız farklılıklarına müsamaha gösteriyordu. Zira mühim olan kelime değil mâna idi; bu demektir ki okuyuş tarzı değil, önemli olan Kur'ân'ın hükümlerinin tatbiki ve hazmedilmesiydi. O, muhtelif kabile mensuplarına bazı kelimeleri eşanlamlarıyla okuyabilmesine izin veriyordu. Bir zaman sonra Mekke lehçesi, diğerleri üzerine bir üstünlük kazandığında Halife Osman, Hz.Peygamber (s.a.s) tarafından müsaade edilmiş bu şekil ayrı okuyuş tarzlarının bundan böyle terk edilmesini emretmeyi uygun ve faydalı mütalâa etmişti." [318]

3.1.2.2.Kıraat Farklılıkları Alanında Ses-Anlam İlişkisi

Kıraat farklılıklarından kaynaklanan kelimelerde de ses-anlam bütünlüğü gözlemlenmiş ancak bu çalışmalar eski kuşak âlimlerinin ilgisini çok fazla çekmemiştir. Fonetik ve anlam, bu iki olgu daha çok her biri kendi sahasında ele alınmışlardır. Ancak günümüzdeki sistematik çalışmalar da yine az da olsa eski kuşak âlimlerin bilgileri üzerine tespit edilebiliyor.[319]

Kur'ân'ın yazı stili ile belağat arasında ilgi kuran ve tamamen Zerkeşî'nin tespitlerine bağlı kalan bir makale çalışması Dr. Abülcevâd Tabak'a ait olup eserinde bu tip çalışmalar konusunda ümidini dile getirmiştir.[320] Bir diğer isim ise Dr. Fethî Abdülkadîr Ferîd olup, çalışmalarında Kazvîni'yi esas almış, Kur'ân'ın i'câz

[317] et-Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Kahire 1968, I/13.
[318] Hamidullah, *Kur'ân'ı Kerîm Tarihi*, s.96.
[319] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.374.
[320] Abdulcevâd Muhammed Tabak "ve fî Resmi'l-Mushaf Eydan Belağa", *el-Va'yeü'l-İslâmî*, sy. 284, Kuveyt 1408/1988, s.19. (Çağıl, a.g.e, s.374'den naklen)

yönünün ihmale uğradığını ve bu güzelliklerin araştırılması gerektiğini söylemiştir.[321]

Kıraat merkezli bir çalışma yerine fonetik eksenli ilerlediğimiz çalışmamızda birbirinden farklı başlıklardaki örneklerin ses-anlam bütünlüğüne şu âyeti örnek olarak zikredebiliriz:

وَلاَ تَتَّبِعُواْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

"Şeytanın izinden yürümeyin."[322]

Nâfi', Bezzî, Ebû Bekir, Hamza ve Halef çoğul yapılı olan خُطُوَاتِ kelimesini, burada ve geçtiği diğer yerlerde ط harfinin sükûnuyla okurlarken, diğerleri zamme hareke vererek okumuşlardır.

Zammeli okuyuş, kelime için gerekli olan çoğul siga doğrultusunda gerçekleşmektedir. Hicazlıların lügatidir. Sükûnlu okuyuş ise, zammeye niyetlendiği halde, peş peşe gelen zamme harekelerin ve bunun ardından gelen وَ harfinin ağırlığını giderip telaffuzu kolaylaştırmak amacı taşımaktadır. "Hatve" şeklinde خ nın fethasıyla bu lafız, "adım atma"nın bir kerecik yapılmasının ismi olurken, "hutve" şeklindeki zammeli lafız, "iki adım arasındaki mesafe miktarı, adımlanan yer" anlamına gelmekte olup, her iki kıraate göre âyet: "Şeytanın gittiği yola uymayın, onun izini takip etmeyin" şeklinde yorumlanır.[323]

"Şeytana itaat etmeyin!" denilmeyip, "şeytanın adımlarına uymayın!" buyurularak uyma ve adım sözcükleri ile zihinde hayalde adım adım ilerleyen şeytan ve peşisıra onu izleyen insanlar canlandırılmaktadır. Bu insanların babalarını cennetten çıkartan varlığın arkasından gitmeleri çok şaşırtıcıdır. Bu öyle bir resimli ifadedir ki, tecessüm edip canlı bir sahneye dönüştüğü düşünüldüğünde, insanların, babaları Hz.Adem'i cennetten çıkaran şeytanın peşine takılıp (tıpış tıpış) yürümeleriyle ilgili, tuhaf bir manzara ortaya çıkmaktadır.[324]

Bu pasajda sertlik ve patlama (kalkale) sıfatları bulunan تَتَّ harflerinin peşpeşe gelmiş olması ve ikinci "ت " harfinin şeddelenmesine ilave olarak, kıraat farklılığına konu olan kelimedeki ط harfinin sükûn ile telaffuz edilmesi de eklenince,

---

[321] Kıraat ve i 'câzına dair bu sahada yeterince uğraşılmadığı konusunda eleştirel yaklaşan isimler ve görüşleri için bkz. Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.374.
[322] Bakara, 2/168.
[323] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s. 376.
[324] Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s.112.

yürüyen birisini arkadan takip eden ayak tıkırtılarını çok daha canlı bir biçimde, sessel motiflerle tasvir edecektir.[325]

Yukarıda örneklerini vermeye çalıştığımız ayetlerde geçen kelimelerin ses-anlam bütünlüğü ile ilgili daha fazla örnekler bulunduran eserinde Necdet Çağıl, "Dua" başlığında çok ilginç bir tespitini de kaydetmiştir. Ona göre Kur'ân'da geçen dua cümlelerinin, daha çok ayrık ve bitişik medlerden oluşan kısımları Verş, Hamza ve bu ikisinden sonra üçüncü sırayı alan Âsım'ın med vechine göre okunur. Bu okuyuş ise ses felsefesi esprisine göre; tizin nihai doruğuna çıkılmasıyla coşku ve hayat kaynağı olan nesnelerle özdeşleştirilmiş, pest seslerin ise daha çok olumsuzluğun ölçütü olarak sunulmuştur. [326]

3.2.Mütekellim İsminin Tecellisi Olarak Kur'ân

Kur'ân içerisinde geçen kelimelerdeki fonetik yapılanmayı incelediğimiz bu tez süreci içerisinde Kur'ân'ın birçok i'câz yönünde olduğu gibi fonetik yönüyle de ilgili olarak i'câz'ın sebebine doğru tefekkür etmek kaçınılmaz oldu. Mûcizenin kaynağı olarak beyân sahibinin Mütekellim ismine dair çalışmalar çoğunlukla Kelâm disiplini çerçevesinde kaleme alınmıştır. Bizler yapılan tartışmaları ve ileri sürülen görüşleri bir kenara bırakarak fonetik ile ilgili kelâmî bir bakış ele almaya çalışacağız.

3.2.1. Tasavvufi bir izâh

Başlıkla kısmen irtibatlı olarak tasavvufi olan birkaç cümleyi de araştırma esnasındaki ilgi çekici yönlerinden ötürü burada zikretmekte fayda görüyoruz. Konunun tasavvufî açıdan da ses ile izahının bir örneğini maksadımıza giden bir basamak olarak sunabiliriz. Muhyiddin İbnü'l Arabî (ö.638/1240) "Biz söylenmemiş harfler idik, yüceler yücesinde" diyerek insanı bir harf, cümle veya kelime olarak kabul edebilmiştir.[327] Nefes kelimesini de Allah'ın Rahmân ismine nispet ederek, evrenin yaratılışı ve varlıkla ilgili bir kavram olarak ele almıştır. İnsanın nefesi; kelimenin, sesin ve sözün vücûda gelmesine, bu da birçok dilin ortaya çıkmasına sebep olur. Bütün kelimeler ses zemininde ve sesten oluştuğu gibi, maddi ve manevi

[325] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.376.
[326] Çağıl, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler,* s.425-426.
[327] İbn Arâbi, Ebu Bekir Muhammed b. Ali, *Futûhat- Mekkiye Harflerin Sırları,* Trc. Ekrem Demirli, Litera yayıncılık, İstanbul 2015, s. 27.

bütün varlıklar da Allah'ın kelimeleridir.[328] Bu cümleye benzer bir ifadeye rastladığımız, son yıllarda su kristalleri üzerinde sesin etkisini araştıran Japon bilim adamının kitabında da rastlamak bizim için düşündürücü idi. Şöyle ki: "Din kitapları: 'başlangıçta söz vardı' derler. Hiç şüphe yoktur ki, bu gibi ifadelerin insanların üzerinde çok güçlü etkileri vardır. Bu durumun aynısı su için de geçerlidir ve su, kendisine 'aptalsın' denildiğinde hiçbir şekilde güzel kristallere dönüşmemektedir."[329]

3.2.2. Kelâmi Açıdan Fonetik

Kelâmi açıdan Fonetik için şu şekilde tanımlama yapılabilir: "Öncelikle ses bilgisi diğer adıyla fonetik, iletişim açısından taşıdıkları özellikleri ya da işlevlerini göz önünde bulundurmadan seslerin somut gerçeklikleri içinde oluşturulmaları, aktarılmaları ve algılanmaları bakımından inceleyen bir disiplindir."[330] Bu itibarla fonetik, sadece belli bir dilde değil, tüm dillerde insanların kullandıkları konuşma seslerinin neler olduğuna, nasıl oluştuğuna, sınıflandığına, değişik bağlamlarda ve durumlara nasıl değişim gösterdiğine, söylenen herhangi bir sözün anlamını aktarmada konuşma seslerinin hangi unsur ve özelliklerinin gerekli olduğuna ilişkin sorulara yanıt arar. [331]

Dolayısıyla fonetik, yeryüzünde konuşulan dillerde kullanılan konuşma seslerini doğal özellikleriyle incelemektedir. Buna göre bu disiplin, bir sesin üretimi, nefes alıp vermede soluğun yönü, ses tellerinin titreşimi, sesin çıkarımı esnasında damağın durumu ve dil denen organın uzunluğu ya da yüksekliği gibi hususları araştırma ve inceleme konusu yapmaktadır.

Kelâm ilmince de fonetik ele alınırken yukarıdaki gibi öncelikle somut veriler kullanılmıştır. Fonetik, kelâmî açıdan incelenirken ses, harfler ve mahiyetleri ile ilgili ne olduğuna dair tartışmalar da mevcuttur. Bu tartışmaların sonucunda genellikle kelâmın ses ve harf arasındaki etkileşimden oluştuğu tespitine varılmıştır.

---

[328] Hurmalı, *Kur'ân ve Şan Tekniği Hû*, s.16.
[329] Emoto, *Sevgi Kristali (Shape Of Love)*, s.20
[330] Vardar, Berke, "Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü", *Multılıngual Yabancı Dil Yay*., 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 167.
[331] Türkmen, Hasan, "Ebu Haşim el-Cübbâi'nin Kelâm Kavramına Fonetik Eksenli Yaklaşımı - The Phonetics- Oriented Approach of Abu Hashim al-Cubbai to the Concept of Kalam" *Kelam Araştırmaları*, 2014, ss.353-370. s. 353.

Bu bağlamda Allah'n kelâm isminin mahiyeti ile ilgili Kelâm ehlince net ve ortak bir sonuca ulaşılamamıştır.[332]

3.2.3. İsm-i Mütekellim

Sözlükte "maddi ve manevi açıdan etkilemek, yaralamak" anlamındaki "kelâm" kökünden masdar isimi olup; "konuşma, söz söyleme, sözlü etkiyi algılama" manasına gelir. "Konuşma melekesinden yoksun bulunmaya aykırı durum, zihinde bulunan anlamın dille ifade edilmesi" diye tanımlanan kelâm, örfte "ağızdan çıkan anlaşılır ses"e verilen addır. Dini bir terim olarak da "Allah'ın konuşma yetkinliğine sahip bir varlık olduğunu bildiren sıfatı" diye tanımlanabilir.

Kelâm sıfatına ilişkin tartışmalar erken dönemde başlamış ve hem Kelâm ilminin doğması hem adlandırılması üzerinde etkili olmuştur. Kelâm âlimleri, keyfiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürmekle birlikte Allah'ın kelâm sıfatı bulunduğu görüşünde birleşmiş ve nasların yanı sıra akli delillerden hareketle bunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Buna göre konuşmak bir yetkinlik, konuşamamak ise eksiklik ve aczdir. Mahlûkatı konuşturan Allah'ın, mahiyeti insanlarca tam olarak bilinemeyen bir konuşma sıfatına sahip olması yetkin varlık oluşunun gereğidir; konuşamamak ise Allah hakkında muhaldir. Allah'ın emreden, nehyeden ve bunları yaratıklarına bildiren bir varlık olması da kelâmın, ulûhiyetin ayrılmaz vasıfları arasında yer aldığını gösterir.[333]

Enbiyâ Sûresi'nin dördüncü ayetinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) "Rabbim gökteki ve yerdeki her sözü bilir. O Semi'dir, Âlîm'dir" demesinden bahsedilir. Ayetin Semi' ve Âlîm isimleriyle hülâsa edilmesi çok manidardır. Çünkü konuşmak için işitmek ve bilmek zaruridir. Kelâmı ve sözü sonsuz olanın, işitmesi ve ilmi de sonsuz olmalıdır. Allah Semi' ismiyle kâinattaki gizli, aşikâr tüm sesleri ve duaları işitir. Âlîm olmasıyla ise bu seslerin ve duaların ne mânâ ifade ettiklerini bilir. Her şeyi işiten ve bilen ise Zatına, Ulûhiyetine ve Rubûbiyetine yakışır bir şekilde ezeli ve ebedi olarak konuşur. Said Nursî'nin veciz ifadesiyle "zîhayatla fiilen ve hâlen konuşan (Allah) kavlen ve kelâmen de konuşur."[334]

---

[332] Türkmen, agm, s.354.
[333] Yavuz, Yusuf Şevki, "Kelâm" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Diyanet Yayınları, Ankara 2002, s. 194.
[334] İşeri, Mustafa Said, "Bir Medeniyet Dili Olarak Risale-i Nur", *Köprü*, Bahar 2008. s.102.

Bir zâtın vücûdunu bildiren en zâhir alâmet, konuşmasıdır.[335] Cenâb-ı Hak harf, ses, dil, lisan vb.'ye muhtaç olmadan ezelî olarak konuşur. Kelâm, O'nun yedi subûti sıfatından biridir. Mütekellim ismi de Cenab-ı Hakk'ın kelâm sıfatı ve mütekellim ismi, zâtının bir gereğidir ve olmazsa olmazıdır; çünkü kelâm bir kemâl, konuşamamak ise büyük bir eksiklik ve kusurdur. Cenab-ı Hak ise her türlü kusur ve eksikliklerden münezzehtir. Canlı ve şuur sahibi varlıkları sayısız dillerle konuşturan bir Yaratıcının konuşamaması aklen ve hakikaten imkânsızdır. [336]

3.2.4. Allah'ın İnsana Hitabı

Yüce Allah'ın insanla konuşması üç türlüdür. Şûra Suresi'nde bu hakikat bizzat Allah tarafından şöyle bir ifade açıklanmıştır: *"Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi (resul) gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O Aliyy ve Hakîm'dir."* [337]

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre "vahiy yoluyla" konuşması, doğrudan doğruya vahyederek, gayet hızlı ve gizli bir işaret halinde anlatarak ve birden bire kalbe bırakıp ilham suretiyle –sözün sırf ruhani olarak- vasıtasız içe doğması ve alınmasıdır. Miraç gecesi Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Cenab-ı Hak'la konuşması bu yolun en zirve noktasıdır. İkinci yol olan "perde arkasından" konuşması ise, bazı cisimlerde ve kulaklarda kelam, söz yaratıp işittirmesiyle birlikte kimin söylediğinin görülmediği durumdur. Hz. Mûsa'nın (a.s.) Cenab-ı Hak'la konuşması doğrudan doğruya kalbe değil, kulaktaki işitme gücüne söylendiğinden perde arkasından olup bu yolun şahikasıdır. Bir elçi, resûl vasıtasıyla konuşmak olan üçüncü yol ise, Hz. Cebrail (a.s.) gibi tebliğci bir melek vasıtasıyla Cenab-ı Hakk'ın konuşmasıdır. Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerle çoğu zaman konuşması bu şekilde gerçekleşmektedir.[338]

3.2.5. Allah'ın konuşma Keyfiyeti

İslam bilginleri arasında, Allah'ın mütekkellim olduğu ve hakikat manasında O'nun kelâmının bulunduğu hususunda ittifak mevcuttur.[339]Kelâmcılar Allah'ın

---

[335] Nursi, Said, "Şualar", *Yeni Asya Neşriyat*, İstanbul 2001, s.135.
[336] Bkz. İşeri, agm.
[337] Şûra, 42/ 51.
[338]Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili,* s. 35.
[339] Kelam sıfatı için bkz.: Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid, Ebû Mansûr Muhammed, Kitabu'tTevhid*, (thk. Fethullah Huleyf), Beyrut 1970, ss. 53-55;

kelâm ismi ile ilgili birbirinden farklı açıklamalarda bulunabilmişlerdir. Örneğin Mûtezile Kelâm'ı Allah'ın bir sıfatı değil, Allah'ın bir fiili olarak değerlendirmişlerdir.[340] Ehl-i Sünnet ise, Allah'ın kadim bir Kelâm sıfatı olduğunu ve bu sıfatın da Allah'ın zatıyla kaim olan manevi sıfatlardan olduğunu kabul etmişlerdir.[341]

Fiilî veya zâtî olması hasebiyle Kelâm sıfatına atfedilen farklılığın çoğunlukla kelâma getirilen tanım farklılığından kaynaklandığı gözlerden kaçmamaktadır. Zira Mutezile Kelâm'ı, "sarih gayelere delalet eden bir araya getirilmiş harfler ve fasılalı seslerden ibarettir", şeklinde tanımlarken, Ehl-i Sünnet'ten Cüveynî ise onu, "ortak olarak kullanılan işaretler ile ibarelerin delalet ettiği, nefs ile kaim olan bir sözdür" diye tanımlamıştır.[342]

Kur'ân'ın *kelâmullah* olduğu hakikatinin ortak kabulüne de dayalı olarak kelâm ilmiden Allah'ın Kelâm ile ilgili ismine dair yapılmış farklı açılardan farklı tanımlamalar mevcuttur. Ancak biz esas konumuz bu tanımlar olmadığı için Allah'ın konuşma keyfiyetini, Mütekellim ismi ile de insandan ve diğer canlılardan farklı olarak söz sahibi oluşunu değerlendirmeye çalışacağız.

"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez"[343]Buyrulan bu âyet ile kelâmının sonu olmadığını bildiren Allah'ın sözlerinin kıyısında gezinen bizler için bir işaret olduğu gerçeği ile konuyu anlamaya çalışacağız.

Mütekellim olarak Allah'ın konuşma keyfiyeti ile ilgili Said Nursî şöyle demektedir:[344] "Göklerin ve zeminin müteharrik, mevcudları ve hareketleri, onların o konuşmalarındaki kelimelerdir ve teharrük ise tekellümdür."[345] "Göklerin kelimeleri güneşler, aylar, yıldızlar, berkler, şimşekler, ra'dlar, katrelerdir. Zeminin kelimeleri ise hayvanat, nebatat, ağaçlar, yapraklar, çiçekler, meyveler,

---

[340] Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, thk. İbrahim el-Ebyarî, Daru'lKütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, VII, ss. 84-86, 218-219.
[341] Cüveynî, Ebu'l-Me'ali *Kitabu'l-İrşad ila Kavâti'i'l-Edilleti fi Usuli'l-İ'tikad*, thk. Muhammed Yusuf Musa, Mektebetu'l-Henci, Kahire 2002, s. 63.
[342] Yüce, Mustafa, "Allah'ın Başka Varlıkların Diliyle Konuşması - God's Speech With the Language of Other Beings"*,Kelam Araştırmaları* 12:1. 2014., s.235-256.
[343] Lokman, 31/27.
[344] Bkz.İşeri, agm.
[345] Nursi, *Mektubat*, 24. Mektup, 1. Makam, 2. Remiz, s.278.

tohumcuklardır."[346] Risale-i Nur Külliyatı'nda bitkiler ve hayvanların "kelime-i tesbihfeşan",[347] "kelime-i hikmet",[348] "hayattar kelîmât"[349]ve "manidar kelimeler"[350] şeklinde ifade edilişi bu açıdan manidardır. Yine aynı bakış açısı yıldızların "kelime-i hükmetnüma,"[351] "nurefşan kelîmât,"[352] "şehadet kelimeleri"[353] gibi ifadelerle vasıflandırılmasında da aynı bakış açısı söz konusudur. Fakat kâinatın bu manevi konuşmasını işitmek için "nur-u iman'a sahip olmak gerekmektedir.[354] "O nûr'u iman sayesinde rüzgârların terennümatını, bulutların na'ralarını, denizlerin dalgalarının nağamatını ve hakeza yağmur, kuş vs. her nev'iden Rabbani kelamları ve ulvî tesbihatı işitir. Sanki kâinat ilahi bir musiki dairesidir."[355]

Said Nursî'nin bu ifadeleri Kur'ân'da yer alan kelimelerin alliterasyon ve onomatopik konularında verilen örnekleri, âlemdeki seslerin âdeta birer yansıması hâlindeki lafızları, sesin anlam ile paralel oluşu, belâğat ve fesâhatindeki İ'câz konularının her birini anlaşılır kılacak mahiyettedir. Allah'ın konuşması kâinatın değişik hallerinin canlılıkları ile ve bunları îman kulağı ile işitmek olarak anlatılırken insan için gönderilen ilâhi beyân da insanların kelimelerinden Arapça'ya sığdırılmış bir âlem sesi olarak yine îman kulağı ile işitilebilecek mûcizededir. Bu bağlamda Kur'ân'daki kelimelerin sahibi olan Allah, kâinatına varlıklar olarak serpiştirdiği kelimelerini bir kez de Arapça ile lafız halinde insanın müşahadesine sunmuştur. Belki de burada konuşma ile ilgili vurgulu olan âyeti bir kez daha zikretmek gerekir: *"Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki (size va'dolunanlar), sizin konuşmanız gibi gerçektir."*[356]

---

[346] Nursi, Sözler, 33. Söz, 19. Pencere, s.610.
[347] Nursi, Sözler, s.128, 337, 339.
[348] Nursi, Sözler, s.273.
[349] Nursi, Sözler, s.394.
[350] Nursi, Sözler, s.610.
[351] Nursi, Sözler, s.128, 337, 399.
[352] Nursi, Sözler, s.394.
[353] Nursi, Şualar, s.45; Tarihçe-i Hayat, s.333
[354] Bkz. Mesnevi-i Nuriye, 10. Risale, s.179.
[355] Nursi, Said, *İşaratü'l İ'caz*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004, s. 71.
[356] Zariyat, 51/23.

SONUÇ

Fonetik açıdan Kur'ân i'câz'ı adlı çalışmamızın bütüne yönelik sunmaya çalıştığımız tespitler ile aşağıdaki sonuçlara ulaşmış bulunuyoruz.

Fonetik ilmi hakkında genel anlamda yapılmış tanımlar ve bu tanımların zaman içerisinde Arapça çalışmalar içinde kazanmış olduğu disiplin ve Kur'ân ile ilişkilendirilmesi neticesinde ortaya çıkan Kur'ân'ın fonetik yönüyle i'câz'ı değerlendirildi.

"De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins'ü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler."[357] İ'câz'ın bir vechi olan Kur'ân lafızlarının benzersizliği Kur'ân-ı Kerîm inzâl edildiğinden itibaren her ortam ve durumda kendisine inanan veya inanmayanlarca ikrâr edilmiş ve aksi iddia edilememiştir.

Kur'ân'daki fonetik i'câz ile ilgili konuya geçmeden önce genel olarak fonetik kavramı, Arapçanın fonetik yapısı için mahreç sistemi, harflerin sıfatları gibi konuları temel olmak üzere bazı fonetik ile alâkalı sanatları ele aldık.

İ'câz konuları arasından fonetikle ilgisi sebebiyle; Beyan, Belâğat, Fesâhat, Nazım, Psikolojik etkileme yönüyle i'câz konularını tercih ettik. Müzikâl boyutu içinde Kur'ân Fonetiğindeki i'câzı; Kur'ân'ın harf, kelime yapıları, ritmik ölçü içerisindeki ses benzerliğine dair bilgiler, âyetlerdeki içsel mûsîkiye dair örnekler, fevâsıl ile ilgili birçok açıklama ve tekrarlar gibi konular ile de araştırmamızın deryada bir damla misaline tanık olduk. Zira insanın fonetik i'câz'ı duyabilmesi mûcizeye karşı mûtî duruşuyla da ilgili olmalı.

İlâhi sese kulak verip O'nun i'câzına tanık olmak, en az bir müzisyenin çalınan bir bestenin notalarını ve o notalara ait tüm bilgileri anlayabilmesi için müzik kulağına duyacağı ihtiyaç kadar Kur'ân ile ilgili bilgi ve donanıma sahip olmak; duru bir duyuş ve objektif bir bakışa sahip olmanın da gerekliliğini fark ettik.

---

[357] İsra, 17/88.

Fonetik orkestrasyon, Tecvîd ile ilgili bölümler ve husûsen ses ve anlama dair konuların bölüme katacağı ses ve renkle çalışmalarımızın Kur'ân'ı dinleyenler üzerindeki etkilerini araştırdık.

Sese dair bâzı müfessirlerde bulduğumuz merâmımızı, yoğunlukla zikrettiğimiz ifadeleri ile taçlandırdık. Böylece çalışmamızda hâsıl olmasını istediğimiz maksadımız açısından Kelâm ilminden küçük bir kuple ile son bölümde Kelâm sahibinin sözüne kulak verdik.

Ses üzerine çalışan araştırmacıların zaman içinde daha fazla çalışmalar yapması gerektiğine ve bu alanda yeterli olmasa da giderek artan çalışmaların varlığı ile Kur'ân sesine dair çalışmaların çoğalacağına dair kanaatimiz bu çalışma ile hâsıl oldu.

Vurgulanacak bir diğer husus ise araştırma konumuzun Kur'ân'ın bütün konularına kıyası, teşbih edilir ise bir beden uzvuna kıyasla *dil*'in çıkardığı sözler ölçüsüncedir. Ancak elbette hiçbir mesele diğerinden daha mühim ve önde değildir.

Böylece bilgimizin ve idrâklerimizin duruluğu ile uzaktan sesini duyup varlığını anlamaya çalıştığımız bir sesi anlamaya çalışır gibi Zât'ına dair işaretleri lafızları ile duymaya ve anlamaya çalışmamıza benzeyen bu tez ile Kur'ân'ın eşsiz fonetik yapısını ele aldık.

KAYNAKÇA

Abdülcebbâr, Ebû'l- Hasen b. Ahmed, *el- Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l- 'Adl,* nşr. İbrahîm el-Ebyâri, Kahire 1961.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil; Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara 1980.

Antâkî, Muhammed*, Dirâsât fî fikhi'l-luğa*, Beyrut 1969.

Aktaş, Kubilay, *Kur'an Terapisi*, Selis yay. İstanbul, Eylül 2014.

Aktaş, Mehmet Nurullah, Buruç Sûresinin Tefsiri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Diyarbakır 2001.

Akdoğan, Bayram, "Kur'ân-ı Kerim Âyetlerinin İfade Ettiği Anlamlara Göre ve Makamlı Okunması Konusunda Bir Örnek", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi.* 2013 / 2, sy. 17.

Albayrak, Halis, "Kıraat Sorunu", *Dini Araştırmalar,* Eylül-Aralık 2001, c.4, ss.19-34.

Aldemir, Yusuf, "Kıraatlerin Ortaya Çıkışı Meselesine Yeni(den) Bir Bakış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VIII /2, ss.143-170 Aralık 2004.

Arpa, Enver, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD* c. XLIII (2002) sy.1, ss.81-107.

Askeri, Ebu Hilal, *Furûku'l-Luğaviyye,* thk. Muhammed İbrahim Selim, Daru'l İlm Li's-Sekafe, Kahire 1997.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meâli*, Şura Yayınları, İstanbul ts.

Aydın, Hayati, "Kur'an'da Anlam'ı Güçlü KıIan Üç Unsur: Teşhis-intak, Ses-Anlam Uyumu, İstiâre", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2003, sy.16, ss. 103-114.

Bağdadî, Celâl el- Hanefî, *Kavâ'idü't- Tecvid ve'l-ilkâu's-Savtî*, nşr. Irak Cumhuriyeti Evkaf ve Din İşleri Bakanlığı, Bağdat 1987.

Bereke, Abdülganî Muhammed Sa'd, *Üslûbü'd-Da'veti'l-Kur'âniyye Belâğaten ve Münhâcâ*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1983.

Beydâvî, Nâsuriddîn Ebû Sâid Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru't-Tıbâ'ati'l-Âmira, İstanbul 1885.

Bint'i-ş-Şâtı', Âişe, *el-İ'câzü'l- Beyâni fî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârif, Kâhire ts.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân'ı-Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Akçağ Yay., Ankara 1991.

Bostancı, Ahmet, "Kur'an-ı Kerim'de Fâsıla Uyumu; Arap Dili Kaideleri Açısından Bir İnceleme", *İslâmi İlimler Dergisi*, Yıl 2, sy. 1, Bahar 2007, ss.87-118.

Bûti, Muhammed Sâid Ramazan, *Ahsenü'l-Hadis*, el-Mektebetü'l-İslâmi, Şam 1968.

Câhız, Ebû Osman Amr. b. Bahr el- Kînanî, *El- Beyan ve't-Tebyin*, nşr. Abdusselâm M.Harun, Mısır 1975.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1991.

Cevherî, İsmail b. Hammad, *es- Sıhâh*, (thk. Ahmed Abdulgafur Attar), Daru'l-ilm li'i-Melâyîn, Beyrut 1984.

Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en- Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr,* Lübnan ts.

Cüveynî, Ebu'l-Me'ali, *Kitabu'l-İrşad ila Kavâti'i'l-Edilleti fi Usuli'l-İ'tikad*, thk. Muhammed Yusuf Musa, Mektebetu'l-Henci, Kahire 2002.

Cürcani, Abdülkahir, *er-Risaletu'ş-Şafiye (Selasu Resail fi'l-İ'câz içinde)* thk. Ahmed Halefullah, Muhammed Zeğlul Selam, Darü'l-Mearif, Mısır ts.

Cürcanî, Ali b. Muhammed b. Ali, *et- Ta'rifat*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1992.

Çağıl, Necdet, *Kur'ân Belâgati ve Fonetiği Yönünden Kıraatler*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2005.

Çimen, Abdullah Emin, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar*, c.9, s.189-236, Ocak-Nisan 2007.

Dağdeviren, Alican, "Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:20 (2009/2), s. 69-88.

Dartma, Bahattin, "Kur'ân'ın, Ses, Söz, Anlam Uygunluğu", *Marife Dergisi*, Yıl 4, Sayı I, Bahar 2005, ss. 65-66.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahman b. el-Fadl, *Sünen-i Dârimî,* Beyrut ts.

Demir, Kerim, "Fonem Teorisinin Önemi Hakkında", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2* Spring 2011, s. 359-366, Turkey.

Doidge, Norman*, Kendini Değiştiren Beyin*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2012.

Draz, Muhammed, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*, (İnitation Au Koran), Trc. Salih Akdemir, Mim yay. İzmir 1994.

_____*En Mühim Mesaj Kur'ân,* çev. Suat Yıldırım, Yeni Akademi Yay , İstanbul 2006.

Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1971.

Eldemir, Aysu, "Saussure'den sonra yapısal dilbilimde sözdizimi konusunda tutumlar yöntemler ve dönüşümlü üretimsel dilbiligisinde Chomsky" *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Doruk Matbaacılık Sanayii, ss.129-148.

Emoto, Masaru, *Sevgi Kristali (Shape Of Love) -New york Times Bestssellinj Author*, trc. Ayşegül Arıtan, Arıtan Yayın evi, İstanbul 2011.

Encyclopedia International, I-XX, Grolier of Canada Ltd., U.S.A, 1968

Eren, Cüneyt, "Kur'ân'ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belagat Açısından Değerlendirilmesi", *Ekev Akademi Dergisi* c. III sy. 2 (Güz 2001).

Eroğlu, Ali, "Kur'ân-ı Kerîm'de Fâsıla" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* sy.. 10. Yıl 1991, S.259.

Erten, Mevlüt, "Kur'ân ve Yorum", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, sy.3 Temmuz 2013.

Farmer, Henry George, "The Music of İslam" (Wellesz, Egon, *Ancient and Ori ental Music*, London Oksford University, New York, Toronto 1957.

Fenâri, Şemsüddîn Muhammed, *Fevâid (İsâgacî Şerhi),* İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1888.

Ferâhîdi, Ebû Abdirrahim Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, nşr. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es- Sâmerrâi, Beyrut 1988.

Fikret, Tevfik *Rübâb-i Şîkeste*, nşr. Tanîn İdârey-i Memuru Hasan Tahsin, İstanbul 1909.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yâkub, *el-Kamûsu'l-Muhit*, Beyrut 1991.

Gülle, Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul 2005.

Gündüzöz, Soner, "el-Kitab'ın Kuramsal Temelleri: Sibeveyhi'nin Kitabındaki Kodifikasyonun Çözümü", *O.M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.17, Samsun 2004.

Hafaci, Emir Ebû Muhammed Adbullah b. Muhammed b. Said b. Sinân el-Halebi, *Sırru'l- Fesâha*, Dâru'l- Kütübi'l- 'İlmiyye, Beyrut 1982.

Hamidulah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip, 2.Baskı, Beyan yay, İstanbul 2010.

Hasnâvî, Muhammed, *el-Fâsıla fi'l-Kur'ân*, nşr. el- Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1986.

Hafâci, Emir Ebû Muhammed Adbullah b. Muhammed b. Said b. Sinân *Sırru'l-Fesâha*, Dâru'l- Kütübi'l- 'İlmiyye, Beyrut 1982.

Hassân, et-Temmâm, *Menâhicu'l-Bahs fi'l-Luğa,* Kahire 1995.

Helis, Yusuf "İlmu's-Sabtiyyât el- Mevcî ve 's-Sem'î 'inde 'Ulemâ'i'l-Muslîmîne'l-Kudemâ", *el-Mecelletu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsâti'l-Lugaviyye*, c. III, sy: 2, 1995.

Fırat, Yavuz, "Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması", *Erzurum Üniversitesi İ.F. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sy. 13, 2002, ss.257-273.*

Hilal, Abdülgaffâr Hâmid, *İlmü'l-Lüga*, Mısır 1989.

Hurmalı, Gönül, *Kur'ân ve Şan Tekniği Hû*, Timaş yayınları, İzmir 2013.

İbrahim, Enîs, "Cuhûdu 'Ulemai'l- 'Arab fi'd-Dirâseti's-Savtiyye", *Mecelletu Mecma'ı'l-Lüğati'l- 'Arabiyye,* c.15, Kahire 1962.

İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed b Ali, *Futûhat'ı Mekkiye Harflerin Sırları,* Trc. Ekrem Demirli, Litera yayıncılık, İstanbul 2015.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak el-Endelüsî (541/1147); *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,* Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

İbn Cinnî, İbn, Cinnî, Ebu'l Feth Osmân el- Mevsılî el- Bağdâdî, *el-Hasâis*, nşr, M. Alî en-Neccâr, Beyrut ts.

_____*Sırru Sınâ 'ati'l- İ 'râb*, nşr. Hasan Hindâvi, Şam 1985.

İbn Manzur, Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1994, V,189, "n-b-r". Md.

İsfehani, Rağıp, *Müfredât,* çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2007.

İşeri, Mustafa Said, "Bir Medeniyet Dili Olarak Risale-i Nur", *Köprü*. 102. sy. Bahar 2008.

Kabaklı, Ahmet, "Cınas", *Türk Edebiyatı,* Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, thk. İbrahim el-Ebyarî, Daru'lKütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.

Karaçam, İsmail, Kur'ân'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay*. İstanbul 2014.

Kazvînî, Muhammed b.Abdirrahmân el-Hatib, *Telhîsu'l-Miftâh,* Salah Bilici Kitabevi, ts. İstanbul.

Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'ân,* Müessesetü Menahili'l- Kur'ân Baskısı.

Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir,* trc. Kâmil M. Çetiner, Bekâ Yayınları, İstanbul ts.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitabu't-Tevhid*, thk. Fethullah Huleyf, Beyrut 1970.

Kâysî, Ebû Muhammed Mekki b. Ebi Talib, *el-Keşf 'an Vücuhi'l Kıraâti's-Seb' ve'llelihâ ve Hıcecihâ*, nşr. Muhyiddîn Ramazân, Beyrut 1997.

_____ *Nihayetü'l-Kavli'l- Müfîd fî İlmi't-Tecvîd,* Kahire 1308.

Meydan Larousse, "Fonetik" md., *Meydan Yayınevi*, İstanbul 1971.

Mısrî, İbn Ebi'l-İsbâ', Ebu Muhammed Zekiyyüddîn, Abdülazîm, *Bedî'u'l-Kur'ân,* nşr. Hıfnî m.Şeref, Mısır ts.

Muallimoğlu, Nejat, *Bütün Yönleriyle Hitâbet*, Avcıol Matbaası, İstanbul 1994.

Muhtar, Ahmet Muhtar Paşa, *Mûsikî Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1927.

Nef'i, Dîvân-ı Nef'i, *Cerîde-i Havâdis Matbaası*, İstanbul 1852.

Nursi, Bediüzzaman Said, *Şualar*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2001.

_____*Sözler,* Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2001.

_____*Şualar,* Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2001.

_____*Tarihçe-i Hayat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2001.

_____*Mesnevi-i Nuriye*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2001.

Özdemir, İbrahim, *İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık*, İz yayıncılık, İstanbul 2006.

Palabıyık, Hanefi, "Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu", *Ekev Akademik Dergisi,* 12. yıl, sy: 37, ss.137-148.

Pei, Mario, *Glossory of Linguistic Terminology,* Anchor Books, New York 1996.

Porzig, Walteri, *Dil Denen Mucize*, çev. Ülkü Vural, Ankara 1995.

Rafiî, Mustafa Sâdık, *İ'câzü'l-Kur'an*, nşr. M.Sâid el-Uryân, Kâhire 1952.

Râzî, Fahruddîn Muhammed b. Ömer el- Hüseyn, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

Rudeynî, Muhammed Alî Abdulkerîm, *Fusûl fî 'İlmi'l-Luğa'l- 'Am*, Beyrut 2002.

Rummâni, Ebu'l-Hasen Alî b.Îsâ, *en- Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân (Selâsü Resâil isimli mecmua içerisinde),* nşr. M.Halefullah ve M. Zeğlûl Sellâm, Mısır 1968.

Sarıkaya, Muammer, "Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu", *Bilimname* IV, 2004/1,ss.117-131.

Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber (180/ 796), *el-Kitâb*, Bulak, Mısır 1898.

Suyûti, Celâleddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân,* I-IV, nşr. M.Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire 1967.

Şenbay, Nüzhet, *Söz ve Diksiyon Sanatı,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.

Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân,* Kahire 1968.

Tatar, Burhaneddin, "Kur'ân'ı Yorumlama Sorunu", *Dil Bilim ve Hermenötik Sempozyumu*, Van 2001.

Tetik, Necâti, "Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kıraat", *Dil Bilim ve Hermenötik Sempozyumu*, Van 2001.

Teyyan, Muhammed Hassan,"İlmu'l Esvat İnde'l-Arab",*Mecmeu'l-Lugati'l-Arabiyye*, 69/4, Teşriu'l- Evvel, Dimaşk 1994.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü "Halil b. Ahmed", *DİA*, XVI/162.

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 2011.

Türkmen, Hasan, "Ebu Haşim el-Cübbai'nin Kelam Kavramına Fonetik Eksenli Yaklaşımı - The Phonetics-Oriented Approach of Abu Hashim al-Cubbai to the Concept of Kalam" *Kelam Araştırmaları* 12:1 (2014), ss.353-370.

Üngör, Ethem Ruhi, "Farabî'nin Musikî Yönü", *Uluslararası İbn Türk, Harizmi, Farabi, İbn Sîna Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1990.

Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* Multılıngual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 2007.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Kelâm" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

Yıldırım, Kadri, "Arap Dilinde Nebr*", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, sy. XVII, İzmir 2003, ss. 163-191.

Yüce, Mustafa, "Allah'ın Başka Varlıkların Diliyle Konuşması - God's Speech With The Language of Other Beings", Kelam Araştırmaları 12:1, 2014.

Yüksel, Ahmet, "İlk Dönem Arap Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar: el- Halil b.Ahmed el- Ferâhidi Örneği", *OMÜ İHL Dergisi*, sy: 24-25, Samsun 2007.

Zebîdî, Muhammed Murtedâ, *Tacü'l-Ârûs*, Kuveyt 1975, "A-ce-ze" md.

Zeccâc, Ebu İshâk İbrâhîm b.es-Serî*, Ma'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuh,* nşr. Abddulcelil Abduh Şelebî, Beyrut 1988.

Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Darü'l-Fikr, 2.Baskı. Beyrut ts.

Zerkeşi, Bedruddin Muhammed, *el-Burhân fî Ulûmi'l- Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru İhyâi'l Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut 1957.

Zemahşeri, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't- Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl,* nşr. Mustafa el-Bâbî, Kahire 1966.

https://www.youtube.com/watch?v=g0dAyf6d8H0. (4 Kasım 2015'de yayımlandı)

https://www.youtube.com/watch?v=scXcXiHPdmg. (23 Ağustas 2014'de yayımlandı)

https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=411881299018896&id=305880439618983&refsrc=https%3A%2F%2Fm.facebook.com%2F305880439618983%2Fvideos%2F411881299018896%2F&_rdr&pnref=story (9 Eylül 2015'de yayımlandı)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Nezahat Evsen

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Diyarbakır- 12/12/1976

Tel: 05056004788

E-Posta:

Yazışma Adresi: Üç Kuyular Mahallesi, Pâsur Cad. İpek Koza Sitesi, A Blok,

Kat: 4, No: 7 Yenişehir/ DİYARBAKIR

EĞİTİM

Derece	Kurum	MezuniyetTarihi
Lisans	Harran Üniversitesi	1998

İŞDENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
16	M. E. B	Öğretmen

YABANCI DİL : Arapça